

Sodobnost

1-2

Letnik 73
januar-februar 2009

Uvodnik

ddr. Igor Grdina: Slovensko mentalno podnebje 3

In memoriam Vlado Šav

Vlado Šav: Nenavadno, nenavadno..... 13

Vlado Šav: Ustvarjalna ekstaza..... 26

Vlado Šav: Iz boja proti zlu v boj za dobro 34

Predstavljamo

Olga Orozco: Pesmi 42

Sodobna slovenska poezija

Andrej Medved: Mediterraneo št. 3: Poletje..... 63

Milan Vincetič: Darovanjke 78

Ivo Svetina: Marija..... 85

Mlada slovenska proza

Tina Grandošek: Justinijan in jaz..... 94

Marko Rop: Pianist in jagnjed 103

Zgodbe iz sveta

Pascal Quignard: Zadnja Čeng Lianova ura glasbe 116

Sodobni slovenski esej

Meta Kušar: Kako režemo sanjski kruh..... 125

Sodobni slovenski potopis

Mare Cestnik: Motnje v raju 136

Alternativna misel

Gabriel Zaid: Kam usmerjamo odrske luči 152

Kritika – knjige

Tomaž Kosmač: Punk is dead (Lucija Stepančič) 156

Orlando Uršič: Tadejev dež (Ana Geršak) 160

Veronika Dintinjana: Rumeno gori grm forzicij (Milan Vincetič) 163

Miran Košuta: E-mejli: eseji o mejni literaturi (Matej Bogataj) 166

Aleš Erjavec: Postmodernism, Postsocialism and Beyond

(Tomaž Toporišič) 171

Religija in nasilje: Jan Assman in drugi (Cvetka Hedžet Tóth) 174

Gledališki dnevnik

Vesna Jurca: Z Badioujem in brez njega 178

Matej Bogataj: Družbena patologija: samorilci, morilke,

zlorabe otrok, alkoholizem 186

Polemika

Slavo Šerc: O prevajalskih merilih ali Grassu in Maierju v zagovor 192

ddr. Igor Grdina

Slovensko mentalno podnebje

Quousque tandem abutere, Cato, patientia nostra?

Karl Kraus

Mentaliteta je nekakšna duhovna težnost določenega okolja, ki se ji preprosto ne da izogniti. Gre za konstanto, ki sicer dolgoročno ni nespremenljiva, toda v trenutkih, ko je potrebno takojšnje ukrepanje, ni mogoče realno računati na to, da bi se ljudje odrekli že uveljavljenemu razumevanju ter obrazcem vedenja oziroma ravnanja. Ti se po večini doživljajo ne samo kot zvestoba izkušnji, ampak pomenijo tudi nekakšno poročstvo za varnost.

Slovenski prostor je najjužnejši predel srednjeevropske makroregije. Hkrati pa so nekatere njegove pokrajine tudi najdlje na sever segajoča območja mediteranske civilizacijske cone. Politika je v 20. stoletju tod potegnila še ločnico med Vzhodom in Zahodom, ki je bila prej vse od antike naprej sredi Balkanskega polotoka. Že zato je na Slovenskem mogoče pričakovati intenzivne vplive od drugod. Teh ne promovirajo samo akcije posameznikov in skupin, ampak jih "uveljavlja" tudi sam geografski oziroma prometni položaj. Od najsevernejših obal Jadrana potekajo v notranjost evropskega kontinenta najkrajše in najlažje prehodne poti prav skozi Ljubljanska/Postojnska vrata. Pripadnost slovenskega prostora velikim (imperialnim) državnopravnim tvorbam je v zgodovini še bolj večala možnost in pomen vplivov od drugod.

Habsburška kuhinja ali terapevtski nihilizem

Dolgotrajna vključenost ozemlja med Vzhodnimi Alpami, severnim Jadrantom, Furlanijo in Panonijo sprva v konglomerat in nato v sistem habsburških dednih dežel (od druge polovice 13. stoletja naprej) je

njegovo usodo v (u)pravnem smislu povezala s pokrajinami ob srednji Donavi na severu. Politični referenčni okvir, ki je že zgodaj začel težiti k centralizaciji in absolutističnim načelom vladanja (uveljavitev teh je povečevala nevarnost osmanske osvojitve celotne Srednje Evrope), je vplival tudi na gostoto in intenzivnost najrazličnejših vplivov ter stikov z drugimi prostori. S severa so prihajale mnoge ključne kulturno-civilizacijske pobude – od pokristjanjenja v predkarolinški dobi, reformacije ob zori evropskega novega veka ter razsvetljenjskih impulzov v dobi luči (in) razuma do železnice in industrializacije v 19. stoletju. Le v drugi polovici 17. in v začetku 18. stoletja so na Slovenskem prevladovali vplivi iz Italije (akademije, značilne oblike kulturnega življenja). Toda ti so bili tedaj močni tudi v drugih srednjeevropskih deželah – vse do Bavarske in Češke.

Potemtakem ni čudno, da je mentaliteta v slovenskem prostoru podobna tisti v širšem kontinentalnem sosedstvu. Za Srednjo Evropo značilne poteze – prevlada inercije/želje po gotovosti nad reformizmom/tveganjem, dajanje prednosti spekulativni teoriji/programu pred prakso/dejavnostjo, nagnjenost k uživaštvu in utopizmu – se kažejo tudi v prostoru med Alpami in Jadranom.

Inercija pravzaprav ni sinonim za konservativnost. Pomembna komponenta te je namreč iskanje stabilnih – če že ne vedno tudi trajnih – rešitev. Težnja po nespreminjanju obstoječega reda je v konservativističnih okvirih dejansko začasna. Pravzaprav je le varovalo pred nepremišljenimi eksperimenti. V Srednji Evropi se dejansko srečujemo s pojavom drugačne vrste: vztrajanje pri starem ni stvar načela oziroma premisleka, ampak posledica priseganja na “linijo najmanjšega odpora”. Ta je postala kar svojevrsna samoumevnost. Zgodovina dobe meščanov, ki je v srednjem Podonavju in v sosednjih predelih tako rekoč vsako generacijo zaznamovala s po eno veliko gospodarsko krizo (finančni zlom avstrijskega cesarstva leta 1811, entropija fevdalnega reda pred pomladjo narodov leta 1848, zastoj leta 1857, borzni “krah” leta 1873, depresija pred prvo svetovno vojno), je podpirala sodbo, da se na svetu ne dogaja nič novega: vsak občutnejši ekonomski razcvet oziroma polet je bil po razmeroma kratki dobi blaginje bolj ali manj dramatično prekinjen. Čas se je tod še naprej zdel ciklični, ne linearen pojav (to je bilo značilno za njegovo novoveško občutenje na evropskem Zahodu). Ljudje so menili, da dolgoročno ni mogoče ničesar izboljšati oziroma ustvariti. Zdravil za bistvene tegobe časa in njegovih prebivalcev naj preprosto ne bi bilo ... Zato so mnogi opustili vsakršne inovativne zamisli in se prepustili uživaštvu – v skladu s sporočilom Straußovega *Netopirja*: “Srečen je, kdor pozabi, česar spremeniti ni mogoče.”¹

¹ Prim. I. Grdina, *Opereta ali peklenski nesmisel*, v: M. Csáky, *Ideologija operete in dunajska moderna*, Ljubljana 2001, 253.

V ozračju prevlade terapevtskega nihilizma, ki ni samo na Dunaj navezано poglavje iz zgodovine svetovne medicine, ampak za celotno Srednjo Evropo in vsa področja življenja značilen pojav, je inercija dovolj logična: če stanja stvari ni mogoče izboljšati – in se ga da le diagnosticirati ter na znanstven, se pravi čim bolj nepristranski način opazovati in opisovati –, problemov ne gre zapletati, povečevati in širiti s kakršnimi koli posegi vanje. Zato je najbolje ravnati v skladu z emblematičnimi besedami, ki jih je cesar Franc leta 1821 namenil ljubljanskim učiteljem:

“Držite se starega, kajti to je dobro. Ne potrebujem učenjakov, ampak dobre, poštene meščane. Kdor mi služi, mora učiti, kakor jaz ukazujem; kdor pa tega ne more storiti ali prihaja z novimi idejami, lahko gre ali pa ga bom jaz odstranil.”²

Veliki srednjeevropski učenjaki so bili vedno izvrstni “diagnostiki” in brezupno slabi terapevti – od anatoma Carla von Rokitanskega³ do ekonomista Josepha Schumpetra.⁴ Značilno se zdi, da je Freudova na Dunaju porojena totalna interpretacija človeka iz sveta naredila norišnico, ne pa bolnišnice. Zato tudi ne preseneča veliko število izjemno globokih opažanj najbolj nadarjenih prebivalcev Srednje Evrope, ki jih zaradi nikomur prizanašajoče spoznavne brezobzirnosti drugod zlahka razumejo kot cinične, vendar v osnovi izhajajo iz hipersenzibilnosti, ujete v dejavnostno nemoč. Njihove poti so se prav zaradi izredno občutljive duhovne seizmografije neredko končale tragično. Značilno je, da se je Maximilian Ernst Gumpłowicz, čigar misel, ostra kot skalpel, je v državi videla pravno organizirano roparsko tolpo, pokončal sam.⁵ Enako usodo je doživel tudi še veliko znamenitejši in razvpitejši Otto Weininger – in za njim glede na evropsko povprečje presenetljivo veliko število Madžarov, Slovencev, avstrijskih Nemcev ... Karl Kraus, ki je s svojimi aforističnimi formulacijami zaznamoval “vedro apokalipso” habsburškega cesarstva, pa je moral gledati celo dokončno propadanje posameznih fragmentov srednjeevropske polcivilizacije – in to ga je pognalo v molk. (O Hitlerju ni imel

² V. Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem II. (1805–1848)*, Ljubljana 1988, 264.

³ W. M. Johnston, *Austrijski duh. Intelektualna i društvena povijest 1848–1938*, Zagreb 1993, 235–237.

⁴ A. Spitzmüller, “... und hat auch Ursach, es zu lieben.”, *Dunaj–München–Stuttgart–Zürich* 1955, 331, 332.

⁵ W. M. Johnston, n. d., 336. Maximilian Ernst Gumpłowicz je gimnazijo obiskoval v Celju. Formuliral je drzno hipotezo o hazarskem poreklu vzhodnoevropskih Judov. Kot mislec je zaostрил ideje svojega očeta, znamenitega socialnega darvinista Ludwika/Ludwiga Gumpłowicza, ki so mu sodobniki zaradi neolepševanja resničnosti nadeli vzdevek “strašni Avstrijec”.

ničesar povedati, čeprav je prej izjemno prodorno govoril o vsem – in še o marsičem drugem!)

Na ozadju takšne mentalitete je lahko razumeti nagnjenost srednje-evropskega prostora k velikim in mnogokrat tudi utopičnim načrtom: dušo je mogoče rešiti kar s čisto mislijo. Slovenci so v svoji zgodovini skovali več sijajnih nacionalnih programov – in so menili, da so se že z njimi zapisali v knjigo zgodovine in brošuro prihodnosti. Zato so velikokrat živeli bolj v sijajnih zamislih kot sredi trde ter protislovij in bojev polne realnosti. Uresničevanje najrazličnejših idej jim je vedno delalo preglavice – na eni strani zato, ker so se poskušali pretogo držati programov (ki v praksi vedno doživijo modifikacije in pogosto tudi velike spremembe), na drugi pa zato, ker so se po prvih porazih iz neidealne stvarnosti prehitro vračali v čarobni svet neomadeževanih zamisli. Srednjeevropejci, ki so hoteli videti, kako njihove vizije delujejo v praksi, so se skoraj morali izseliti – kakor npr. Mihajlo Pupin ali Nikola Tesla. Kdor je imel velike ideje na ozemlju cesarstva Habsburžanov, ni veljal za ustvarjalca upa(nja), ampak samo za težavnega soseda. Prej ali slej so ljudje od drugod uspeli z njegovimi idejami, saj Srednja Evropa z njihovo genialnostjo ni imela česa početi. Joseph Ressel docet!

Jugoslovanska začimba ali “Ima vremena”

Prestop iz srednjeevropskega političnega okvira habsburške monarhije v civilizacijsko zelo heterogeno kraljevino Južnih Slovanov leta 1918 je za slovenski prostor pomenil veliko spremembo. Nova država, ki je imela središče v Beogradu, je podedovala vrsto različnih vedenjskih vzorcev. Čeprav so v njeni zakonodaji prevladali zahodni vzori (*vidovdanska ustava* je bila odločno liberalno obarvana, pa tudi njena naslednica, ki jo je leta 1931 oktroiral kralj Aleksander, ni bila čisto brez takšnih značilnosti), so upravni praksi dali ton vzhodni. Camillo Morocutti, ki je bil eden najdejavnejših voditeljev nemške manjšine v državi Južnih Slovanov, je z nemalo grenkobe ugotavljal, da je univerzalistični princip reda in skrbi tudi na ozemlju zahodno od Drine nadomestilo fatalistično načelo *Ima vremena*.⁶ Ni slučaj, da je Slovenska ljudska stranka leta 1923 pri agitaciji pred volitvami v narodno skupščino poudarjala svoje nestrinjanje s počasno in neučinkovito upravo. Anton Korošec je po veliki zmagi, ki je avtonomističnemu katoliškemu gibanju prinesla 21 poslanskih mandatov, zapisal:

⁶C. Morocutti, *Gross-Deustchland Gross-Südslawien*, Dunaj–Leipzig 1928, 95.

“Belgradu je slovenski narod naznanil dne 18. marca /1923/ svojo neupogljivo voljo, da noče nič vedeti o vsiljenem centralizmu, o njegovi koruptni upravi, o njegovem nerazumevanju slovenskih potreb, o njegovi nesposobnosti in počasnosti. Slovenski narod hoče za bodoče sam s seboj upravljati.”⁷

Toda to so bile le besede. Koroščeva stranka, ki je med Slovenci tudi na naslednjih volitvah dobivala plebiscitarno večino, se je – če je hotela sodelovati pri oblasti in uresničiti od naroda podeljeni mandat – preprosto morala prilagoditi širšemu okolju (v tem je tragika vseh demokratičnih gibanj nesuverenih skupnosti). Sicer bi bila obsojena na večno opozicijo, s tem pa bi njena politika v veliki meri izgubila smisel, sčasoma pa zelo verjetno tudi podporo volivcev. Korošec je tako po letu 1927 postal eden najuspešnejših ministrov kralja Aleksandra in kneza namestnika Pavla ter edini nesrbski premier jugoslovanske monarhije pred izbruhom druge svetovne vojne. Skupaj s svojimi privrženci se je vključil v oblastno “shemo” – bil je ravno prav blizu vladarju in hkrati oddaljen od njega, da je imel od obojega korist⁸ –, s tem pa je mentaliteta državnega centra dobila domovinsko pravico tudi v Sloveniji. Identična je bila izkušnja slovenskih komunistov v Titovi “kvazihabsburški postmonarhiji”. Mentaliteta, ki jo povzema emblematično geslo *Ima vremena*, se je tako močno zakoreninila v alpsko-jadranskem prostoru. Pedanteristična avstrijska “Bürokratie” se je križala z omnipotentnim balkanskim “činovništvom”. Čudna mešanica, ki je nastala, ni bila posebno razveseljiva: v obdobju graditve socializma se je iz nje porodila kasta upravljalcev, ki jo je marksistični disident Milovan Djilas imenoval “novi razred”. Ljudje so se morali prilagajati oblasti in ne nasprotno. Prav zato je Slovenija tako rekoč obsojena na upravne reforme v smislu novega širšega prostora – Evropske unije. Toda tudi tu slabih zgledov ne manjka ...

Konzervansi iz črne kuhinje samoupravnega socializma ali “Bolje rat nego rad”

Komunistični režim, ki je na Slovenskem sledil nacističnemu in fašističnemu “novemu (ne)redu”, je sčasoma dobil samosvoje poteze, vendar te niso izhajale iz njegove notranje potrebe, ampak so bile posledica

⁷ Slovenec LI, št. 64, 21. marca 1923, 1.

⁸ Značilno je, da je eden največjih srbskih politikov Nikola P. Pašić svojemu najbolj nadarjenemu nasledniku Milanu M. Stojadinoviću dejal: “Ti, ovaj, drži se prema Vladaocu kao prema vatri: ni suviše blizu, da se ne opečeš, ni suviše daleko, da ti ne bude hladno ...” Prim. M. M. Stojadinović, Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata, Reka 1970, 182.

sprva zelo nenačelnega spora med maršalom Titom in generalisimom Stalinom. Ta je hotel imeti v Beogradu poslušno garnituro, ki ga s svojimi prepotentnimi revolucionarnimi načrti ne bi samoiniciativno zapletala v vedno hujše in kočljivejše spore z Zahodom. Po razglasitvi Trumanove doktrine 1947 je bil vsak jugoslovanski poskus izvažanja komunizma v Grčijo za marksistični svet, ki še ni imel atomske bombe, smrtno nevaren. Stalin se je preprosto hotel zavarovati pred neljubimi presenečenji svojih izjemno ambicioznih sopotnikov na vrhovih in v globelih Balkana, ki so malo prej dokazali izjemno sposobnost – pa tudi brezobzirnost – s tem, da so se polastili oblasti na razmeroma velikem prostoru od Triglava do Ohrida. Povrhu vsega so igrali pomembno vlogo v Albaniji in Trstu ...

Ker so maršal Tito in njegovi sodelavci dobro poznali sovjetski režim in njegovo logiko, ki je bila v osnovi militaristična,⁹ so že poleti 1948 vedeli, da jim v sporu z moskovskim politbirojem – ta je bil hkrati možganski trust internacionalnega komunizma – gre za glavo. V nasprotju z Leninom, ki je pri svojih obračunih z nasprotniki nekoliko prizanašal marksistom (tisti verniki historičnega in dialektičnega materializma, ki se mu niso bili pripravljene podrediti, so bili iz sovjetske Rusije izgnani), je Stalin tudi te razglašal za izdajalce in jih pošiljal na morišča (to je bila edina pomembnejša razlika med sistemoma oblastništva obeh boljševiskih pravkov¹⁰). Titoisti leta 1948 niso imeli prave izbire: znašli so se v položaju skrajnega silobrana (za to so bili krivi sami). Če so hoteli ostati ne samo na oblasti, ampak pri življenju – in za kaj bi se sicer med drugo svetovno vojno tako zagrizeno borili?! –, so se preprosto morali upreti Moskvi.

Jugoslovanski komunisti so se po sporu s Stalinom znašli na razpotju. Zastavljalo se jim je vprašanje, ali bodo samo (bolj ali manj začasno) nasprotovali Sovjetski zvezi in njeni redakciji marksistične ideologije, ali se bodo poskušali dokopati do samostojnih rešitev v istem okviru, ali pa se bodo sčasoma pridružili Zahodu. Do Stalinove smrti so vsaj do neke mere preizkusili vse tri možnosti. Najprej so moskovskemu politbiroju s pospešenim uvajanjem ukrepov iz arzenala revolucionarnega komunizma poskušali dokazati svojo dialektično- in historičnomaterialistično pravovernost pod svojo lastno zastavo (kolektivizacija kmetijstva, zadnji valovi nacionalizacije). Ko se je po letu ali dveh izkazalo, da ta pot vodi v kronično nestabilnost – pripeljala je do pravcatih kmečkih uporov in do obnove hajduštva (tudi v pokrajinah, ki so bile med drugo svetovno vojno po večini na strani partizanov)¹¹ –, so maršal Tito in njegovi privrženci

⁹ Prim. R. Pipes, *Communism. A History*, New York 2003, 155.

¹⁰ R. Pipes, *Three Whys of the Russian Revolution*, London 1998, 83.

¹¹ I. Banac, *Sa Staljinom protiv Tita. Informbirovski rascjepi u jugoslovenskom komunističkom pokretu*, Zagreb 1990, 222–225.

začeli misliti na razvoj svoje lastne variante marksistične teorije in prakse. Svoje nestrinjanje z Moskvo so celo razumeli kot reševanje planetarne zastave socializma.¹² Milovan Djilas, ki je bil zaradi neobrzanega temperamenta vedno korak pred drugimi člani beograjskega politbiroja, se je že na 5. kongresu KPJ leta 1948 dokopal do prepričanja, da gre v sporu med sovjetskimi in jugoslovanskimi *tovariši* za pravi ideološki spopad.¹³ Pozneje je na podlagi takšnega pogleda začel razvijati misli, ki so ga kmalu privedle do samega roba začaranega risa marksizma-leninizma. Ko je kazalo, da bo izstopil iz njega – partijski politični monopol bi moral biti po njegovi sodbi odpravljen –, je doživel izobčenje in izbrisanje iz vrst beograjskega politbiroja. Pa vendar je Jugoslavija v sferi geopolitičnih zvez tik pred Stalinovo smrtjo začasno že prešla blokovski Rubikon: z včlanitvijo v novi balkanski pakt¹⁴ (ki je bil svojevrstno nadaljevanje prvega, ki si ga je zamislil “vojak miru”, kralj Aleksander Karadjordjević¹⁵) se je resnično povezala s *Severnoatlantsko obrambno organizacijo* (njeni partnerici Grčija in Turčija sta bili namreč včlanjeni vanjo).

ZDA, ki so po drugi svetovni vojni sprejele strategijo zadrževanja komunizma Georgea F. Kennana, so bile kmalu pripravljene na aranžmaje z marksističnimi “heretiki”. Sovjetske zveze v Washingtonu niso šteli za sovražnika, ki ga je treba nujno premagati v odkritem boju, saj je bil njen gospodarsko-politični sistem v primerjavi s (približno) svobodnim trgom in predstavniško demokracijo na Zahodu inferioren (predvsem zaradi zgrešene koncepcije človeškega bitja in lastnine¹⁶) ... Potemtakem je bilo po mnenju G. F. Kennana le vprašanje časa, kdaj bo klecnil pod težo stvarnosti, češ, režim moskovskega politbiroja bo prej ali slej postal žrtev svoje lastne potrebe po nadzorovanju in usmerjanju vseh in vsakršnih ljudi, ki ga bo naredila vsestransko sklerotičnega in gospodarsko neučinkovitega.¹⁷ Do trenutka kolapsa komunističnega sveta je njegovo ekspanzivno silo kazalo le omejevati in jo morda slabiti s podpiranjem držav, ki so se utemeljevale na marksističnih ali celo samo leninističnih “herezijah”.

Po Stalinovi smrti titoisti, ki jim je kmalu uspelo normalizirati odnose s Sovjetsko zvezo in celo z njeno partijo, niso več čutili potrebe

¹² V. Dedijer, *Josip Broz Tito. Prispevki za življenjepisa*, Ljubljana 1953, 635–712.

¹³ M. Djilas, *Vlast i pobuna*, Beograd 1991, 173.

¹⁴ M. V. Terzić (ur.), *Balkanski pakt 1953–1954*, Beograd 2005.

¹⁵ Prvi balkanski pakt je bil ustanovljen leta 1934 v Atenah. Njegov arhitekt je bil jugoslovanski kralj Aleksander, usmerjen pa je bil predvsem proti težnjam fašistične Italije. Jugoslovanski monarh je zagovarjal geslo Balkan balkanskim narodom, laskavi vzdevek vojak miru pa si je pridobil z uspešnimi prizadevanji za otoplitev prej zelo hladnih odnosov med uradnim Beogradom in Sofijo.

¹⁶ Prim. R. Pipes, *Communism. A History*, 148, 149.

¹⁷ Prim. G. F. Kennan, *Memoari 1925–1950*, Reka 1969, 187–251; 378–388.

po nadaljnem napredovanju v smeri radikalnega in celovitega oddaljevanja od že uhojenih poti v vsak dan bolj fantomskem “mednarodnem delavskem gibanju”.¹⁸ Obdobje iskanja samosvojih rešitev je bilo zanje bolj ali manj končano. Res je, da so se tudi pozneje deloma poskušali teoretsko navdihovati pri nemarksističnih tradicijah (združeno delo so verjetno povzeli po Mazziniju ali morda Proudhonu, sistem zbornic po korporativizmu, opustitev sistema celic pa jih je zblížala z reformističnimi in revizionističnimi delavskimi strankami), toda v takih primerih je zmerom šlo za necelovito in omejeno sprejemanje – in nikoli za pravo (samo)utemeljevanje.¹⁹ Šef-ideolog titoističnega režima Edvard Kardelj je bil celo na vrhuncu idejnega spopada s Stalinom prepričan, da gre pri razhajanjih med Beogradom in Moskvo le trenutne razlike v okviru komunističnega gibanja, ki bodo sčasoma likvidirane ...²⁰ Niti najbolj spekulativno teoretiziranje v Jugoslaviji – še bolj je to seveda veljalo za prakso – ni smelo ogroziti temeljnih postulatov socialistično koncipirane oblasti (ki je le na ideološki fronti izhajala iz izvirnega marksizma, medtem ko je eksekutiva praviloma delovala po načelih njegove leninske aplikacije²¹). Primat komunistične partije oziroma njenega vodstva je ostal tudi za titoiste nedotakljiv. Najpomembnejši predstavnik k celoviti modernizaciji usmerjenih srbskih reformistov Marko Nikezić je o Kardelju, ki je vse do smrti ostal možganski trust jugoslovenskega marksističnega režima, čisto točno zapisal:

“Mnogo toga što je smislio, to su napabirčene stvari, i na njihovim osnovama se nije moglo razvijati društvo. On tačno zapaža šta ne valja u Rusiji, a istovremeno je boljševizam njegov glavni izvor, ma koliko je evoluirao. Taj naboj koji je nastao između nas i Rusa, odbacio nas je od matičnog tla. Koliko nas je odbacio, tu smo ostali. Kardelj nas nije vraćao na rusko, ali od svega što se formuliralo četrdeset osme-pedesete, nije se mnogo dalje otišlo. Kad ga na kraju izmerim, posle svih mojih zabluda u procenjivanju njegove ličnosti, uza sve što sam se nadao od njega, ne mogu da kažem da se ostvaruje drukčije nego kao varijanta jugoslovenskog samoupravnog Ždanova.”²²

¹⁸ V komunističnem novoreku je bila stalna besedna (pravzaprav frazeološka) zveza “mednarodno delavsko gibanje” sinonim za internacionalni komunizem.

¹⁹ Najbolj bizarni poskus “podaljševanja” klasične marksistične misli v Jugoslaviji je bil poskus “križanja” s heideggerjansko filozofijo. Prim. I. Supek, *Krivovjernik na ljevici*, Zagreb 1992, 141, 142.

²⁰ M. Djilas, n. d., 173.

²¹ R. Pipes, n. d., 155–158.

²² S. Đukić, *Slom srpskih liberala. Tehnologija političkih obračuna Josipa Broza*, Beograd 1990, 216.

Prav zato jugoslovanska oziroma slovenska komunistična izkušnja v globini ni mogla zapustiti bistveno drugačne usedline v mentaliteti od tiste, ki so jo marksistični režimi v drugih deželah vzhodno od Zahoda.²³ Reducirana koncepcija človeka (vsiljevanje egalitarizma, omejevanje individualizma) ter zgrešeno razumevanje lastnine (njena zasebna narava naj bi bila le začasna) in zgodovine (kot boja antagonističnih razredov) je značilna tudi zanjo. Ker pa je bila udobnejša od drugih, so lahko komunistična pojmovanja na ozemlju Titove “kvazihabsburške postmonarhije” pognala globlje korenine kot kje drugje. Na to kažejo izjemno močni odmevi in posledice ekstremistične levičarske miselnosti na ozemlju nekdanje Jugoslavije oziroma na Slovenskem. (Njen emblematični izraz je kult Cheja Guevare, ki se je kar naprej razglašal za viteškega revolucionarja, čeprav je bil – povrhu vsega po poklicu zdravnik, vezan s Hipokratovo prisego! – pri reševanju življenj veliko manj uspešen kot pri uničevanju.²⁴)

V obdobju graditve socializma se je nadalje močno zakoreninila ideja o obstoju totalnega sistema, zunaj katerega ni in ne more biti nič. Na marksistični sliki sveta vera v gibalo, ki poganja in premika vse, ne more manjkati – saj ima zgodovina svoj vir (oziroma začetno stanje) in cilj, ki naj bi ga v vsakem primeru ves čas poskušala doseči. Boj velikih skupin ljudi, katerih interesi naj bi bili v antagonističnem razmerju, bi moral definirati slehernikovo bivanje. Takšna slika sveta je seveda generirala predstavo o nasprotnih vseobsežnih sistemih (značilno si je Werner Sombart – nemški “katedrski socialist”, ki se je sčasoma močno približal nacizmu in njegovi gospodarski doktrini – izmislil izraz kapitalizem, da bi z njim zaobsegel vse, čemur je nasprotoval). Iz tega je rasla predstava o stalni ogroženosti in nenehno delujočih “mračnih silah”, zaradi katerih ničesar ni mogoče prepustiti naključju. Misel o totalni matrici sveta se je ohranila tudi po razsulu socializma: napočil naj bi čas restavracije kapitalizma ter njegovih antagonističnih razrednih protislovij.²⁵ Takšna strategija mentalnega vstopa v stvarnost je preglasila celo čisto očitno

²³ G. F. Kennan je v svojem znamenitem “dolgem telegramu” že leta 1946 opozarjal: “Svetovni komunizem je podoben malignemu parazitu, ki se prehranjuje samo z bolnim tkivom. To je točka, na kateri se srečujeta notranja in zunanja politika.” Prim. G. F. Kennan, n. d., 388.

²⁴ Prim. S. Courtois, N. Werth, J.-L. Panné, A. Paczkowsky, K. Bartosek, J.-L. Margolin, *Črna knjiga komunizma. Zločini, teror in zatiranje*, Ljubljana 1999, 810, 811. Zanimivo pričevanje o srečanju s Chejem Guevarro se najde v spominih Dušana Bilandžića: latinskoameriškega komunistična, ki se je po zgledu svojih leninističnih vzornikov spoznal na vse (tudi na vodenje gospodarstva), so na obisku v Jugoslaviji najbolj zanimala vojaška vprašanja. Prim. D. Bilandžić, *Povijest izbliza. Memoarski zapisi 1945–2005*, Zagreb 2006, 29, 30.

²⁵ Značilno je, da se stvarnost poskuša opisovati s predpotopnim marksističnim besednjakom (prvobitna akumulacija kapitala, izkoriščanje, presežna vrednost itn.).

spoznanje o skupnih interesih vseh ljudi (blaginja, neškodljivi oziroma nesamouničujoči razvoj, potreba po ohranitvi naravnega okolja ...).

Povrhu vsega pa ne gre spregledovati, da je kardeljanskemu samoupravljanju uspelo zajeti v svoje mreže nepregledno množico ljudi – ki v resnici niso mogli odločati o ničemer bistvenem, so pa lahko v nedogled sestankovali in se prepirali. Partijski vrhovi so medtem brezskrbno delovali po svoji volji: zaradi notorično prepirljivih samoupravljalcev so stvari funkcionirale samo v primeru oktroiranja od zgoraj. Komunistične oblasti v takšnem mentalnem podnebjju nihče niti ni mogel zares napraviti vprašljive. Marksistični režim se je brez nevarnosti za svoj obstoj dotaknil skoraj vsakogar in ga tudi – bodisi afirmativno bodisi *per negationem* – zaznamoval.²⁶ Toda Kardeljeva redukcija slehernikovih teženj na samoupravnosocialistične interese je dejansko bila slaba popotnica za prihodnost. Omogočala je, da so ljudje *naredili* vse, da jim ne bi bilo treba *delati*: boj za planetarni socializem je bil univerzalno opravičilo in “opravičilo” za kar koli. Logična posledica vsega tega je bilo ravnanje po maksimi *Bolje rat nego rad*, ki je na ozemlju nekdanje Jugoslavije postala tragično emblematično geslo zadnjega desetletja pred milenijskim prelomom. Dandanes se soočamo ne samo z grenkimi rezultati takšnega razvoja dogodkov, ampak tudi z njihovo nezdravo recidivno mentalno dediščino.

²⁶Dediščina samoupravljaljske mentalitete je dandanes vidna v “splošnoslovnem” pristopu, demagogiji in poplavi površnosti v javnih debatah na Slovenskem. Prej ali slej vsaka razprava konča na ravni rumenega tiska (razprava o nacionalnih interesih je najboljši primer za to). Praviloma postane plen v binarno logiko ujete ankete, ki naj odloči, kdo ima prav. Toda to je nekaj takega kot glasovanje o sončevem spolu.

Vlado Šav

Nenavadno, nenavadno

*Umolčni
in spregovori z drugačnimi usti.
Razsuni vrata, skovana iz besed,
in vstopi v deželo brez imena.*

Vlado Šav, *Popotovanje*

O nerazumski vednosti

Že dobro desetletje živim v istrski dolini s sivo rjavo mačko. Kot vsaka rada loka mleko.

Ker nimam hladilnika, se mi v toplem vremenu mleko kvari, zato sem prešel na mleko v prahu, ki si ga sipljem naravnost v kavo ali čaj. Tako je ostala brez svoje droge. Včeraj pa je nanoslo, da sem si, zaradi posebno dobrega čaja, ki mu mleko v prahu spremeni okus, kupil “pravo”, se pravi tisto v tetrapaku.

Mačka seveda ni mogla vedeti, kaj sem prinesel v nahrbtniku. A ob zori, ko sem se pripravljaj na kuhanje čaja, se je iz teme za šipo oglasilo presunljivo mijavkanje, znano moledovanje za mleko, ki je bilo še zmeraj v nahrbtniku in torej za njena čutila neobstoječe. Točneje, za njena *zunanja* čutila. Ko sem ji ga nalival na krožniček, sem premišljeval, da očitno obstajajo tudi drugačna, notranja “čutila”, ki delujejo na vse drugačni podlagi.

Kot pri Fatimi, ciganki iz Tuzle, ki je na ljubljanski železniški postaji primahedrala k meni v dimijah, da bi mi prerokovala. Iz nenadne objestnosti in ker tega še nikoli nisem doživel, sem privolil. Po minuti žebranja in premetavanja lesenega okleščka v dlani me je prikovala na klop v parku z železno izjavo: “*Imaš hčerko in sina, a z njima ne živiš – je tako?*” Iz nadaljnega poslovnega odnosa sem se potem sicer izvil, a ta ugotovitev, ki jo je s popolno gotovostjo izrekla ženska, ki me nikakor ni mogla

Vlado Šav (1945–2008)

poznati, me je dokončno prepričala o obstoju vednosti, ki ne temelji na informacijah, pridobljenih ob pomoči razuma ali čutil.

Kot pri moji mački, pticah ali mravljah, ki se ravnaajo po skritih dejstvih in ne po lepih ali neobetavnih videzih, pa naj gre za mleko v nahrbtniku, dež za sončnim obzorjem ali neznan obraz. Bitje, ki nima razuma, ima zato toliko več instinktov in intuicije. Treba je pač preživeti in za to je potrebna ustrezna vednost, pa naj pride od koder koli in kakor koli. Obstaja torej tudi nekak neposreden vpogled v skrito resničnost, tisto, kar povprečno občutljivi ljudje včasih zaznajo v obliki slutnje. Ta posebna kognitivna sposobnost je s civilizacijskim načinom življenja seveda otopela, prvič zaradi orjaškega razrasta razumske kognicije in drugič zato, ker za preživetje ni več potrebna. Poleg tega se tisti, ki družbo vodijo, z vsemi sredstvi trudijo, da bi preprečili prodor neljubih dejstev v zavest podanikov z dodatnim zaščitnim slojem hrupnih besed in barvastih slik. Vednost o kozmičnih ali družbenih dejstvih bi bila torej precej drugačna, če bi se bili ljudje sposobni umiriti in osamiti, se pravi odpreti za drugačne, globlje zaznavne sposobnosti v sebi. Tu pa se skriva še ena ovira. Ker se vednosti ne da omejevati, bi se z globljim uvidom neizogibno dotaknili tudi globlje vednosti o njih samih. Tam pa bi se seveda utegnilo najti tudi kaj neprijetnega – izogibanje neprijetnemu pa je ena temeljnih zakonitosti vseh živih bitij.

Kakor se danes izogibamo neprijetni resnici o propadanju planeta in naše civilizacije, ki ga povzroča, z njim. Ali bolje: izogibamo se neprijetnemu dejstvu, da bi se morali za preprečitev skupnega propada odpovedati tisočerm osebnim uobjem in užitkom. Ogibamo se zdravilni praksi: dobro vemo, kaj bi bilo treba storiti, pa tega ne storimo. Te slabe vesti se ne da oprati samo s pralnimi praški, prijaznimi do okolja. In ko smo že pri prerokbah – že v otroških in glede okolja še brezskrbnih časih sem slišal eno, ki je, glede na tedanje stabilno vrtenje “klasičnih” letnih časov, zvenela popolnoma neverjetno: namreč da se bo konec sveta približal tedaj, “ko bo zima izgubila svoj hlad in poletje toploto”. Na to prvo pomladno jutro, ko je po zeleni zimi deželo pokrtil sneg, se sicer tolažim, da je do sneženja v juliju in puščavske vročine v januarju še daleč, a vsekakor je za vrati sveta slišati nekaj neznanega. Kakor pritajeno hropenje, kašelj, vročico, ki naznanja, da se globoko spodaj in zadaj dogaja nekaj hudo neprijetnega. Tokrat še bolj in zares neprijetnega, saj se ni kam umakniti. Seveda in kajpada: s kozarcem viskija v roki se da plesati tudi po nagnjeni palubi Titanika ...

Če je izogibanje neprijetnemu skupni imenovalec vseh živih bitij, je najbrž razumljivo, da je soočanje z napani ali askeza neizogibni skupni imenovalec vseh resničnih duhovnih poti in njihov prepoznavni znak.

Duhovni svet, ki se ti odpre kar po veri in ljubezni(vosti), je prav tako vprašljiv kakor hujšanje brez odrekanja slastni hrani.

Resničnost je izredno kompleksna mešanica vsega mogočega, točneje: vsega, kar je. Težko je vzdrževati trajno objektivnost. Glede podnebnih sprememb, na primer, vemo, da so se, in to hudo izrazite, na tem planetu vseskozi dogajale. Pustimo izmenjave ledenih in puščavskih dob. Mitologije govorijo o vesoljnem potopu in stara zaveza o sedmih letih suše v Egiptu. Tam nekje v našem srednjem veku je na področju Mississippija obstajalo indijansko kraljestvo, ki je temeljilo na sužnjelastniškem poljedelstvu; po desetletjih suše so se Indijanci vrnili k lovu in šele arheologi so jim odkrili, kakšni neprijetni družbeni ureditvi so se "po nesreči" izognili. Neprijetni le za večino, kajpada, posamezniki bi uživali. "Kot dandanes," bi se posmehnil poglavar *Temni oblak*, ki prodaja hamburgerje v *fast foodu* ob vpadnici v Lafayette.

Enako previdnost je dobro gojiti tudi glede prerokovanja. Na primer: na ulici Delhija za hrbtom zaslišiš nekoga, ki te pokliče po imenu. Osupel se ozreš in zagledaš bradatega Indijca z vsemi atributi svetega moža. "Prihajaš iz Slovenije! Natančneje: iz Kopra!" Pri belem dnevu se ti stemni pred očmi: pa ta je še hujši od Fatime! Potem te ima možakar seveda v pesti, če te izkušen prijatelj ni že prej obvestil, da dobivajo v sadhuje našemljeni dedci osebne podatke od hotelskih portirjev, s katerimi delajo v španoviji. Saj smo dejali: za preživetje so potrebni podatki, pridobljeni na kakršen koli način. In ti siromašni vrage si pač pomagajo do njih z goljufanjem. Bogataši in oblastniki uporabljajo računalnike.

Ključni problem vse zadeve pa je, da po takih izkušnjah ljudje prenehajo verjeti v resničnost vsakega prerokovanja, tako kot zaradi goljufij in razočaranj nehajo verjeti v duhovnost, umetnost ali človeško dobroto na splošno ... Ali, ker vedo za svoje goljufanje, še vase in, s sklepanjem po analogiji, v drugega ... Toda ne obupuj, spomni se: resnica je kompleksna, črna in bela hkrati in s tisoč odtenki vmes. Resničnost je tako bogato bogata, da je z očmi razuma ne moreš objeti. Potrebuješ drugačne oči, drugačno gledanje.

In spet smo pri "globokem pogledu" iz tvojih globin, ki lahko edini uzre svet v njegovi globinski resničnosti ... Globok in širok pogled na ta globoki in široki svet. Biti njegov večni romar, Byronov *Passionate pilgrim*, jadrati čez morje, "čez, čez, na drugo stran, popolnoma na drugo stran", kot mrmra Buda ali kot poje stara romarska iz mojega rojstnega Križa, gnezda na Kraškem robu nad modrim zalivom:

*Mi gremó, gremó preko morjá,
šerocega, globocega ...*

Nenavadne izjave

Nenavadne izjave so navadno nevarne.

Predvsem za tistega, ki jih izgovori, seveda. Nenavadne izjave, kot pove že sama beseda, so trditve zunaj našega navadnega razumevanja življenja in sveta. Pomenijo vdor neznanе vednosti in rušenje splošno sprejetega gledanja na svet, se pravi tudi naše varnosti. Nenavadne izjave odstirajo nove vidike, odpirajo nove poti. Mi ljudje smo bitja iste vrste in naša spoznanja resničnosti naj bi ustrezala drugo drugemu. Toda nekdo lahko ubere čisto novo pot v svet, si pri tem pomaga s spoznanji podobnih iskalcev v preteklosti in razpre čisto novo zavest o bivanju. Iz nje potem spregovori. Šokantnost nenavadne izjave je v tem, da ji manjka povezava med vsakdanjo, občo zavestjo in to novo in svežo. Nenavadne izjave so v bistvu na glas povedani osebni prebliski o resničnosti sveta in življenja, ki se ne sprašujejo o zmožnosti razumevanja pri ljudeh, ki jih slišijo. Zanašajo se na njihovo duhovno sorodnost, na posedovanje "ušes, ki slišijo". Takih posameznikov pa je, razumljivo, malo, kajti ljudi pač zanimajo različne stvari in imajo različne naravne danosti in sposobnosti. Zato take izjave za večino delujejo nerazumno in celo bogokletno, še posebno zato, ker po pravilu zadevajo temelje naše zavesti, razumevanja sveta in verovanja.

Ko je José Arcadio Buendía, kmet iz Maconda, ki se je amatersko ukvarjal z geodezijo, med nedeljskim kosilom položil na mizo sadež in družini slovesno oznanil: "Svet je okrogel kot ta pomaranča!" je to izzvalo splošno zgroženost in šok. A nekateri izmed njegovih predhodnikov so ob podobni trditvi doživeli še kaj neprijetnejšega. Če so se v izjavah dotaknili temeljev vere, je bila smrt neizogibna. Ko je sufiju Al Haladžu začelo uhajati: "*Jaz sem Alah!*" ga je prijatelj in drugi veliki sufi Džunajid posvaril, da ni daleč od morišča. In res, kmalu so ga pred bagdaskimi vrati zložno razsekali na kose. "*Jaz in Oče sva eno!*" je rekel Jezus in obvisel pribit na križ. Nenavadne izjave so lahko nekaznovano sprejete samo med sorodnimi ljudmi, se pravi ljudmi s podobno vednostjo. Ko je sestra Katrei rekla svojemu spovedniku, mojstru Eckhardtu: "*Oče, veselite se, jaz sem Bog!*" se je ta radostno nasmehnil in jo pozval, naj to ostane in doživetje še poglobi; to jo je potem skoraj stalo življenje, saj je za tri dni padla v smrti podobno ekstazo in bi jo brez mojstrovega posredovanja živo pokopali.

Vsa zadeva glede nenavadnih izjav pa se hudo zakomplicira s tem, da nikakor ne gre zmeraj za globlje spoznanje resničnosti. Take izjave so mnogokrat le fantastične trditve, produkti na različne načine duševno motenih ljudi ali ljudi, ki hranijo svoje manjvrednostne komplekse z

grandioznimi željami po duhovnem voditeljstvu ali pa iz zmede, ki jo povzročajo, kujejo dobiček. Ljudje množice glede duhovnosti (ali morda kar glede večine zadev) praviloma pač ne znajo ločevati plev od pšenice, tako da je duhovnost kot rokam neotipljivo in očem nevidno področje prastari raj za šarlatane. A tu ni kaj storiti, treba je pač pustiti času, da to mešanico preseje. In včasih presejavanje traja tisočletja, še posebno če so semena plevla enako velika kot pšenična zrna. Potem je pač treba počakati na sejanje, rast in plodove, "po katerih jih bomo prepoznali".

Ena najbolj šokantnih Jezusovih izjav, ki je izzvala zgražanje in zmedo tudi med njegovimi učenci, je bila tista ob velikonočni večerji: "*Kdor ne bo jedel mojega mesa in pil moje krvi, ne bo imel večnega življenja!*" Ljudje živijo drug poleg drugega, vidijo svoja telesa – kako zdaj: jesti tvoje telo?! Obredni kanibalizem?! – Izjavo lahko razumem le na en način, namreč tako, da se je Jezus, kot vsak mistik, poistovetil s svetom; če pa je eno s svetom, potem je tudi eno z vsem, kar človek zaužije. Človek, ki je navaden kruh, lahko ob ustreznem stanju zavesti doživlja, da hkrati je tudi košček sveta, da pravzaprav je "telo sveta", katerega del smo vsi, z nekdanjim človekom Jezusom vred. Tak človek se zaveda, da je svet in da je on sam ta svet, da torej svet samega sebe je, da je vse hrana: tisti, ki je, in tisto, kar je pojedeno, in da se vse to nenehno menjava in presnavlja v večnem bivanju. Tako je Boga videl tudi Ardžuna v Bhagavadgiti: kot velikansko bitje, ki požira in rojeva življenje. Veliko kozmično samopresnavljanje. Ali kot v mikrokozmosu našega organizma naše telo rojeva in uporablja svoje lastne celice, torej samo sebe.

Vprašanje pa je, ali ima tako razlaganje sploh smisel. Zgoraj sem skušal sezidati razumski most med našim vsakdanjim razumevanjem hranjenja in tistim, ki ga je imel, po mojem, v mislih Jezus. On pa je svoje povedal kar brez razlag. Kaj je bolje? Pomislimo, koliko nesporazumov je izšlo iz tega stavka. Po drugi strani pa je iz tega nastal cel obred, evharistija, središčni dogodek v maši. Iz otroških časov se spominjam poklekanja, slovesne tišine med povzdigovanjem monštrance s hostijo, kristalnega zvončkljanja vmes in posebno pobožne zbranosti v ljudeh. Čeprav je bila evharistija tam razumljena povsem drugače, kot jo razumem jaz, je imela pri ljudeh svojo globino in težo. Potekala je na neki drugi, nerazumski ravni. Bila je svet dogodek in je za mnoge še. In to je dobro. Čeprav je obred očitno pobran iz elevzinskih misterijev, v katerih je hierofant v *deikinemi*, "svetem kazanju", dvignil pred *mistai* žitni klas, "v tišini požet". Poglavitno je, da se med ljudi razprostre sveta tišina, ki je vedno tako manjka, in da v njej nekdo nekaj naredi z vsem srcem in tako zdrami srca vseh navzočih.

Dobro pa je tudi, če kdo odide iz cerkve in gre v svet, v naravo in samoto, in se tam obhaja z brinovo jagodo, pa morda še koga. Svet se da zaužiti na svet način v mnogih oblikah, tudi s poglobitvijo in ozaveščanjem vsakdanje večerje. Pomembno je le, da je to storjeno na najgloblji način, ki ga zmoremo.

Naužiti se sveta, odžejati se do dna.

Krik krvi

Popolnoma novo pisanje stoji za mojim obzorjem, nestrpno čaka, da ga pokličem, mu dopustim vstopiti ... Vsak ustvarjalec moli k novemu, k valu sveže vode, ki bi ga odplaval s sabo. Kajti že predolgo ležim v starih spisih, v trikrat premetih mislih, ki kot svetega Tomaža "prazna slama" ležijo vrh nečesa drugega, nepovedanega, nerojenega, resnično živega, kar zadeva moja in tvoja jetra ...

V teh časih, tesno zapahnjениh pred vetrom duha, hodim sedet na slemena buldožiranih gričev, kot je tisti za mojim hrbtom; nekdanji prijazni griček z malim hrastjem, ki mi je delalo senco ob zbiranju misli za mojo prvo kolumno v Delovih Književnih listih, *Ulica in hribi*, so razplužili v mrtve gruščaste terase. "... in Istra mi leži pred nogami kakor ščetinasta žival ..." Nič več – zdaj ležijo pred mano borovci, hrastiči in dišeči brini, zmleti med skale in ilovico. Vse naokoli se razprostira rjava puščava človekovega hlepenja po denarju, še več žic in stebrov, novih ton grozdja, steklenic po marketih, vina, ki bo šlo iz "dežele refoška" v grla vinski opoj opevajočih Slovencev in v golt z vsem prezasičene Evrope, zaradi nekaj novih šopov evrov ...

Dosti, dosti ... Tu zdaj neki siveč in vse bolj hrapav moški želi – ne reševati ga, ampak le tuliti svoj bes in muko v svet. Ne storimo nič, ne storimo nič resničnega. Ne gremo v boj z buldožerji kot tisti zapozneli vitezi, ki je jurišal na mline. Ne. Ustvariti bi morali Novo ozračje. Radikalno klimatsko spremembo. Prepustiti se misli, duhu, krvi v sebi, zaživeti in zadihati v novem življenju, z novimi, čistejšimi očmi se zastrmeti v svet. Nove besede in dejanja, nove pobude edine lahko dahnejo veter novega življenja v naša mlahava jadra. Dobrodejne spremembe ozračja se lahko rodijo le ob spremembi duhovne klime. In ta iz razpihanih, po svežem dišečih duš ...

Pustiti za sabo besne obtožbe sebe in ljudi. To sta izvira žive vode: ljubezen in ustvarjanje. Preplaviti svet s toplo krvjo dajanja brez pričakovanja vračila, petja brez pričakovanja odmeva. Kajti kdor ne ljubi in ne ustvarja,

se pravi, ne daje leteti in peti ptici v sebi, je v biti omrtvičen in ves njegov bes nad drugimi je v bistvu bes nad njegovo lastno jalovostjo.

Torej: pusti vse in pojdi vase in se vrni iz sebe s polnim vedrom in ga izlij v svet – in v takem valovanju vase in iz sebe živi, živi ...

Večer se spušča nad rjavo razorani hrib in bujno zeleno dolino pod njim. Taka je resničnost in take so tudi naše duše, naša življenja: zeleno drevje onkraj puščave. Dan kopni, kot desetletja, ki jih imamo še na voljo, mi, nemočni človečki na nagibajočem se Titaniku. In nihče več ne govori o neuničljivi, ponosni, zmagoviti civilizaciji, ki pluje, kamor in kolikor hoče. Molčimo. In zraven le še jemo, pijemo in se sem in tja “izljubimo”. Resnične vere je konec, take ali drugačne. Bliža se boj za preživetje.

Lov na plohe.

Gejzir, nato kovačija

Gejzir je vroča voda, ki bruha na dan sredi ledenih skal.

Sredi zmrznjene pokrajine.

Ne vrela voda ne zaledenela tla niso rodna. Prizor pa je lep.

Sicer pa človek ne živi samo od kruha.

Gejzir v ledeni puščavi, izvirek sveže vode v travi – raje bi bil drugo.

A kako do življenja priti, kako se v življenje roditi,

kako se žive vode napiti in jo iz sebe liti?

Kako se spet roditi, kako suho strugo prebuditi?

S pravimi besedami, pravim pisanjem, pravim plesom, pravimi dejanji.

In ustrezno organizacijo.

Nekje je blokada, nekje je jez, nekje je sušni pas, ki vodo pije,

nekje je hud mraz, ki jo v led zalije,

klin, ki se v srce zabije.

Ali mehka ponjava, ki te trdno ovije, ki ti vodo duše vpije,

te v sedečo mumijo spremeni: sto trakov, dišave in nekaj smole,

čreva in možgane ven in slamo noter. In kakšen šiv.

Da si potem videti *kakor živ*.

Art, art, art, the Art of Becoming

– but there is the crucial question of conditions.

Zame najpomembnejša okoliščina je vztrajanje. Trajnost iskanja, zavedanja, pozornosti.

Smešen sem s svojimi čustvenimi in ustvarjalnimi izbruhi, ki jim sledijo ravne črte dnevov, prepuščanja majhnim opralkom, situacijam, potrebam drugih.

Nagovor prijateljem po delavnici: Pravite, da je moje delo lepo, globoko in pomembno. Da je doživetje, ozaveščanje in razkrivanje neznanega. Da se za to res splača bojevati, vliti v to svoje moči. Toda ljubi moji – tudi vi morate kaj storiti za to! Tudi vi morate svoj napor dodati, nekaj svojega imetja žrtvovati. To je *joint venture*. To mora rasti iz nas, biti odvisno od nas – saj je za nas, ne za svet. Čemu bi potem moral svet za to vedeti, to gojiti in z zlatom gnojiti?

Nagovor sebi: TI BODI TO – če hočeš, da boš morda kdaj (spet) TISTO!

Če pa je drugim vseeno ali če, kot svetopisemska pšenica med robido, ne morejo več kakor le vzkleti, hodi svojo pot, kot pravi Buda v Dharma-padi, “osamljen kakor nosorog”. Ali kot samotni star slon. On, močni, gre, kamor ga noge nesejo, kadar mu pride, zatuli, in kjer hoče, leže. Še umre po svoji volji.

Preostanek življenja to počni in včasih vmes zapleši skrivni slonji ples. Svet je prostran in zelenega listja za telo in dušo je dovolj. Tiste naokoli, ki so jih povezale vrvi, pa pusti pri njihovem vzdihovanju in vtikanju rilcev v gobce. Slamnate vrvi, ki bi počile ob prvem resničnem potegu – a tega ni, ker KAJ BI PA POTEEM?! Kako in kam? Čisto sam? Sama?

Eppur' je zaman ugibanje o receptih za “kolektivno rešitev”, kako rešiti partnerja, hčerko, sodeželane, človeštvo ... Iskanje “globalnega etosa” ali kovanje nove delavske revolucije – hm, hm! Mar ni bilo rečeno: “*Ne prosim Te za svet, ampak za tiste, ki so k meni poslani!*”? In jaz k njim. Za tople, voljne, pogumne – zanje sem jaz in oni zame in zanje so sanje, svoboda in sreča. Verjamem v individualno kovanje sreče. A kovanje, pomisli, je težak posel in potrebna sta ustrezno orodje in znanje: puhaj v oglje, zgrabi, tolci in obračaj, spet razžarjaj in spet tolci. Dokler ne obleži pred tabo tvoja prava stvar, tisto, kar ti najbolj potrebuješ: podkev za potovanje, meč za boj ali lopata za garanje. Tvoj izdelek, nekaj, česar še ni bilo, je tu uresničen, sveže narejen se hladi na nakovalu. In ti sediš zraven, z rokami spokojno v naročju, medtem ko ti vetrič premika zlepljene lase na potnem čelu. Ali pa zraven zložno puhaš smotko. Storjeno, narejeno, ti šepeta v glavi in polje iz toplih mišic. Sladka utrujenost po dobrem delu.

In le tako delo zares osvobaja.

Jutra

Jutra so vedno in povsod sveža.

Vodniki v Sahari ob zori med sipinami zakurijo ogenj, čeprav se jim bo čez nekaj ur izpod burnusov cedil znoj. Prodajalci čaja na zanikrni indijski avtobusni postaji se ploskajo po ramenih in si manejo premrle dlani (prespali so na tleh ob počrnelih gorilnikih in posodju, zaviti v tanka ogrinjala), od lonca se širi po ingverju dišeča para in se izgublja v bridko modrino jutra nad prebujajočim se mestom. Ob rokavu Amazonke goli domorodci lezejo iz visečih mrež, skrepenelih udov poskakujejo okoli ognjišč in pihajo pod tleče šture, da bi se ogreli pred odhodom na jutranji lov. Čez dobro uro se vrnejo, eden z malo opico, drugi z debelo kačo, tretji s pragozdnim puranom, četrti z rečnim somom, peti praznih rok. Skuhani plen jedo vsi, tudi štiriletni deček, ki je v lonec ponosno vrgel svojo prvo žabo, pa ženske, ki so zajtrk osvežile z divjo zelenjavo in obogatile s sadjem.

Andrej Župančič, Otonov sin, prikazuje njihovo preprosto življenje v filmu *Maternica Zemlje*.

V glavnem res samo prikazuje in le malo govori, kot je malo besed med Janomamiji in veliko tišine. In veliko deževja, ko ljudje ves dan dremajo po mrežah ali počnejo kaj malega: dekleta si tetovirajo obraze, starec z merjaščevim čekanom struži lok, otroci se vrtijo okoli lesenega stebra – vse se dogaja v skoraj popolni tišini, presejani z drobnjenjem dežnih kapelj. To je resnica pragozda: tišina, dež in negibnost. In v vsem tem velika skupnost bitij, tistih z očmi in tistih brez. Negibna, molčeča drevesa kot temelj vsega; bitja, ki se gibljejo in včasih izpustijo kakšen zvok, se rada vračajo v svoj molk in mirovanje.

Enako je tu doli z mojo kobilo in mačko in, ko se uglasim z naravo, tudi z mano. Sodobni ljudje se veliko preveč gibljejo, napeto gibljejo, gnani od ukazov možganov, in iz ust jim teče neznanska količina zvokov. Vemo: nujnosti, želje ... ne bi rad ponavljal Budovega spoznanja o korenu človekovega nemira in nesreče. Človekovo okostje se v zadnjih nekaj tisoč letih ni prav nič spremenilo in enako je z njegovimi temeljnimi problemi.

Andrej, da. Po ogledu njegove nadaljevanke o življenju ob Amazonki sem ga obiskal: visok, košččen možakar, ki bi moral biti glede na leta že sključen starec, mi je v športnih hlačah pritekkel po stopnišču nasproti. V stanovanju me je pozdravila njegova žena, prikupna mlada Francozinja. Bila je na odpravi, ki ga je našla med Indijanci, med katerimi je živel že leto dni, bolnega, a polnega nove vednosti. Živel je kot član plemena, njegova edina osebna lastnina sta bili spalna vreča in kamera. Kako in

od česa je živel, ni hotel nikoli popolnoma razkriti, najbrž je vedel, da te izkušnje človek bele civilizacije preprosto ne more dojeti.

A katero izkustvo sploh lahko dojameš, ne da bi ga doživel sam? Ga dojameš kot bralec članka ali gledalec nadaljevanke? No, tudi to je nekaj, ti virtualno živeči človek! A res ne veliko. Veliko vemo, pa malo živimo. Živeti pa pomeni veliko doživljati in se iz doživetega učiti. Eno je gledati sliko gorečega ognja, drugo pa ogenj zakuriti. Pri prvem se v možgane vtisne le drobna slika, pri drugem pa se vanje vtisne mreža podatkov: s čim zakuriti, kaj je suh, kaj vlažen les, kako začeti, kako ogenj ohranjati, od kod vleče veter ... Neandertalec je imel večje možgane, kakor so naši, in zagotovo ne brez razloga – v naravi ni nič odvečnega. Zato z vso na videz velikansko količino podatkov naših šol, televizije in računalnikov zapolnimo le desetino našega možganskega diska. Devet desetin je praznih zaradi odsotnosti izkustvenega življenja. Ni se nam pač treba, kot nekoč, bojevati za preživetje, ni nam treba zakuriti ognja v vlažni votlini, niti najti in ubiti živali v grmovju. In ubiti divjo žival s kamnom ali palico zares ni lahko. Gledam taščico, ki pred lopo, kjer sedim, kljuva črviv oreh: vsake tri udarce dvigne glavico in pošviga z očkami naokrog – ob prvem vzgibu moje dlani bi odletela. Nihče pač noče biti pojeden in hkrati bi vsakdo kaj ali koga jedel ... Zdaj pa v tej situaciji preživi, primat! Nič čudnega, če ti je lobanja iz prvotne pomaranče zrasla v bučo!

Kako pa je s tem zdaj in kako bo v prihodnje? Ne bi se čudil, če bi ob trenutni devetdesetodstotni praznoglavosti sčasoma postali ploskoglavci. No, z ustrezno frizuro bi lahko še vedno ohranjali videz starih časov. Morda, zelo verjetno, pa bo čez čas drugače: s svojo možgansko osiromašenostjo, ki je posledica tehnološkega udobja, bomo življenje planeta prignali v tako revščino, da se nam bo sedanji preudobni način življenja preprosto sesul. Grozni bodo časi preizkušnje, ko bo nemočni, neizkušeni, pomehkuženi človek stal sredi svetovne puščave in mu bo stari gon v krvi kričal: preživi! To bo nova in strašna džungla, zmes ruševin, rje in prebujajoče se sile večne narave, zdaj končno spet osvobodjene človekovih tehnoloških uzd, spon, strupov in hrupov ...

To bo tisti mitični vesoljni potop, ki vsako toliko počisti z "izprijenim človeštvom" in naredi prostor za novo, osveženo in prekaljeno raso ljudi – ki si potem sčasoma prigara in primodruje novo udobje in se v njem spet izpridi ... Ni treba listati po Bibliji, da bi to našli, videli smo s svojimi lastnimi očmi, v miniaturni nedavne socialistične preteklosti. Zgodba o samostojni Sloveniji pa se je tako kmalu nehala, da ni kaj reči ...

Ekonomija svobode

Bi rad svobodno ustvarjal, bruhal knjige in počival ob kateri koli uri, se pogovarjal o globokih stvareh kadar koli in s komer koli, skratka, bi bil rad neomejen gospodar svojega življenja?

Jawohl, ja! bi se najbrž glasil splošni odgovor. Toda svoboda ima svoje zakonitosti in pogoje.

Seveda ne bom pisal o svobodi, ki ti jo daje podedovan ali naropan denar – to so gnezdeca za zaležane ali izprijene ptičke, ki ne bodo nikoli zapele nič živega. Mislim na svobodo, ki si jo pošteno odslužiš. Po mojih izkušnjah in vednosti vodita k njej dve poti.

Po prvi se odpraviš živeti v naravo, kakor se ob iskanju svobode dogaja že tisočletja in kakor sem storil tudi sam. Toda na to pot se lahko odpravijo le tisti, ki jim je stik z naravo, s svetom, primaren, katerih temeljno veselje je biti sam z njo. Lahko živijo samo zanjo, lahko imajo v njej tudi družbo ali pa se občasno odpravljajo med ljudi. Toda v naravi je njihov resnični in trajni dom. Poleg te navezanosti in zavezanosti naravi morajo seveda imeti tudi fizične in praktične sposobnosti, da lahko v njej preživijo, a to je sekundarno. Poznam žensko, slikarko, ki je precej manj praktična od mene, pa vendar živi že deset let sama v hiši tisoč petsto metrov visoko v planinah nad Torinom. Ji pač drva pripeljejo gor kmetje s traktorjem, medtem ko si jih jaz lučam k hiši po drči, pa zelenjave si prideluje dosti manj od mene in večino hrane si kupi s prodajo slik in občasnimi delavnicami.

Dozdeva pa se mi, da moraš v urbanem okolju – in to je druga možnost – ubirati podobno pot, kot jo je skozi življenje hodil starosta ljubljanskih bohemov Ivan Mrak. Mislim na zelo skromno življenje, ki pa je vendar nekaj popolnoma drugega od klošarstva ali zapitega bohemstva na račun usmiljene mamice. Ker je Mrakov primer mestnim ljudem bližji ali vsaj laže dosegljiv, razmislimo o njem. Res, mož je bil gospodar svojega življenja, četudi se mnogi ne strinjamo glede veličine njegovega ustvarjanja, o kateri so bili močno prepričani tako on sam kot tudi krog njegovih bližnjih prijateljev. Lahko bi rekli, da je bil v vsakdanjem življenju enako minimalističen, kot je bil v idejnem megalomanski. Živel je v izrabljenem stanovanju, spal na polomljeni postelji (bil je obupno nepraktičen), se hranil s kavicami in cigaretami pa kakšno sosedino župco, skratka, živel bolj od svojega duševnega ognja in prostovoljne pomoči prijateljev in znancev kakor od honorarčkov, ki so kapnili res samo na vsake kvatre. Toda v svojem življenjskem slogu je očitno užival – vsaj tako je bilo videti, kadar je krevljal skozi središče Ljubljane s katerim izmed svojih učencev ali prijateljev pod pazduho – in srčne težave v zvezi z njimi so

mu bile pravzaprav edini resni vir trpljenja. Skrajna življenjska skromnost in nevsiljiva odprtost za kakršno koli “podporo” – taka je očitno osnova urbane ekonomije svobode, tako pri indijskih sadhujih kot pri našem trdo- in dolgoživem ljubljanskem bohemu.

Oba opisana življenjska sloga sta dva ekstremna primera “ekonomije svobode”. Seveda so še radikalnejši, recimo glede življenja v naravi: neda-leč od mene Borut že leta dolgo živi v indijanskem šotoru, izdeluje svoje kalimbe in piščali in se v zimskih nočeh greje ob toplih kamnih ognjišča. Med mano in Mrakom je velik razpon možnih ekonomij, v naravi ali v mestu ali kje na sredi, življenje od plač, honorarjev, obrti, prodajanja tega ali onega, pokojnin, vrtov in koz ali od “mozaične ekonomije” iz vsega mogočega ... Lev Milčinski, ki sem ga vsekakor imel za osvobojenega človeka, je, na primer, samotaril sredi Ljubljane, ob plači, priznanjih, ugledu in kar je še takih socialnih dobrin.

Za svobodno življenje ni bistveno, kakšen življenjski slog imaš, pomembno je, da živiš odgovorno, se pravi, da svoj način življenja živiš z zavestno odločitvijo, ne pa zaradi okoliščin, in da ga pošteno plačuješ. Mrak je plačeval svojo svobodo z vsakdanjo mizerijo, pogosto osamljenostjo in obupom, jaz jo plačujem z življenjem v pogostem blatu in dežju, z metanjem hlodov po pobočju za zimsko peč in tovorjenjem nahrbtnika po skalnatem kolovozu v dolino; če mi pri čem težjem pomaga kobila, jo oskrbujem s senom, pridelanim s poletnim znojem. S trpljenjem zaradi osamljenosti mi je prizaneseno, ker živim potopljen v živo samoto narave, osamljen pa si lahko samo med stenami stanovanja ali med neznanci na ulici.

Seveda, dokler z naravo ne živiš polnosti njenega življenja, kot se je v začetku dogajalo tudi meni, ti je tujka, zato si lahko osamljen tudi v njeni sredi. Kot lahko moški občuje z žensko, s katero v resnici sploh ne živi, ker je ne srečuje v njenem bistvu. Sta osamljenca, ki živita drug mimo drugega, čeprav se dotikata s kožama.

Vlado Šav

Ustvarjalna ekstaza

Čakanje na Dioniza

Páredroi

Po rdečkastem prtu tipajo sence vejic, prodirajoče skozi zastor na oknu, narejen iz modro-rdečega kosa bombažne tkanine, kakršnega v južni Indiji mnogi nosijo ovitega okoli bokov kot edino oblačilo, lungi. Napihuje se in uplahuje v okenskem okvirju, kot da bi soba dihala. Ali kot da bi svet dihal v sobo.

Umetnost življenja za svojo uresničitev, kot vsaka umetnost, potrebuje obvladovanje tehnike in prepuščanje navdihu. Se pravi, hoditi moraš z roko v roki z Apolonom in Dionizom, duhovnima pobratimoma – *páredroi*, ki sta se v Delfih gledala čez Popek sveta. Že zelo zgodaj pa je v zahodni kulturi odločno zakorakal v ospredje Apolon. Videl sem antični relief glasbenega tekmovanja, na katerem smehljajoči se Apolon s suvereno roko, ki mu sproščeno visi čez harfo, čaka, da Dionizov Silen konča divje piskanje na dvocevno piščal: lica mu pokajo od silovitega pritiska in na golem telesu izstopajo nabrekle kite. Za njim bo spokojni bog ubral strune in sezidal nevidno palačo nebeških harmonij. Iz marmorja kar diha njegova zmaga in oznanja, na čigavi strani so kipar, ki ga je klesal, in ljudje, ki ga bodo gledali.

Pa mi ni do posmehovanja bogu svetlobe in harmoničnega reda. Sam bi v sebi potreboval veliko več njegove harfe kot doslej. Predolgo sem hodil po zame prelahkih cestah gole spontanosti, predolgo drugoval le s sileni in nimfami ... Brez jasnih uvidov, načrtov, urejenosti, skratka, vsega, kar mu podarja pobratim, Dioniz tudi danes ne pride prav daleč; v širnem gozdovju svobode zablodi in se razkadi v nenehnih ekstatičnih eksplozijah ...

V najboljšem primeru se spremeni v Sizifa, junaka našega časa: hodi in pada, enkrat svobodno ustvarja in drugič prisilno gara; s svojim tovorom se vzpenja po strmi poti, a do mesta na gori ne pride ...

Tu ne gre za kako predestiniranost, zlo usodo ali klasično slovensko svetobolje zaradi neuresničenih hrepenenj, mladostnih upov in vizij. Ne. Gre za golo pragmatičnost. Morda je malce pretrdo pribito, a je res – za *inženiring sreče*: Kdaj vstajaš? Kaj konkretno, iz ure v uro, počenjaš? Kaj gledaš in česa ne? S kom se družiš in s kom ne, kaj bereš, kod hodiš, kje sediš, kaj pišeš ... in kaj, kod, kje in s kom *ne*?

Naj nihče ne misli, da je kulturnim in drugačnim svobodnjakom lažje kot tistim v mezdnem odnosu. Res imajo prvi odprte možnosti in čas, toda brez silne odločnosti in urejenosti – prepuščeni so pač le samim sebi – jih notranji in zunanji klici vse prepogosto odnašajo in raznašajo v vse mogoče življenjske smeri in tako postanejo žrtve svoje lastne svobode. Če pomislim na koga, ki je že desetletja v službi: če bi lahko za pol leta skočil v mojo kožo, z vsem tem mirom samotne istrske doline naokoli in brez skrbi za streho nad glavo in poln krožnik – kaj vse bi v tistih šestih mesecih počel, doživel, ustvaril! In kako malo sem zadnja leta tu doživel in ustvaril jaz!

Obrnil se mi je vrednostni vrsti red in sam sem to dopustil, nehote sicer, a to me ne opravičuje. Zelo veliko sem fizično delal: njiva, vinograd in košnja, pa tisti večni gor in dol v Koper in nazaj, s konjem in peš, pa vožnje v Maribor, v Berlin ... Seveda, vse to je bilo potrebno, za vse so obstajali konkretni razlogi – a tega vetrovnega julijskega dne, v poševnem soncu in svežini poletne burje mi je jasno, da sem ves ta čas spuščal mimo *bistveno*, kot ta živi veter mi je polzelo, spolzelo skozi prste ... O tem govori prilika o Marti in Mariji: prva si je dajala neskončnih opravkov in skrbi glede Jezusove postrežbe, druga pa mu je le sedela ob nogah, ga gledala in poslušala. In ta druga si je, po Jezusovih besedah, “izbrala boljši delež”. Sam sem si te čase, kakor Kocbek, očitno izbral za vzor dejavno Marto – in končal enako resigniran ...

Pa si rečem: saj jih imaš šele enainšestdeset. Fant, ni to malce pozna tolažba? Pomisli, koliko veliko mlajših prijateljic in sošolcev se je že pogreznilo v ilovnato pobočje nad Koprom, razkadilo pod oblake nad Žalami! Vsak dan, ki ga lahko še doživljaš v podobi človeka, je dragulj brez cene. Ob zori na smrt obsojeni bi ti lahko povedal, kako dragocen je en sam dan življenja. *Memento mori* mi je bil že od mladosti ne vir groze, ampak svobode, poguma in volje do življenja. Učinkovita pa je tudi nasprotna deviza: *Spominjaj se (resničnega) življenja!*

Ni pomembno, kje živiš, v mestu ali v gozdu. Pomembno je, da živiš v zate bistvenem, v svojem bistvu in blizu bistva sveta. A do vse te velike bistvenosti vodi zelo konkretna stezica, ki jo moraš očistiti, popraviti in seveda prehoditi. In pri tem ne pozabiti, da je brez koristi “delati stezice, kot so *včasih* bile” – te dni si drugačen človek, kot si bil pred leti, in tudi svet je drugačen. No, oba sta še vedno enaka, toda ker sta oba živa, ker se nenehno spreminjata, se moraš z brado nasloniti na komolec in pripreti oči v sedanje, trenutno, novo življenje in njegove možnosti ... Tako se staro v tebi in svetu večno preraja in zato je azijski estetiki tako ljubo slikanje bujno cvetoče vejice na stari, skrotovičeni breskvi.

Prepogosto pozabljam na resničnost smrti in na resnično življenje – *pozabljanje bistvenega* pa je ključ za razumevanje izgubljenih sinov in zablodelih vitezov ...

Dioniz, pridi!

Najraje sem z ljudmi, ki jih nič ne preseneča. Ki lahko slišijo, berejo, doživljajo kar koli. To so “moji ljudje”, kot pravijo v Istri sorodnikom.

Dioniz je starim Grkom pomenil vir presenetljivega, poživljajočega življenja. Krik in nenehno spreminjanje, ki po eni strani vznemirja gladko tekoči red vsakdanjosti in ga po drugi osvežuje in obnavlja. Vrtinec kaosa in slapovje nepričakovanega, v katerem se stara reka pomladi in napolni s kisikom. Mircea Eliade ima prav, ko ugotavlja, da sta bila Dionizov mit in kult kreativnejša kot pri drugih božanstvih: iz njiju so zrastle gledališče, dramatika in misteriji, torej nove oblike kulture in duhovnosti.

Dionizično pač pomeni nenehno kreativnost, večno spreminjanje, nenehno vretje žive krvi. Brez skrbi, dovolj in preveč je drugih bogov in mitologij, ki bodo silo življenja uredili in vpregli v vsakršne posle in veselja: v trgovino, vojno, spalnico, jedilnico ali delavnico ... Dionizično je živi izvir, vse drugo je reka in struga, so namakalni jarki in mlini ... Seveda, tudi vse to mora biti, toda ljudje izvira smo mi ustvarjalci, ne poljedelci in mlinarji. Mi širimo ustje zemlje, da bistra voda laže dre iz nje. Izvir je skrivnosten kraj: tu se nevidna, temna, hladna voda podzemlja požene v svetlobo, v pisani, topli dan. Tako tudi pri ustvarjanju: v temi nezavednega spočeto, nejasno nasluteno, postane slika, pesem, pripoved, glasba. Dioniz, naš sveti, večno mladi oče, pridi, zapleši v naših srcih!

V ljubezni znorimo, a prav tako pri resničnem ustvarjanju. Nočnega metu-lja letenje v ognjeno sredico sežge, tiščanje obraza v izvir vode življenja in

pitje! pitje! te lahko utopi. Spomnimo se Van Gogha in njegovega trpljenja v zadnjih mesecih ustvarjanja, ko je skušal na platna ujeti čudeže življenja, ki so vznikali povsod naokoli. Ko jih je v nekaj mesecih naslikal za celo galerijo, pa še vedno ni dohajal prizorov in barv okoli sebe; ko se je potapljal v bruhajoči izvir življenja, tako jasno zvrčinčnega v potezah njegovega čopiča, pa ni bilo nikogar, ki bi ga rešil iz valov, po katerih se lahko sprehaja samo božanstvo. Nam pa je dano in za naša krhka življenja je dobro, da se v ta izvir le za hip potopimo, malo poplavamo ali se z njegovo sveto vodo samo poškoprimo ... Zato je nekaj pred smrtjo bratu pisal, da tega ustvarjalnega trpljenja ne bo več dolgo zdržal, in zato si je potem na pšeničnem polju z vranami – njegovi zadnji sliki – poslal kroglo v prsi, seveda zaradi osamljenosti in skoraj popolne ustvarjalne zavrženosti. Današnjost pa ni čas nepriznanih genijev, sedanost je čas njihove odsotnosti. Danes ustvarjalci molijo, da bi se jih polastila ustvarjalna norost, te pa ni, ker nima kam priti. Ker je posoda polna vsega drugega, ker poka in drhti v živžavu vsakdanjosti in v vročicah jalovo bobnečih noči ... Dionizovi studenci so presušeni in zasvinjani z odpadki, kot struge naših vaških potokov. Splošna kontaminacija podtalnice. Dandanes je čista voda le v visokih hribih ali v globinah zemlje. In v te kraje se moramo te čase za čisto ustvarjalnostjo dvigniti ali spustiti “mi drugi”, kot rečejo v Istri. Če hočemo res postati nekaj drugega od drugih: svečeniki in častilci starega, pa večno mladega Dioniza.

In brez strahu: dandanes je smrt od presilnega ustvarjanja silno redka; sam se ji ne bi ogibal. Kosovelov primer je že daleč, danes ustvarjalci vse preradi pozabljajo, zakaj so na svetu – ali pa se umetnike le igrajo? Sam pa si želim tega: ne umreti v ognju ali v ledeni vodi, ampak kopati se v bistrih valovih in potem ležati na vročem soncu. Tega si želim, zares, in ne slave in denarja: spokojno in hkrati sveže in vroče ustvarjati, pa dolgo, nenehno ... Take dolge počitnice ob reki so morda utopija – toda saj zares živim ob bistri vodi in sonce mi pogosto sije. Zdi se mi, da se še vse premalo *zavedam*, kaj vse imam ... In spet smo pri ključnem: pozabljanju.

Da, *zavedati se* in *doživljati*, Apolon in Dioniz: brez prvega se izniči tudi drugo.

O globinskem performansu

Kaj je rekel Grotowski

Nekoč so ga vprašali, kaj si misli o Jungovem kolektivnem nezavednem in ali verjame v arhetipe. Odgovoril je, da pri njem in njegovih sploh ne gre

za vero, ampak za spoznano dejstvo. K arhetipom se spustiš, če je tvoje iskanje osebno, konkretno in dovolj globoko. Na stara leta je še dodal: in natančno.

Torej: prek osebnega v kolektivno. Aktiviranje “osebnega materiala” pa mora biti celovito in radikalno. V globino zemlje se ne moreš pogrezniti s praskanjem z otroško lopatico, ampak s težko lopato in krampom, ob kapljanju znoja z vratu. To kopanje je samo za odločne, neustrašne in močne. Zato je Grotowski uporabljal cel sistem sit, ki so ločevala samo “zainteresirane” od pravih iskalcev. Isto je počel njegov učenec Eugenio Barba. Iskal je ljudi, ki so bili za iskanje jedrnega pripravljeni plačati vse. Iben Nagel Rasmussen, njegova prva performerka, je prišla k njemu z dna zasvojenosti z drogami, razsut človeški skelet. V tem delu je našla rešitev in se ga trdno oklepa še danes. Zato pa v svoji ustvarjalnosti še na stara leta žari kot mladenka (in taka, če si nadene masko, je v svojem gibanju tudi videti). Vrže se v delo ves, ničesar ne skrivaš, ničesar ne hraniš za pozneje, usmeriš se v gruščasta tla in se zagrebeš z vsemi štirimi, v mejno, v nemogoče. Arhetipi so namreč *onkraj* naših vsakdanjih meja in zmožnosti.

To kopanje pa ni “herojstvo na splošno”. Ne. Gre za kopanje z vsemi izraznimi zmožnostmi, skozi ozke tunele intimnih doživetij, napol prehojenih poti v zrelost, kopanje v nedotaknjeno zemljo nedoživetega, ki bi ga tako rad živel. Gre za iskanje tiste skrite, naravne želje tvoje osebnosti, ki se je sploh ne zavedaš, ki biva kot nejasna slutnja onkraj tvoje zavesti, kot spoznava Pisatelj v filmu *Stalker*. In tu smo že v bližini arhetipov: nejasnih stanj, porivov v nezavednem, usedlinah kolektivnih izkušenj človeškega rodu, bistvu erosa, junaštva, modrosti, varnosti, na zavestni ravni poosebljenih v mitih Ženske, Heroja, Zapeljivke, Starca, Matere ... Nikakor ni nujno, da boš ob vseh naporih zares dosegel svoj arhetip – vsakdo je rojen v znamenju svojega, a brez popolnega aktiviranja vsega tebe, tvojega razuma, čustev, intime, volje, tvoje “plovilo” nikoli ne bo doseglo vesoljske orbite, v kateri veljajo čisto drugačni zakoni, se dogajajo čisto nove stvari in odpirajo čisto novi vidiki in vednost ... Vsako pisanje ali govorjenje o tem, s tem vred, je le besedičenje v primerjavi z izkustvom, ki ga doseže, kot pravi Grotowski, samo “*doer*”, tisti, ki odkriva svete globine sebe in sveta ob pomoči *dejanj*. *Kreativna karmična joga*, bi rekel Indijec. On sam je to smer je imenoval *Art as Vehicle*. In ta vehikel mora biti zares dobro narejen. Spominjamo se strašnih nesreč vesoljskih plovil, ki so bila nepopolno montirana ali so se ob vzletu poškodovale. Vse mora biti brezhibno, premišljeno pripravljeno, odlično izvežbano – šele potem pritisnemo: *GO!*

Ta ustvarjalna in dejavna pot v višine/globine (v vesolju je zgoraj in spodaj isto) bi lahko bila, kot je menil Brook in še kdo, nova in za evropskega

človeka ustrežna pot v duhovnost: je razložljiva in dejavna, torej ustreza zahodnemu nagnjenju k racionalnosti in aktivnosti. Ostajajo pa druge težave. To iskanje zahteva drugačen pogum, kakor je tisti, ki ga je vajen evropski človek. Ne gre ne za požrtvovalnost v boju proti fizičnemu sovražniku niti za pogum prodiranja v skrajne razsežnosti realnega sveta, od himalajskih vrhov do vesoljskih temin – gre za *radikalni sestop vase, in to pred pričami*. Tu pa se po navadi sesujejo tudi naši najbolj neustrašni avanturisti. Pa ne le Slovenci, ki imamo, po Musku, kaj slabo popotnico na področju iskrenosti, tako moški kot ženske. Sociologinja Jana S. Javornik ugotavlja, da je medsebojno zaupanje v slovenski družbi te čase še bolj upadlo, da se Slovenec odpira kvečjemu še v svoji družini. Kakor koli je socializem ali “družbenizem” proti koncu postajal vse bolj papirnat, je vendarle vzpodbujal tudi druženje in dogajanje zunaj matrice familije. A danes so časi očitno negotovi in nevarni, “ne veš, kdo je in kaj namerava tvoj bližnji”. Torej nezaupljivost.

Še večja je po “stari Evropi”. Pri nas se še lahko zvečer napoveš pri kakšnem intelektualcu, profesorju, in se drugega dne dobiš na pogovoru ob kavi – v Angliji ali Nemčiji pa težko, še posebno če slišijo, da prihajaš “z Balkana”. “Le zakaj me išče, kaj hoče od mene?” To so te železne dveri v evropejski glavi in srcu. In seveda, sveta zahodnjaška olika in omika, povzeta v Parsifalovem lepo privzgojenem ignoriranju bleščččega grala, ko je šel mimo. In tako pač grali še kar naprej potujejo mimo, vedno redkejši ...

Grotowski je v sedemdesetih letih nosil naokoli svojega in nekaj sto ljudi je pilo iz njega, kolikor so le mogli ali hoteli. Potem ga je zakopal in se s peščico učencev zaprl v italijanski zaselek, do smrti. Na stara leta je le nerad govoril o tem obdobju, o “aktivni kulturi”. Poudarjal je, da so se časi spremenili, tako kot govori Javornikova. Ljudje da so danes preplašeni, negotovi, bojujejo se za preživetje, za katero potrebujejo čim več profesionalnega znanja in socialnih veščin. Uspeti, preživeti, zapreti se v majhne prijateljske in sorodstvene celice ... to da je njihova osnovna skrb. *La belle époque* sedemdesetih z iskanjem *izkušnje* da je nepovrnljivo mimo. Posledica globalnih družbenih sprememb?

Verjetno.

A kako je z gralom? Kako s spusti v globine duše in višine duha? Po vseh tisočletjih iniciacij v skrivnost sveta – nenadoma konec? Konec pogumnih iskanj in dejanj, vsi skupaj v iniciacijskem obredu ali vsak zase v meditaciji? Jamski človek ni tvegaj življenja le v spopadu z mamuti, ampak tudi med plazenjem skozi labirinte rovov, do jame v središču gore, v kateri je risal svoje skrivnostne slike in opravljal še skrivnostnejše obrede. Je te druge, duhovne polovice, te prastare potrebe za zmeraj konec? Ali pa

le ždi nekje skrita, kot gral v skrivnostnem gradu, ki se potem nenadoma pojavi ob poti? In če se ti bo prikazal, ko boš vanj vstopil, vstopila, glej, da se mu tokrat ne ogneš! Kajti naslednje jutro bo grad izginil in sveta posoda z njim. Ostala bo le žeja ...

O minljivosti performativnega ustvarjanja

S tem ustvarjanjem mislim na ustvarjanje, v katerem je navzoče živo človeško telo, se pravi ples, gledališče, obred in njihove sodobne povezave in variante, po navadi imenovane "performans". Vse tisto torej, kar zajemajo besede "nastop", "predstava" in "dogodek".

Prva značilnost te ustvarjalnosti je njeno *trajanje le v času dogajanja*. Druga to, da gre za ustvarjanje, ki *se dogaja med ljudmi*. Zato ima tako ustvarjanje vedno tudi socialni pridih in pomen. Tretja značilnost je, da ustvarjalec pripravlja dogodek sam ali v skupini, izvede pa ga v javnosti. Njegova ustvarjalnost je tako dvodelna: samotna, tako kot pri drugih umetnostih, in javna, saj performer dokončno ustvarja šele pred ljudmi, v dogodku samem. Predhodni ustvarjalni proces je torej le nekakšna priprava. "Zaprta" in "odmik" Grotowskega v njegovem zadnjem ustvarjalnem obdobju je bilo prav to, da je prenehal izvajati javne dogodke in je vse delo osredotočil le na iskanje v skupini, v "korist" skupine same in posameznikov v njej. Cilj se je torej od performativnega, kulturnega, preselil k terapevtskemu in duhovnemu.

Slikarka ustvarja drugače: vseskozi je sama s sabo in svojo sliko, vse se pretaka le med njima, med dušo in platnom in roko s čopičem vmes. Tudi kipar je samotar, le njegov kip gre v javnost. A zato gre tja za pozne čase; za nekatere stvaritve pravimo, da za zmeraj. Vedno diha iz kipa, slike, filma, knjige ustvarjalčeva duša, ki jo vsaka doba uživa po svoje: eno generacijo očara vsebina v njej, drugo čustva, tretjo morda le prefinjenost oblik ... Hkrati pa so odzivanja različna tudi v isti dobi, ker smo si ljudje pač različni.

Glasba in gledališče poznata še drugo dvojnost: samotnega, mogoče že mrtvega avtorja glasbe in drame in žive izvajalce, ki tiste note in tekst oživljajo. Ob tem poznamo v našem času tudi "nosilce zvoka in slike", ki živo ustvarjeno glasbo ali predstavo vtisnejo v fizični nosilec, ki nam jih lahko v nedogled reproducira. Vendar bosta živi koncert ali gledališka predstava preživela ravno zaradi čara živega in neponovljivega dogodka.

Kajti vsak koncert ali predstava, pa tudi obredni ali kak drugačen dogodek, je enkrat in neponovljiv. In to seveda zato, ker izvira iz živih bitij,

ki so vsak dan drugačna, pa tudi izveden je pred vedno novim občinstvom. Ob izvedbah pač poteka interakcija med izvajalci in obiskovalci, čeprav le na duševni, intuitivni ravni povezave. Praviloma, kajti obstajali so tudi performativni dogodki, recimo Stanovitni princ Grotowskega, v katerem je bil protagonist Ryszard Cieslak tako daleč na osebni poti skozi intimo k arhetipskemu, da mu je bilo popolnoma vseeno, ali je v prostoru še kdo ali ne. Tako vsaj pravijo. Ko sem se sam približal delu Grotowskega, tega dogodka niso več izvajali. Videl sem le film. Na film posneta resničnost pa je kot mleko v prahu: čisto redu, če ni drugega, a daleč od tistega, kar si namolžeš iz živega in toplega vimena ...

Vlado Šav

Iz boja proti zlu v boj za dobro

Prepričan sem, da imamo Hitlerja za tako pošast tudi zato, ker je, tako kot zmaji in podobne mitološke zverine, relikv preteklosti. Dejansko je bil zadnji v dolgem nizu klasičnih osvajalcev – klasičnih v smislu tiranov, ki osvojijo neko ozemlje in zaslužnijo njegove prebivalce. Sodobno osvajanje in izkoriščanje sveta je namreč veliko bolj prefinjeno, čeprav v svojih skrajnih konsekvencah ne dosti bolj humano: še zmeraj so njegove posledice suženjsko ganjanje, taborišča in milijoni živih skeletov.

Poldrugo stoletje pred njim je bil podoben osvajalec Napoleon. Ker pa so ljudje v modernih časih duševno le bolj prefinjeni, je bilo treba osvajanju dati razumsko opravičilo: Napoleon je osvajal Evropo v imenu vrednot francoske revolucije, Hitler pa kot pravico in dolžnost “višje rase”, ki bo ozdravila od judovstva in amerikanizma nagnito človeštvo.

Osvajalci starega kova, kak Asurbanipal ali Džingiskan, svojih pohodov in pogromov niso z ničimer opravičevali in nihče od njih česa takega ni niti pričakoval. Tiste čase je bilo pač samoumevno, da si močni narodi podrejajo šibkejše, in vsa stara zgodovina je pravzaprav le medsebojno prerivanje in prekrivanje vsakršnih osvajalcev.

To, da je podrejanje drugega, med narodi ali v osebnih odnosih, postalo nekaj obsojanja vrednega, je resničen korak naprej, ki ga je naredilo človeštvo. Čeprav ta imperativ pogosto velja le kot deklarirana vrednota, ki jo poskušajo izigrati na vsakem koraku. A tako je z vsako vrednoto, ki se šele uveljavlja.

Včasih je bilo osvajanje v nekaterih pogledih celo pozitivno. Vodnik je napisal hvalnico Napoleonu, ki je dal Slovencem nove svoboščine. Potem ko so se Špartanci in Atenci medsebojno izčrpali v desetletjih peloponeških vojn, je pomenila zasedba stare Grčije Filipa Makedonskega vstop “nevtralnega tretjega”, ki je nasprotja izgladil z usmeritvijo sprtih Grkov proti “skupnemu sovražniku, Perzijcem”; to je potem pomenilo

osvajanje Bližnjega vzhoda pod Aleksandrovim vodstvom. Nato je helenizem za nekaj stoletij podaljšal vodilno grško vlogo v tem prostoru. Če bi se na izčrpana grška nasprotnika spravila Perzija, bi bilo čisto drugače: kultura Bližnjega vzhoda bi se, najbrž za vsaj enako dolgo obdobje, kot je bilo helenistično, razpotegnila daleč v Balkan.

Ob aktualni EUforiji pogosto pozabljamo, da sta v preteklem stoletju Evropo dvakrat razdejali strašni medsebojni vojni njenih “nosilnih narodov”, proti katerima je bila balkanska morija le bled odsvit. Tudi zato, da bi zabrisali medsebojno bolečo zgodovino, so narodi EU tako vehementno udarili po Jugoslaviji in zdaj vodijo dolg, temeljit in medijsko podprt sodni proces glede balkanske vojne. Veliko krutejši poboji v Ruandi imajo v primerjavi s temi procesi dosti manjši odmev in učinek – le kdo se bo ukvarjal z njihovimi vojnimi zločinci, ki si jim še imen ne bi zapomnili ... Tu pa gre za “pravičnost Evrope do same sebe”, beri: do še zmeraj vsaj prikrito preziranega jugovzhodnega dela.

Predvojno mladinsko gibanje z jedrom v Nemčiji je bilo dosti daljše, trajalo je vsaj štirideset let. Začelo se je že pred prvo svetovno vojno, z gibanjem *Wandervoglov*, “ptic selilk”, mladih, ki so se na potovanjih, ob ognjih in glasbi gibali po naravi. Po vojni so se razvejili v več smeri. Najbolj duhovna je bil Quickborn – “Živi studenec” – s središčem na gradu Rothenfels nad Majno. Tja je šel leta 1920 predavat svobodnjaški teolog Romano Guardini in postal idejni vodja. Poudarek je bil na ustvarjalnosti, ohranjanju žive narodne tradicije, enakosti spolov, živi liturgiji, stiku z naravo, pomenu osebnih duhovnih doživetij in sploh na osebnem iskanju globljega smisla in zakonitosti življenja. Zaradi tega strastnega iskanja so se enačili z duhovno “queste” legendarnega viteštva, ki ga je posebej Parsifal, in zato se je Rothenfelsa prijel tudi vzdevek “Gralov grad”.

Slovensko vejo te smeri so pomenili mladi, zbrani okoli revije *Križ na gori*, ki jo je leta 1923 ustanovil Anton Vodnik. Mimogrede, že ime revije govori o povezavi z njihovimi nemškimi vzorniki. Zgodovinarji so sicer mnenja, da jih je navdihnil Cankar, v resnici pa je *križ vrh hriba* še danes logotip dogajanj na Rothenfelsu. V nasprotju s Quickbornom slovenski križarji, kot so se poimenovali, nikoli niso imeli mentorja iz starejše generacije, kakor je bil Guardini. Zato so bili lahko res samosvoji in popolnoma izvirni, hkrati pa so se tudi veliko bolj kot Nemci zapletali v spore s katoliško cerkvijo. Oboji so pomenili gibanje katoliške mladine, ki je želela prenoviti krščansko duhovnost in prakso. Slovensko gibanje je bilo od Cerkve dosti bolj odvisno, saj je tudi financirala njihovo revijo, ki je pomenila neizogibno os vsega dogajanja. Poleg tega niso imeli svojega fizičnega središča, kakršno je bil Rothenfels. Tako so bili usodno ranljivi

in Cerkev je to pozneje izkoristila. Ob že omenjenih vrednotah so poudarjali tudi biocentrizem, ki je bil nekak začetek sedanje ekološke zavesti. Sicer je že Guardini govoril o razvoju duhovnosti v njeno kozmično smer.

Jedro križarjev so bili sprva mladi ljubljanski intelektualci. Ko se jim je čez nekaj let pridružilo mariborsko gibanje s Kocbekom na čelu, je prineslo mednje močno socialno komponento. Potrebi po duhovni prenovi se je postavila ob bok še potreba po družbeni, ki je duhovnost celo potisnila v ozadje. (Kocbek: *Aktivna Marta nam je potrebnejša od meditativne Marije!*) Naraščajoče poudarjanje potrebe po socialni pravičnosti in ob njem neizbežna kritika cerkvene socialne dvoletnosti in njenega povezovanja s kapitalom sta povzročila odpravo finančne podpore in s tem prenehanje izhajanja Križa na gori. Po usodnem letu premora so cerkveni krogi za dve leti podprli izhajanje revije *Križ*, ki pa je že kazala usihanje gibanja, vsaj v množičnem pomenu besede. Prvotno križarsko jedro iz kakega ducata mladih, ki so tedaj že prehajali v zrelost z vsemi njenimi obveznostmi, je nato prešlo v revijo *Dom in svet*. Mladi katoliki so se, tudi pod naraščajočim vplivom bližanja druge svetovne vojne, začeli množičneje zbirati okoli Katoliške akcije; iz te je pozneje izšlo domobransko gibanje. Med vojno je prišlo do konfrontacije med to katoliško mladino in Kocbekovo krščansko socialistično skupino, ki se je povezala s komunisti. Nadaljnja usoda te povezave in tragična usoda obeh katoliških tokov sta znani.

Če zdaj preskočimo h gibanju mladih v 60. in 70. letih, opazimo pomembne premike. Gibanje se je razširilo z ameriških univerz in ni več imelo katoliške konotacije. Njegove začetne značilnosti so bile protivojna naravnost, iskanje izkustvene duhovnosti, ki se je napajala iz globalne, zlasti vzhodne, ter svojevrstno kulturno (samo)ustvarjanje. Pljusk gibanja v Evropo je označila dodatna in močna socialna komponenta, ki se je izrazila v silovitih in množičnih protestih študentov, dijakov in delavcev v želji po svobodnejši vzgoji in pravičnejših odnosih v proizvodnem delu.

Ključna razlika med predvojnim in povojnim gibanjem mladih je bil razširjen, globalen in neobremenjen odnos do duhovnosti, v katerem je prenova krščanstva, ki se je začela dogajati (tézijsko gibanje mladih, 2. vatikanski koncil), imela le vzporedno vlogo. Kultura je bila zelo pomembna že pri delovanju predvojne mladine, zdaj pa je, verjetno tudi zaradi šibkejše vloge katolištva med mladimi, prevzela dobesedno kompenzacijsko duhovno vlogo.

V tem smislu je bila najpomembnejša performativna kultura, saj je po obliki najbližja verskemu obredju. Prikrito ali odkrito so se začela postavljati vprašanja, ali lahko performativni dogodek nadomesti mašo, se

pravi, ali lahko performerji nadomestijo duhovnike in občinstvo vernike. Tu ni šlo le za pobude gledališča, ampak tudi plesa, recimo pri skupini karizmatičnega Mauricea Bėjarta. Osrednje raziskovanje možnosti, da gledališče privzame duhovno funkcijo, pa je brez dvoma potekalo na Poljskem v Teatr Laboratoriumu Jerzija Grotowskega. Mimogrede: zanimivo je, da v mladi ameriški performativni kulturi takih pobud ni bilo. Ob siceršnjem množičnem ukvarjanju z vzhodno duhovnostjo so se novatorski impulzi tamkajšnjega gledališča obračali predvsem v socialnokritično smer. Pri tem je bil vodilen Living Theatre Juliana Becka in Judith Maline. Tako je nastala značilna razlika med mladimi Evrope in Amerike: prvi so bili "socialnoreformatorski" na ulicah in "duhovnoreformatorski" v kulturi, drugi pa so iskali duhovnost v vsakdanjem življenju in bili radikalno socialno angažirani v kulturi (morda zato, ker si množičnih socialnih protestov delavstva v Ameriki sploh ne moremo zamisliti). Ta ugotovitev je seveda veljavna le v načelnem smislu.

V sedemdesetih letih je Grotowski tudi formalno zapustil delo s predstavami (ki so sicer imele že v zadnjih dveh, *Stanovitnem princu* in *Apokalipsi*, izrazite lastnosti obrednega gledališča) in se posvetil raziskavam v naravnem okolju. Pri tem so se razmahnili vsi ideali nekdanjega mladinskega gibanja: novo druženje v stiku z naravo, biocentrizem kot svetost vsega življenja, doživljanje človeka kot dela sveta ter vzpodbujanje osebnih duhovnih izkušenj. Novost je bilo to, da je šlo za preizkušeno, sistematično duhovno pragmo.

Ta premik so povzročile spremembe v duhovnosti mladih. Predvojni mladostnik je bil duhovno osredotočen na krščanski nauk, točneje, na Jezusovo učenje in zgled. Duhovna doživetja so mu pomenila le še dodatno izkušnjo Svetega. Ateistični mladostnik sedemdesetih let pa ni imel v duhovnem smislu ničesar razen močne želje po globlji resničnosti. Tako je moral biti v praktično duhovnost dobesedno uveden. Dogajanje v tistih šlezjskih gozdovih je torej imelo dobesedno iniciacijski pomen. Ob tem je treba takoj poudariti, da ni šlo za nobeno versko, sektaško gibanje. Nobenega govora ni bilo o religiji ali iniciaciji. Šlo je le za kraj, na katerem si lahko, po konkretni izkustveni poti, odkril čisto nove, globoke odnose s svetom, torej za duhovna izkustva v objektivnem smislu.

Polagoma se mi svetlika, kaj mi je hotel nekoč povedati Lev Milčinski s kriptično izjavo: "Sčasoma človek spozna, da se nima smisla bojevati z zlom." To mi takrat nikakor ni šlo v račun: ali naj človek kar pusti, da zlo kraljuje po svoje? Mar ne bi on sam umrl v taborišču, če ga ne bi v zadnjem hipu osvobodili in ozdravili Američani? (No, če smo čisto pošteni, kot je bil on sam, moramo dodati: ameriški zdravnik ga je

ozdravil na prošnjo Levovega ljubljanskega znanca, ki mu je asistiral in ki je Milčinskega prepoznal med že komatoznimi tifusarji.)

Zdaj to razumem tako: ko gre za preživetje, za fizično osvoboditev, se je vsekakor treba bojevati. Za svobodo kot pogoj za kakršno koli polnejše življenje je vendar umrlo toliko naše medvojne mladine. Toda kaj se je zgodilo potem? Koliko mladih se je nato bojevalo proti zlu in zablodam nove države? Koliko se jih je bojevalo za novo, drugačno, polnejše življenje? Mar niso tega boja opustili vsi, tako mladi revolucionarji kakor predvojni krščanski socialisti s Kocbekom na čelu? Se niso skoraj vsi umaknili v stolpe zasebnosti, se nekako pretolkli skozi življenje in vzdihovali za starimi časi navdušenja in vizij ter nad mrtvimi tovariši, ki jim je bil vstop v realsocialistični raj prihranjen?

Levove besede gotovo razumem po svoje, a tako je z razumevanjem drugega zmerom. Torej: z zlom se ne splača bojevati, ker je neuničljivo, ker je del človeškega sveta. To pa nikakor ne pomeni, da naj bi se človek prenehel bojevati *za kar koli* in se utopil v mrtvem morju vsakdanje otopenosti. Namreč – enako neuničljivo in večno kot zlo je tudi dobro. Dobro pa je vse, kar prinaša človeku srečo in ga spodbuja k za novim širinam in globinam življenja. V resnici so dobro, sreča in življenje nekaj troedinega. In za to sveto trojico se ima pomen bojevati.

Ta boj se dogaja – kadar se človek vanj spusti – tako na ravni *posameznika* kakor *družbe*. Obe ravni druga drugo podpirata in hranita, tako da je nekako vseeno, kam se človek usmeri. Lev bi dejal, da je to odvisno od njegovega “tonusa”. Sam je bil ponotranjen človek ter se je zato posvetil predvsem sebi in je iz sebe ustvaril res velikega, čvrstega in živega človeka. Že s tem je izseval v okolje dobroto in (po)moč, nekajkrat pa je tudi dejavno posegel v družbo. Denimo s predlogi in podporo pri projektih, ki bi naj ljudem, še posebno mladim, omogočali razvoj v polnejše življenje in jim pomagali premagovati življenjske stiske. Hkrati pa je že tako vseskozi deloval med ljudmi, saj je do pozne starosti vodil psihiatrično ambulanto, poleg tega pa je s pisanjem in delom v raznih strokovnih skupinah skrbel še za razvoj naše psihiatrije. Vplival je celo na obogatitev in humanizacijo pouka na policijski šoli; to priča, po kakšnih ovinkih je znal delovati za družbeno blaginjo.

Sicer pa je bil mnenja, da se mora človek, dokler ne uvidi neustreznosti takega delovanja, z zlom bojevati “in tudi udariti, če je treba”. Človek mora delati tisto, v kar verjame, in tisto početi z vsem srcem. Če pa spozna, kot zdaj spoznavam sam, da naj v življenju ne bi šlo za odpravo vsakega boja, ampak za preusmeritev *od boja proti zlu v boj za dobro*, naj se srčno vrže vanj. Kot smo lahko videli pri vseh bojih za narodno osvoboditev,

je boj s konkretnim zlom in sovražnikom precej lažji od boja za srečo in življenje “v mirnem času”, pri sebi in v družbi. Mar ni znan očitek, ki ga hladna Država naslavlja na vroče demonstrante: “Seveda ste proti nam in nas kritizirate – a kaj bi na našem mestu *storili vi?*” Se pravi: pridite na dan s konkretnimi pobudami, alternativnimi predlogi, rešitvami!

Če se malce pomudimo pri teh “vabilih”: ta večno navzoči očitek Države pušča pri vsaj dveh luknjah. Prva je, da sploh ni treba delovati s pozicije Države, se pravi najprej postati Država (kot stranka na oblasti) in potem početi tisto, kar bi radi. To je enako, kot če bi od psov terjali, da se najprej spremenijo v volkove in se šele nato lotijo čuvanja ovac. Druga luknja v tej “dobronamerni kritiki” je, da Država ljudem, če bi se zares odločili počenjati kaj novega in mimo nje, nikakor ne bi dala ljubega miru, kaj šele podporo. Lahko smo prepričani, da bi nove pobude ovirala z vsemi vzvodi oblasti, od odtegnitve vsakršne materialne pomoči do uporabe represivnih organov, od inšpektorjev do policije. Kajti ljudje, ki se dogovarjajo in živijo po svoje, ne le v zasebnem, ampak tudi v javnem življenju, napravijo vprašljivo potrebo po obstoju političnega aparata države, saj je ta tam prav zaradi predpostavke, da ljudje sami po sebi niso sposobni uravnati svojega lastnega družbenega življenja. Po analogiji se je Cerkev od vseh začetkov bojevala proti posameznikom in skupinam, ki so se trudili za človekov neposredni odnos do Svetega in ki so vernike vzpodbujali k duhovnemu življenju v samostojnih skupnostih.

Vprašanje je torej, kdaj se bodo ljudje zavedeli ponižujočega položaja “nezrelih otrok”, ki se sami menda ne morejo znajti ne v družbi ne v duhovnosti. To je ta dvojni paternalizem posvetne in duhovne oblasti, ki traja že tisočletja, “*ta absolutna očetovska skrb, ki nas ne bo nikoli zapustila, ampak nas bo povsod omejevala*”, kot se trpko posmehuje Eliot v *East Cookerju*. Kako razparati nevidno, pa tako realno navzoče opno “prevencije življenja”, to je tu ključno vprašanje.

Odgovorov je toliko, kolikor je nas, ki se s takimi vprašanji (še ali že) ukvarjamo. Razmišljam o nekaj možnih rešitvah. Najprej se lahko trudimo in bojujemo s samim sabo, z vzpostavitvijo in ohranjanjem svoje integritete in živosti. Kot sem že omenil, delujemo na soljudi že s svojim primerom, kot ljudje, ki so s svojim življenjem dokazali, da je človeško samouresničenje možno kljub za to nevzpodbudni družbeni klimi. Ta je bila navsezadnje taka, z raznimi variacijami, že vseskozi oziroma vsaj od nastanka prvih držav pred šestimi tisočletji. Srečen, uresničen človek je ljudem vsakega obdobja potreben kot lačnim kruh. S svojim mirom in dobro voljo, ki sta odsvit njegove življenjske polnosti, dobesedno hrani in celi sestradane in ranjene duše ljudi, s katerimi prihaja v stik.

Lahko pa smo tudi nosilci pobud, ki nam in soljudem omogočajo polnejše osebno in javno življenje. Kot že rečeno, se moramo pri tem pripraviti tako na verjeten konflikt z Državo kot na neuspeh pobude zaradi njene neodmevnosti v javnosti oziroma na to, da bodo deformirali njen razvoj “uporabniki”, ki ji preprosto niso dorasli in jo zato preusmerijo v prav borne ali celo čisto sebične cilje. Tako se je zgodilo s konkretnima pobudama Milčinskega, tisto za ustanovitev Kluba Vsemirje (za kreativno preprečevanje narkomanije) in tisto za uresničenje slovenskega duhovnega gibanja, ki bi naj ljudem dajalo oporo na samostojni duhovni poti. Govoril sem z njim o tem in posredno mi je odgovoril z besedami Krišne Ardžuni v Bhagavad-giti, da naj bi človek delal neutrudno, vendar brez navezanosti na rezultate svojega dela. Nekako tako, kot svetuje poslušalcem Jezus v priliki o sejalcu: ti samo sej, kaj bo zraslo, pa ni tvoja stvar. Čeprav bi se sam, kot dolgoleten vrtnar, nad tem nasvetom vseeno zamislil: mar ne pogledamo, na kateri prostor mečemo seme, in mar ne pomislimo na ustreznost časa za sejanje? In mar zemlje prej ne zrahljamo in pognojimo za rast? In ali vzbrstele rastlinice ne negujemo, zlasti v začetnem obdobju? Sejanje, kakršno je priporočal Jezus, je bilo, kot bi dejali sodobni ekološki kmetovalci, zares zelo alternativno ... Verjamem, da je bila pšenica, ki je na koncu kljub vsem težavam zrasla, zelo naravna in zdrava – a *koliko* je je bilo? Mogoče še manj od posejanega semena? Vsaj med Judi, ki jim je bila setev namenjena, pridelek nikakor ni “vrgel računa”, kot bi rekel istrski kmet ...

Navsezadnje pa smo lahko tudi preprosto ustvarjalni. Morda nismo ne osebno integrirani v zglednega človeka niti ne sprožamo posebnih družbenih pobud. Toda v časih svoje življenjske polnosti ustvarjamo dela, ki nosijo jasne pečate neomejene svobode, veselja nad življenjem ali jasne slike našega trpljenja, ki torej neustrašno razgaljajo kožo in notranjost naše duše. Potem postavimo svoje delo med ljudi in oni si od njega vzamejo, kot s pogrnjene mize, kar si želijo. Seveda naj bi tudi tu, z mislijo na resnično gostijo, človek ponudil čim večjo izbiro sebe in hkrati pomislil, da so ljudje morda pripravljene poskusiti tudi kaj novega, in bi tako hrano tudi jemal iz svojih prsi. Ker le taka, srčna in sveža, je ljudem všeč. Samo oprezovati, kaj ljudje radi jedo, in si take jedi morda celo izposojati od drugod in jih streči s svojim imenom – to je stvar ljudi, ki jim je prva skrb *ustvarjanje uspeha*. V bistvu so duhovni siromaki, ki si prihajajo v gostišče umetnosti polnit svojo duševno praznost. So le natarji, ki nekaj izmaknejo tu in servirajo tam, pri tem pa nastavljajo ušesa pohvali in mošnjo za novce. Niso resnični gostitelji, ki pripravijo hrano sami in iz svojega ter jo z golim veseljem do dajanja polagajo pred goste.

Vse tri vrste odgovorov na trenutno družbeno paralizo – človekova osebna rast in vzor, njegove družbene pobude in ustvarjalnost – so med sabo povezane s skupnim imenovalcem: rojevajo upanje, srečo in živost. Vsi trije, vsak na svoj način, delujejo na rast teh dejavnikov v družbi, ki s takimi ljudmi in njihovimi deli prihaja v stik. Slehernik naj bi sam presodil, katera izmed treh poti “dela za osebno in skupno srečo” mu je najbližja, najnaravnejša oziroma po koliko poteh lahko, izmenično ali hkrati, hodi. Vsekakor je vsaj delo s sabo vsakomur vedno na voljo. Ob tem je tudi zelo verjetno, da se bo njegovo *polno življenje* nato poskušalo uresničiti tudi v neki obliki *ustvarjalnosti*. Tak celovit in ustvarjalen človek bo potem v svojem okolju enako neizbežno sprožal *pobude*, ki bodo tudi pri drugih omogočale, pospeševale in varovale razvoj sreče in polnosti. Pri tem pa bo seveda moral misliti tudi na pravi čas in kraj, na prilagajanje svojih pobud sprejemljivosti ljudi in na njihovo uresničljivost znotraj realne družbene konstelacije. Tako se mi zdi, da je človekova osebna celovitost vendarle prvi pogoj tako za ustvarjalnost kot za družbene pobude. Ali točneje: pogoj za stabilnost obojega, kajti dobre pobude in ustvarjanje lahko prihajajo tudi od osebno ne popolnoma zgrajenih in še manj srečnih ljudi – zato pa te pobude in stvaritve tudi nosijo pečate in posledice nepopolnosti.

Kot sem že omenil pri Milčinskem, pa pobude niso determinirane samo s pobudnikom, ampak tudi s prejemniki. Enako velja glede dojemanja kreativnosti – in tu se lahko spomnimo začetne nepriznanosti Prešerna ali Van Gogha. Kar pa ostane neodmevno še po več desetletjih, si družbeni molk očitno tudi zasluži.

Olga Orozco

Olga Orozco (1920–1999) je diva argentinske in latinskoameriške poezije druge polovice dvajsetega stoletja. Rodila se je v vasi Toay sredi ravne, puste argentinske pamppe in je pisala verze, ki so bili reakcija na neskončni horizont te pokrajine. Njene pesmi so vrtoglav pogled navzgor, divje eksplozije metafor, velikopotezna sintaksa, dolg verz, ki zazrt v notranjost brutalno razkriva in neprizanesljivo poroča o mehanizmih človeške duševnosti. Pozni odjeki nadrealizma na pesniščini operacijski mizi srečajo lokalno magijo in rituale. Rezultat tega drznega pesniškega početja ni všečen, saj ne stavi na avantgardno željo po šokiranju, marveč na čustveno pretreseljivost. Takšna je bila Olga kot osebnost in kot umetnica. Okoli nje se je zbirala tako imenovana generacija štiridesetih, ki je, medtem ko je po Evropi divjala vojna vihra, v svojih stanovanjih v Buenos Airesu sprejemala emigrante z vsega sveta, črpala svetovljanski navdih, a se hkrati oplajala pri svojih tradicijah, še posebno pri tangu. Orozcova je slovela kot sijajna pevka tanga. Povezava med besedo in glasbo jo je oplajala in navdihovala. Po duši je bila medij, zanjo je bil svet le z bliskom osvetljeno nevidno, ki mu je s pesniškim naporom pomagala do prepoznavne strukture, notranje logike in jasnine. Zato ni čudno, da je Orozcova poleg Borgesa, Alejandre Pizarnik, Roberta Juarroza in Enriqueja Moline največ, kar je argentinska literatura podarila svetovni poeziji 20. stoletja. Absolutno ima po njenem prepričanju tri soodvisne obraze: Ljubezen, Boga in Poezijo.

O rojevanju zadnje je v avtopoetološkem zapisu *O pesniški stvaritvi* med drugim zapisala: “Ločen od božjega, osamljen v nekem zamejenem delu prvotne enosti ali strt v svoji lastni ujetosti je posameznik podvržen nenehnemu čutenju bolečega protislovja med svojim lastnim delom absoluta in njegovimi raznovrstnimi kipečimi posebnostmi. Želi biti nekdo drug in vsi, ne da bi prenehal biti on sam, in tega ne želi doseči s silo, temveč z delitvijo. Občutek ločenosti in želja po enovitosti se preobrazita v popolno, simultano in telesno zlitje le v religiozni izkušnji, v ljubezenskem aktu in v pesniški stvaritvi. Pesnikov ‘jaz’ je v trenutku stvarjenja množinski subjekt, je metafizični ‘jaz’, ne pa kaka osebnost. Ta transpozicija tega prehoda pride natančno v trenutku skorajšnje ustvarjalnosti. Gre za trenutek, v katerem se prezrta in občja beseda, beseda, ki razkriva popolno udeležnost, beseda, ki zgošča svetlobo očitnosti in ki leži pokopana na dnu vsakogar izmed nas kot vprašanje, ki poganja vse odgovore, začne oglašati z jecljanjem in tišinami, ki lahko ustrezajo vsem skupaj in vsakemu posebej izmed poimenovanj, v katerih so zaprti fragmenti popolne resničnosti. Odmevanje te besede se izraža v presenetljivi ohromitvi vseh glavnih in posamičnih sistemov življenja. Z vsem svojim tovorom znanega in neznanega se pesnik naenkrat čuti poklicanega v neko zunanost, katere vrata se odpirajo navznoter. Skrajna napetost se v hipu polasti strukture sveta, ki je tik pred tem, da se zlomi pod skorajšnjo navzočnostjo nečesa, kar vrvi, vzhaja, vre, želi biti utelešeno, sredi najbolj srepeče luči ali najgostejše teme. Vsa bit preneha biti, kar je bila, da bi se preobrazila v absolutno iskanje, v pričakovanje lova, pri katerem ni pomembno, kdo je lovec in kdo žival, v katero merijo. Nekaj se zgošča, nekaj je pred tem, da se unavzoči. Nekaj *se mora* unavzočiti ali pa bo celotno veselje posesano v eno samo smer oziroma ga bo z oglušujočim pokom razneslo na več tisoč fragmentov.”

Olga Orozco

Pesmi

Za izdelavo amuleta

Potrebno je le tvoje srce,
narejeno po živi podobi tvojega demona ali boga.
Eno samcato srce, kot žareč talilni lonec za malikovanje.
Nič več kot nebogljeno, zaljubljeno srce.
Pusti ga na prostem,
kjer trave tulijo žalostinke zblaznelih dojlj
in kjer ne more zaspati.
Kjer veter in dež vihtita svoje biče v udarcih modrega mrazenja,
ne da bi ga spremenila v marmor, ga prepolovila,
kjer mrak odpira svoje brloge tropom zveri
in kjer ne more pozabiti.
Zatem ga odvrzi z višav njegove ljubezni v brbotanje meglic.
V gluho naročje kamna ga položi sušit
in praskaj, praskaj z ledeno iglo, dokler iz njega ne izdreš še zadnjega
drobca upanja.
Naj ga zadušijo vročice in koprive,
naj ga pretrese ritualni dir zverjadi,
ga ovije žalitev, sešita iz cap njegovih starih zmagoslavij.
Ko ga nekega dne v nekem letu zagrabi šapa nekega stoletja,
še preden bo prepozno,
še preden se spremeni v osupljivo mumijo,
odpri scela in drugo za drugo vse njegove rane:
naj jih razkazuje žarkom sočutja, kot revež,
ki v puščavi objokuje svoje blodnje,
dokler z besom lačnega ne vznikne v njem le še odmev nekega imena –
neskončno potrkanje žlice ob prazen krožnik.

Če kljub vsemu preživi,
če pride vse do sem v živi podobi tvojega demona ali boga,
je ta amulet trdovratnejši kot zakon,
močnejši kot orožje in sovražnikovo zlo.
Kot stražar ga varuj v čuječnosti svojih prsi.
Bdi z njim.
V tebi utegne rasti kot rane gobavih;
postane lahko tvoj krvnik.
Ta nedolžna pošast, ta nenasitni prisklednik tvoje smrti!

Osebni pečat

To so moja stopala, moja napaka od rojstva,
moje vidno prekletstvo, da zmeraj znova padem pod nepopustljivo kolesje
zodiaka,
če jim ne uspe poleteti.
Niso temelji templja ne kamni domače hiše.
So le par stopal, dvoživki, uganki,
daljni kot serafina, pohabljena od razrite poti.
Moji stopali, z njima stopam
korak za korakom prek mrtvih,
premoščam smrt, s konico in peto.
Ujetnika v kletki noči, ki jo moram prehoditi in ki beži mimo mene.
Stopali na žerjavici, stopali na nožih,
ožigosani z žarečim žigom desetih božjih zapovedi –
anonimna mučenika, ki vztrajata pri nenehnem odhajanju,
nared, da potrkata po zapahnjenih durih planeta
in pustita za sabo znamenje iz prahu in pokorščine, še eno
komajda razločno sled med vrtinci, ki pometajo prag.
Stopali, lastnika te zemlje,
stopali begotnega obzorja,
zloščeni kot dragulja v sapi sončeve luči in drgnjenju prodnikov –
žareča razsipneža, ki v kosteh zdajšnjosti glodata mojo prihodnost
in v mimohodu potratno delita ostanke obljubljenega kraljestva,
ki menja kraj in se steka pod travo, medtem ko stopam naprej.
Kako neprimerni orodji za izstopanje in vstopanje!
Po tolikih romanjih k isti meji
ni nobenega dokaza, nobenega odtisa vnaprej določene usode pod mojimi
nogami.
Ničesar drugega kot to brezno med njima,
ta preteča odsotnost, ki me zmeraj vleče dalje,
in nad vsako stopinjo sapa srečanj in razhodov.
Čudovita beda tega stanja!
Ujela sem se v past dveh stopal
kot talka nebes ali pekla, ki jo zaman zaslišujejo o njeni pripadnosti,
ki ne razume ne svojih kosti, ne kože,

ne te vztrajnosti samotnega hrošča,
ne tega tamtama, ki jo kliče k večni vrnitvi.
Le kam je namenjeno to ogromno, legendarno, neverjetno bitje,
ki razprostira svoj živi labirint kot moro,
tukaj, še zmeraj stoje,
na dveh bežečih delirijih iz pene, pod gladino potopa?

Spevi Bereniki

I

Nisi bila na mojem pragu
in jaz nisem šla pote, da bi zapolnila praznine, ki jih kuje nostalgija
in jih prerokujejo otroci ali živali, oblikovani iz snovi frustracij.
Korak za korakom si prišla po zraku,
drobna vrvoškodka na deščici, ki lebdi nad jarkom, polnim volkov,
zamaskiranih v pisane februarske cape.
Prihajajoč iz slepeče prosojnosti si se počasi utelešala,
pomerjala si druga telesa kot na glavo obrnjene prikazni,
kot napovedi naelektrenosti, ki te obdaja,
megleni ježek,
krogla iz lesketavega gorečega regratovega puha,
magnet, ki privlači usodni naboj,
pernat piš vetra, ki zapiha okrog žerjavice, se ustavi,
obda njeno drhtenje.
In že si se pojavila v tem svetu,
od smrčka do repa popolna v svoji brezmadežni črnini,
celo bolj čudežna celo kot mačka Režalka,
s svojim deležem življenja kot z rdečo perlo, bleščečo se med zobmi.

II.

Napočila je tišina,
njene strašne opne se razpirajo kot
krila netopirja na begu pred potopom,
njen napev je kot vran zanikanja.
Tvoja usta ne najdejo hrane.
Čeljusti imaš izpahnjene
kot polovici lupine, ki ne zmore več zapreti vase mandlja usode.
Tvoj jezik je Sahara, povlečena v polmrak.
Tvoje oči ne preiskujejo nesmiselnih enačb reči in obrazov.
Z rumenimi bleščicami so prenehale posnemati hlapljive podobe tega
sveta.
Sta le še dve opalasti vdolbini, vse do konca, kjer utone čas.
Tvoje telo je otrdel oklep brez kogar koli,
tehta manj kot svetloba, ki izničuje telo in ga ovije v solze.
Tvoji kremplji so izpustili zmuzljivo zveličanje,
kot da bi trgali srce, preplezajo vrnitev, ki si je ni mogoče zamisliti,
prek vrvišča brezkončnega eksodusa v svojem zaključnjem akordu.
Tvoja koža je lisa pogašenega oglja na raskavi poti dni.
Tvoja smrt je bila le tiho šelestenje trave, ki se jo izruva,
in potem te ni bilo več.
Večer te je zavrgel;
kot odpadek te je zabrisal na drugo stran,
pod mizo brez imena, pod nemo, čudno, nedoumljivo mizo,
tja na kup zapuščenih smeti,
poleg odslužene opreme neke hiše, ki se kotali proti zahodu,
se zamaje, zruši,
se spremeni v oblak.

Za tistimi vrati

Nekje sredi ogromnega, nedokončanega zidu vrata, ki jih nisi odprl,
vrata, ki mečejo senco neizprosnega stražarja na hrbtno stran
tvoje usode.

So zgolj vrata, zaprta v imenu slepe sreče,
barve neizprosnosti,
podobna nagrobniku, na katerega se nenehno vklesuje nemogoče.
Mogoče zdaj poškrpavajo z edinstveno melodijo v ušesu tvoje
minulosti,
mogoče se lesketajo kot zlat idol, zloščen s pepelom slovesa,
mogoče so vsako noč nared, da se v snu odpro v poslednjem zidu
in boš, kot nesrečnik Odisej, meril njihovo moč z vsem, kar te veže.

Popolna prevara so,
izmišljije vetra med špranjami puščobne zgodbe,
varljivi odsevi, ki vzniknejo v pozabi, ko se je dotakne nostalgija.
Ta vrata se ne odpirajo proti nobeni vrnitvi.

Pod bledim žarkom odsotnosti ne čuvajo neokrnjenega kalupa.
Vsaka pot je lažno ogledalo, ki ti je speljalo svet.

Zato se ne vračaj kot nekdo, ki na koncu zgrešenega potovanja
odkrije kraj,

kjer je izgubil ključ in zamenjal geslo za dvomljivo ime.

Mar ni vsak tvoj korak, kot pri šahu,
spremenil skrivnega razmerja figur, ki so izrisale zemljevid celotne
partije?

S svojo daritvijo se ne približuj razdejanim deželam,
ne s kovčkom, polnim žerjavice, spremenjene v kamne pokore;
svojih preostalih revnih rajev ne spreminjaj v puščino in izgnanstva,
kajti nekega, ja, nekega dne tudi sami postanejo zid in hrepenenje.

Ta vrata so svinčena obsodba, niso vprašanje.

Če uspeš stopiti skozi njega,
boš zagledal, druga za drugimi, vrata, ki si jih izbral.

V labirintu

Dvajset tisoč dni in več že hodim, z bolečino, ki ne jenja,
nenehno proti toku,
med tem prepletom temeljev, kjer se vrtinčijo vetrovi
in se na vse strani križajo pokrajine in stene, mi zapirajo izhod.
Ne vem, ali z napredovanjem ne nazadujem,
ali zaradi oblaka meglic ne skrenem s svoje poti, ko odkrijem
 kak prehod.
Morebiti bi bila vrnitev dvakrat izgubljen začetek,
razen če bi si raje vzela čas za kaznovanje krivde
ali se enkrat za vselej naučila zategniti vozle dvomov in slovesa.
Toda v mojih zapovedih ni svaril, te pasti na hrbtni strani stenske
 preproge,
in prav tako mi ni dano, da se rodim ponovno kot zaprt cvet.
Še naprej bom morala odmotavati svet, razdirati klobčič,
ki je kjer koli obrobje in središče, a zmeraj ob izhodu,
da bi prinesla ostanke pletilji.
Mnogokrat sem videla njeno senco, ko je šla prek kakih oči,
jih zakrila do dna;
mnogokrat so njeni vrani zakrakali v moje lice.
Izpred oči sem izgubila zveste raje in ljubezni, stanovitne kot katedrale.
Ugotovila sem, kateri labirinti znotraj labirinta so moji,
in domnevam, da se še en labirint začenja, kjer naj bi se ta končal.
Ob kačjih gnezdih sem zašla s svoje zmedene poti,
prisilila me je, da sem zastranila dlje kot za lesket tigrov v priprti noči.
So zmeraj poti, ki poletijo in me pahnejo v prepad,
in takšne, ki me vrtoglavo, pod zadnjimi mejami, obglavijo.
Preštevam koščke sebe, pobiram svojo skromno posest, grem dalje,
ne vem, ali se obračam
ali se vrtim okoli iste ječe,
v istem zatočišču, isti zasedi, in tako neskončno dolgo,
zmeraj z vrvjo, ki mi zateguje vrat ali se mi zarezuje v gležnje.
Tik ob tleh ni mogoče razločiti ne, kam odtekajo vode, ne, kam je
 namenjen zid.
Vidim le delčke zavojev, ki vijugajo kot kamnite spletke,

odseke blodnjaka, podobne obratom peščene sfinge,
zavite hodnike na preži za najmanjšo negotovostjo,
razsute delčke drugega sveta, raztrešččenega na kose.
A če sploh kdo gleda od zgoraj,
če kdo ocenjuje stvarstvo še po sedmem dnevu,
se zdi zmešnjava kot načrt urejene utrdbe,
ogromen rebus, kjer geometrija razporeja dovoljene in nedovoljene
odklone,
čudežen vrt s pregovori za dobre in zle,
mandala, ki se na koncu razreši.
Tukaj ne vem, kdo sem.
Morda ve kdo drug, morda imam odgovor prilepljen na hrbet.
Imam se na sumu, da sem pošast in labirint.

Penelopa

Penelopa je vezla Odisejeva popotovanja.
Vezla je s poudarkom na nevarnostih in junaštvih, stiskah in slavi.
Ko je kopirala motive z zvezdnega platna, je sledila nareku bogov.
Niti je zavozlavalala z leti.
Skozi uho njene igle so šli trojanski konj,
neukrotljiva obzorja, ki se nikdar niso dala podjarmiti trmoglavosti,
kiklopi, vetrovi, sadeži, ki povzročajo izkoreninjenost in pozabo.
V mimohodu je igla zbodla srca drugih žena, prebodla tujo srečo.
Nočno paranje minulega dne je bilo enako zaklinjanju sreče,
razdreti vsako dogodivščino, znova zaceliti vbode časa.
Tudi ti, zavrnjena, zdaj vezeš popotovanje odsotnega,
nezvestega, kot so oblaki, pravljicarja, premetenega kot morje.
Sebi v prid tkeš, čemur nasprotuje odmev in kar zavračajo sence:
otoke namesto teles, ki se prilagajajo spremenljivi podobi strasti,
zmačkanosti namesto delirijev,
izčrpane pustinje namesto hipnih rajej,
svojo hišo, ki se z nostalgijo razcveta v kraju, kjer so ena vrata za zmerom
zaprta.
Usodi želiš vsiliti svojo stvaritev,
v izgon in obzidje spremeniti val, ki odnaša nestanovitneža,
utišati grlo oraklja, ki te obsoja s svojimi pozabljivimi usti.
A nikdar ne boš niti zatočišče po avanturi;
še manj nagrada na turnirju česar koli proti smrti.
Tokrat Merkur ni nastopil v prid izdajalcu.
Še ena perverzna Kirka ga je spremenila v svinjo.

S temi usti, v tem svetu

Nikoli te ne bom izgovorila, sveti glagol,
pa naj si obarvam dlesni modro,
pa naj si položim pod jezik zlato pečko,
pa naj si razlijem prek srca kotliček zvezd
in mi prebode čelo skrivni tok velikih rek.

Mogoče si pobegnil na obronke nočne duše,
k njemu, do katerega ni mogoče priti z nobeno izmed svetilk,
in ni sence, ki bi k pragu vodila moj let,
ne spomina, ki prihaja z nekega drugega neba, da bi se utelesila
v tem trdem snegu,
kamor se vpisuje le prasketanje veje in javkanje vetra.

In niti enega samega drgeta, ki bi vznemiril nemo kamenje.
Preveč sva govorili o tišini,
odlikovali sva jo kot stražarja v poslednjem oboku,
kot da bi nanj po porazu legel blišč,
zmagoslavje izraza z odrezanim jezikom.

A ne gre ne za pesem ne za ihtenje!
Izpovedala sem ljubljeno in izgubljeno,
z vsakim zlogom sem zagozdila dobro in zlo, kar sem se najbolj
bala izgubiti.
Vzdolž koridorja zveni, pozvanja vztrajna melodija,
peščica kovancev, ki so padli iz vizij ali bili ukradeni temi,
njihovo donenje se razlega kot grmenje.

Najina dolgotrajna bitka je bila tudi bitka s smrtjo na smrt, poezija.
Zmagali sva. Izgubili sva,
kajti kako imenovati s temi usti,
kako imenovati na tem svetu s temi usti na tem svetu s temi
edinimi usti?

Z isto kožo

Precej dolgo je bilo tokrat, to gadje leto,
hudo kot zaplet, ki vklene slovo v negibno snov.
Njegovi vozli so me privezali ob praznino,
ob tram v dvoranaх pekla, polnih presenečenj,
pozibava se, da skoraj strmoglavim,
na tem, da popusti.
Okrutna je bila, ta doba gadov
– bolj od vseh drugih dob v zverinjaku –
njen bič, zamotan okrog mojih gležnjev, si je podjarmil kraj
in njen motni strup je kljub vsemu odpuščanju iz mojih prekletih ust
izejal upor in bes.
Do kod bo z varljivim kamenjem obložena moja pot?
Do kdaj bo zaprt vhod v najbolj blede raje?
Kar je bil vrt, so prerasle divje trave.
V vinu je ugasnila sreča in tudi sonce ni več vzšlo izza mojih vrat.
Moja miza je vegasta, moj stol ne stoji več na nogah.
V moji postelji se je ugnezdil škorpion, rjuhe so pomrznjeni
mrtvaški prti.
Izgubila sem koščke svojega telesa, dele, ki jih ni mogoče povrniti.
Moja duša je bila ožeta kot kaka bedna cunjca,
zdobljena v davečem objemu gadov, ki zaviti okrog moje usode
grizejo svoj rep.
Kajti ne bo odrešitve.
Premen ne bo več.
Ne bo več preobrazb mrčesa. Nobene levitve.
In z vsakega obličja bo prišel Job pridigat svoj zgled,
zmoten, nezadosten, obžalovanja vreden,
kajti nikoli, nikdar nobeno poplačilo ne povrne izgube.

Les jeux sont faits

Toliko blišča na ta dan!

Toliko brezkoristnega, praznega, varljivega blišča!

Le kdo ti je rekel, da s prihodnjimi leti prihajajo zate pozlačeni dnevi?

Dnevi, ki pritrjujejo *ja*, kot luči, ki pobrenčavajo, kot blagoslovljen dež.

Se je mar spustil angel, ti obljubil srečno pregnanstvo?

Morda si celo verjela, da vode umivajo prod zato,

da bi mrmral tvoje ime po obalah,

da bo pod tvojimi nogami kar sama od sebe vzcvetala košeničica

in bodo dovtipi bedeli tebi v čast.

Dan mi ničesar ne prinaša.

Ničesar ni, kar bi me pričakovalo onkraj konca drevoreda.

Čas se je spremenil v zid in ne morem nazaj.

Četudi bi v tem trenutku vedela, kje sem izgubila ključe

in zgrešila vrata

ali pa me je zamotil let kake ptice,

ne morem terjati le za hip, nič več,

ali pa še manj kot to, od mrtvih.

Vse, kar pomnijo moja usta, je bilo izbrisano iz spomina drugih ust,

v najinem objemu se je nastanil pepel, nad naju se je zgrnila daljava.

Sem kot preživela prebivalka Pompejev,

ki jo od ljubimca, pokopanega v kamnih, ločujejo stoletja.

In kar nenadoma se zablešči ta dan,

kot črna zavesa, ki jo razpolavlja rez, od včeraj, od zmeraj.

Toliko blišča in toliko izročnosti!

Vem, da luč izdaja senčna ozemlja in varuje v napetem pričakovanju

in da tema poveličuje ogenj in pokleka v kotih.

A katera izmed obeh kleše legitimno pravico zapleta?

Saj ne gre ne za zmago, ne za priznanje, ne za hlapčevstvo.

Zato se sprašujem:

slej ko prej, oziraje se od zgoraj,

kakšna je v končnem obračunu resnična, nedotakljiva usoda?

Takšna, ki sem jo želela, pa je ni, takšna, ki je nisem marala, pa je?

Mati, mati,
še enkrat postavi hišo in bova tkali zgodbo.
Še enkrat pripoveduj o mojem življenju.

To je tvoja žalost

To je tvoja žalost.

Ima obliko snežnega kristala, ki ne bi mogel obstajati brez tebe,
diši kot veter, ki je božal peresa juter brez vrnitve.

Postavi jo v višino svojih oči

in glej, kako žari z modrim sijem z dna legende,

ali rdečkasto, kot vitraž nespečnosti, okrvavljen s slovesom ljubimcev,

ali zlato, podobno uspavalnemu zvarku, ki so ga posrkali angeli.

Če jo podržiš nad luč, vidiš, kako se v solzi vrti svet.

Ko diha, izdihne dragoceno nostalgijo, ki te odeva,

z odpuščanjem in tožbami prepleteno sapo, ki te spremeni v kraljico
hrbtne strani neba.

Ko pihneš vanjo, raste, kot da bi goltala notranje bistvo plamena,

in se povleče vase kot nekatere rože, če jih oplazi kakšna tuja senca.

Ne zavrzi je, ne prepusti stradanju in strupom.

Kar dosežeš, je njeno razmnoževanje, divjina, bastardni plevel
namesto pozabe.

Kajti tvoja žalost je edinstvena, neizbrisna, v nemogoče obarva vse, kar
pogledaš.

Ne najdeš njej enake, četudi stopiš pod okrutno sonce, med podrti
stebre,

in četudi ti dovoli vstopiti marmor vrat novega obljubljenega raja.

Zatorej ne dovoli, da jo na samem razkroji navada.

Ne podeli je z nikomer.

Kot da je relikvija, rešena iz brodoloma, jo stisni k srcu,

do konca jo zakoplji v svoje prsi,

da bo štrlel ven le še držaj.

Poslednji obstret

Če zmoreš pogledati onkraj ruševin,
onkraj ostružkov in pajčevin, ki zapredajo mravljišča nekega drugega
življenja,
in si zmoreš scefrati preostanek srca,
četudi ni upanja in ne usojenosti,
odgrni zastor, nevednost ali gošče sveta, kar koli že,
in se zazri s svojimi sedanjimi očmi navznoter, do dna kaosa.
Kakšne barve si na drugi strani dnevov in let od tistega, kar si ljubila?
Katera izmed tvojih podob vznikne z zarjo in ustvarja zaljubljenca noč?
Kaj je ostalo od tebe v tem spominu vrtničastih vetrov?
Morebiti zmedeno vznikneš med orjavelimi listi, ki so nekoč pomenili
potovanje in blišč,
tapiserijo vzdolž celotne avanture.
Prikazala se boš nejasno, skoraj nerazpoznavno, skozi druga telesa,
kot da bi se pojavljala z zahtevo po mestu v nekem tujem rajju ob
nepravem času.
Ali pa te mogoče sploh ni več, nisi ne prah ne dim,
mogoče je ta omejeni prostor, za katerega si vedno mislila, da mu
nespremenljivo vladaš,
brezčasen in oddaljen, kot če bi bil vdelan v jantar,
manj od popotniškega prenočišča –
gola soba zrcal, kjer nikoli ni bilo nikogar,
nikogar razen nekega brezbožnega *jaza*, ki zapolnjuje razdaljo med senco
in željo.
In mogoče je huje, kot če bi potovala brez smisla,
kajti ti, ki si zmogla kljubovati slani in bogokletju,
ostati na nogah kljub vbodnim ranam neznosnih prevar,
si bila morda na koncu žrtvovana,
razkosana v imenu neke perverzne zgodbe,
tvoji deli zmetani na grmado, vrženi psom, raztreseni po smetiščih
in tvoj roman sceftran, pohojen, skrit v predalu.
Tega ne preneseš.
Potrebni je več smrti. Tu ne zadoščajo izbruhi jeze in hlipanje.
Raje predvidevaš, da so te nadomestile zemeljske ljubezni,

ljubezni pankrtov,
kajti on te je prihranil za pozneje, ko preidejo vsa trenutna nebesa,
ko minejo vsi časi, onkraj poslednjega dne.

Do tedaj ga boš v zaraslem koncu vrta
čakala z obstretom kraljice.

Ženska na svojem oknu

Prislonjena je na svoje okno,
zatopljena v opazovanje žerjavice že možnega večera.
Njena usoda je pogoltnila vse, nespremenljiva vse do tega trenutka,
kot morje na sliki,
a vseeno nebo še naprej mineva v svojih angelskih procesijah.
Nobena divja raca ni zmotila romanja neba proti zahodu,
v daljavi bodo še naprej, kot da se ni nič zgodilo, cvetele bele slive
in nekdo bo nekje na dim in prah neke druge
gradil svojo novo hišo.
Negostoljuben svet.
Raskavi kraj Nikoliveč.
Iz srčne razpoke vzleti črna ptica in je noč
– ali pa je mogoče kak bog, ki v agoniji strmoglavi na zemljo,
a nihče ga ni videl, nihče ne ve,
niti ona, ki še zmeraj verjame, da strgane zanke rojevajo dragocene
peruti,
hipni vozli naključja, nesmrtni doživljaj,
četudi vsak korak zapečati vse obljubljene raje.
V vsakem premiku je slišala obsodbo.
Zdaj ni več od daljne, negibne ženske na svojem oknu,
preprosta arhitektura sence, ki je našla zatočišče v njeni koži,
kot da bi bili kdaj meja, zid, tišina, sloves
resnična črta,
končno brezno med žensko in moškim.

Na koncu je bil glagol

Kot sence oddaljujočih se senc se mi besede,
begavi oblaki dima, ki jih izdihujejo usta vetra,
razblinijo, izgubijo izpred oči proti vratom tišine.
So manj od zadnjih usedlin barve, od vzdih v travi.
Prikazni, komajda podobne odblesku, ki so nekoč bile.
Torej ne bo ničesar, kar bi ostalo na svojem mestu,
nič, kar bi se od kosti do kože zamešalo s svojim imenom?
In jaz, ki sem se zatekala v besede, v pregibe razodetij,
ali ustvarjala svetove brezdanjih vizij, da bi nadomestila rajске vrtove
nad kamni izraza.

Mar nisem nekoč nameravala od zadaj naprej črkovati vseh
abeced smrti?

Mar ni bilo to tvoje zmagoslavje v mraku, poezija?
Vsaka beseda po podobi druge luči, po podobi drugega brezna,
vsaka beseda s svojim sprevodom ozvezdij, s svojim kačjim gnezdrom,
nared za spletnje in paranje vesolja, ne da bi me vpletla vse do
zadnjega vozla

in tako dolgo, da se prikaže njen obraz.

Brezmejne dalje, zapognjene pod prispodobo krila,
votki kot strgane cape, ki prepuščajo osupljivo sapo bogov,
obrnjeni z notranjo stranjo navzven, kjer se razgali uganka
in zapovrstjo odvrže vse sloje tančic, sloje imen,
ne da bi kdaj dosegla zaprto srce vrtnice.

Bedela sem obdana z gorečim ledom, na grmadi, prekriti s slano,
tolmačila sem bliske, razcepljala dinastije glasov,
podložna nerešljivim kodom, kot je kod zvezd ali mavelj.
Opazovala sem besede za lučjo.

Videla sem parado njihovega mračnega potomstva vse do konca besed.
Prek jasnine sem hotela odkriti Boga.

Prevedel Aleš Šteger

Andrej Medved

Mediterraneo št. 3: Poletje

V ograje se vrtinči,
v odeje iz sladkorja, da napolni
gost oblak, v zalivu, kjer vzletajo galebi;
zlat prah, izžgan iz rok, v sirene iz globeli, ki zvezde
spuščajo z neba, v ulice, ki
se podaljšajo v rumenkaste poganjke
in z zoro napovejo dan, ki z roso oživi, s prividi,
s spreminjanjem pečine na
obali, gladino vode, ki obkroža mesto;
da s hipnimi podobami v besedo, iz neizpolnjene
praznine v spomin zarase v grmovje oleandrov; da v rajskem
vrtu brbota izvir in pada v
razkrojeno blato; da s strdki v grlu spreda
gnezda v lovorjevem listju.

Z lučmi v nebesno jajce
se jegulja spremeni v ikre pred
izlivom reke, s povodnijo, v nasprotno
smer, se stanjša v bičkarje,
v ogljene veje, v mavrični obok, ki
skrije bisernega polža v duši, z upanjem, v
pričakovanju. In skladi perutnic,
s smolnatim premazom, se upogibajo v sij,
vklesan v nebesno krono, ki se seseda, skozi line v oko,
iz dediščine praznikov v
ležišča ptic, v oblačilih iz soli in
cvetnih listov, ki se prepredajo z obzorjem v
pajčevino sanj, v jeziku grlic in z oddaljenim korakom.

Pahljača listov palme, ki
drdra v harmoniki papirja, in zadržuje,
v propustno vzmet, v otrplosti v lijake, v spanec v
hodnikih, ki naraščajo,
tipaje vtihotapljeni v pisavo; v
poslednji zven v postajališčih, v luknjah
v žlindri, v pljučih, ki vdihavajo, skoz jate rib, skoz
vreče s škrkami, eteričnost spominov; iz prašnikov vijoličaste
sivke, skoz hrapav figov list, glasovi, sneti
s strgalom v izbrane misli.
Skozi trakove, ki se križajo v pregibnih
krošnjah, skoz mehanizem, ki strmoglavlja, z grešnimi
predstavami o angelih in žvižgi skozi
čelo, na jaso pred nevihto.

Strahoten piš v ušesih,
in zvonjenje, ki sprosti peresa
v pomnoženi vodi, kameljo dlako v
pelikane, v suhi strugi drva
za škrlatni ogenj, in trinožci v dimu, v
pásti, v požiralniku lučí, ki jih ločuje od stoletij.
Upočasnjjen posnetek,
v zenícáh, z ogorki v deskah, v
oporekanju besedi; skakalec v odskoku,
v posnemanju kamnitih kipcev, z lasmi v kopiji
slepila, s škržatom v oklepu,
z mitologijo prispodob v nebesnem
svodu, s platneno steno čez oči in čez obraze.
Priliv tekočih biserov, v tožbi nad usodo, utrip otroških
sanj, v naglici, v prevari; in
kratkotrajni letni časi, v morskem
toku z zvezdami, v večnem mirovanju.

Na čistem nebu spenjeni
oblaki, hkratio naraščanje, presevanje,
ugašanje svetlobe, z daljinskimi lučmi, z žarometi,
ki vdirajo skoz redek zrak
v zalivu, v privezih ladij, na jadrnicah,
ki obmirujejo v razžarjenih obrazih. V nebesno
streho izpuhti in nas zasipa, v hrbte z diamantnimi očmi,
v reševanju zmajevih otrok, ki se spustijo iz
višin v prezgodnje širjenje
telesa, ki razsvetli zvenečo kupolo, z
odposlanci, ki prihajajo iz brezen, skozi imena
z bakrom v laseh in sklepah,
z bliski skozi čela, z vrtinčenjem prahu
v zenitu, z brstenjem barv iz oblik, ki jih več ni
mogoče raztopiti; z navzočnostjo, z letenjem nad gladino,
v predajanju dotikom. Prelestno
črn kos, z zrnorn grozda v kljunu, v hiši, v
spalnici skovikanje galebov.

Z očarljivostjo spomina
se vzpne v darilo, ki se kruši, v
žarkih sonca plen in veter v steni. Zveneč
pogovor z angelom, kot
ustnice, s poljubi, v rog, ki se utaplja
v valovanju. Mehkoba lusk v žerjavici, ki te
zaziblje v hitro dihanje, z rokámi; da v nerazumnosti,
v čudežu zatrobi v svetli
diadem, v ogrlico iz školjk na vratu;
da v loku zdrsne v glas, in vztrepeta v zlovešči
ocean. Tako vznemiri, z bleskom svile, z umetnostjo besed,
v dvoranh katedrale, med plimo, ki narašča
v luno, v dimu s streh,
poslednje sanje brodolomcev, ki
jezdijo na morski peni; v nazobčane čeri,
v viharju iz peščenih zrn.

Prodiranje zelene vode,
v srebrnomodro perje ptice, ki
skače čez kamene sklade pod borovci.
Pregret obroček posušene trave, v njem kuščar,
ki rase v repu drugega
plazilca; v gomazenju kril, v
grmovju na obrežju, in pod nebesnim
svodom, preplah v stekleni krogli, ki zavrti
tečaje južnega neba, v
sončno ploščo, v trup iz slonove
kosti, v zlovešči obelisk, ki sije v stolpih
trnjevih zvonikov. Ujéti v bodljikav tilnik, ki ga
preplavljajo valovi, kot negativ postav v zavetrju, v modrini.
V ozadju, v šahovnici iz mrež,
v vozlih s slaniki se lesketajo, bose kobilice,
z žrelom v cvetnem prahu; v poletni rosi trepetajo, v
strune maščevalnih strupov. Žigosanje vročice v dlan in prste
roke, v zamrznjeno zeníco, s tanko prevleko
iz bronastih plavuti.

Leteče ribe, ki vstopajo
skoz prsi v grlo, v lasišče. Zračne
kopeli, ki izbrišejo postave z obrazi vznak,
skoz palmov list v nebesa. Pogled odstira trstje, in
kliče, s pticami, v odeje vode;
z otožnostjo, z vzdih, ki nas zapeljejo, s
cimetom v vrečah in vonjem rožmarina v privid iz
trnja, v krošnje s kremplji v žepih, v polt iz oniksa, v ustnice
s timijanom, v ušesne školjke iz ahata. Sladkó
medlijo, v krilatem opijatu,
v krinkah z vražami o sreči; lebdenje,
v curkih, pod oboki, v vodometu iz kristala, v
neslišni pirueti, visoko, s tilnikom v brezsravnem vratu;
z razgaljenimi prsmi, z dušo v
snu, in na ramenih, v polmraku. Razžarjeno
nebo, nad morjem, ki se vzpenja v okno; v njem polknica,
ki udarja v zid in ob drevo, glasovi
iz godala in klavirja.

Lahkotno klopotanje
morja, v skalah nad pečino; kot
vdiranje snega, na severu, z dotiki v usta;
kot vgubani, triogelni izrastki površine, ki poplavlja,
s svojo težo, z maskami, s plavutmi,
dno globine. In dečki
na blazini, in šum koles na ravni,
na peščeni poti, s škrkami v hrbtu; koraki, ki
zatisnejo odmev v tulce zraka, in dvigovanje, kot mladičev,
iz vozičkov k licu. In okamenelo
trnje, v prerokbah romarjev, v vrčih iz ožgane
gline, in favni, darovalci s čudežnim naročjem v vzglavju;
in tintni sukniči, razpeti v zvoke mandoline.
Razsuti glas v jeziku angelov,
s kadencami v zvenenju, z agavami in
oleandri, z očmi čuvarjev in preroško čredo, ki v
spokojnosti izdolbe gnezda med grmovje s slavci; s porazi
v grlih, spetih v žvrgolenje, s plašči, odloženimi v zrcalo parkov.

S prosojnim vonjem
mirte nad zalivom zvezdnato
nebo, z dvignjenim, odprtim krilom,
skozi ograjo, skoz balkon s
prikrito balustrado, v dimu iz kresnic
spolzijo rdeči skarabeji s slano sapo v žuborenje,
v breždanjosti noči, z amuleti v spevu žalostinke. Odmevi so
spleteni v sluh, v minljivost ur, v prihodnost
iz preteklosti, v vrtenju iz
upognjenih vratov zaniha golobica,
s solzami na gugalnici, v zapredek s kretnjami
v rožnat zrak, s slabotnim
prhutánjem jasnega refrena v črte nad
priprtim oknom. Skozi sipine sije v les, v baker, v
zlató, ki se stopi kot luna v oblaku, kot iz vrelišča v oblike iz
opeke, kot v ogradah za častilce slonje črede
sredi palmovega vrta.

Oteklo in zgrbančeno
podkožno tkivo vodnega grebena
pod iglastim drevjem, vdihavanje skozi škrge
nad oblaki. Sokovi sliv,
marelic in agrumov, ki prepojijo
medena zrnca v polt in v kite las, v bežne
sence v vinogradu z okrasjem črnega bršljana, ki
se izlušči, v opoldanskem soncu, v privid plavalca, ki se
pojavlja in izginja, z neznatnostjo postave
v labirintu. In beduini, ki,
z ramo na kamelji dlaki, bežijo v
zaklon iz bambusovih listov, z medlenjem
v ogledalu. Poganskost drobnih čudežev v afriških
provincah, kraljevska pot čez
oljčne gaje na otokih, ki se odpira sinji
govorici; neomadeževanost zvezd v oklepah s
pozlačenimi rogovi in ostrogami
v pridušenosti zvonjenja, kot lahek plen, iz
rok, s kesanjem, z vzdihom in v skušnjavi. In kot nemir
v pogumu, v balah iz blaga, v statvah, v prosojnosti tapiserij z
zelenkastoturkiznim perjem.
V neslišnosti donijo, s pečatom iz voščene preje,
zvonovi v zaraščenem zvoniku.

Pod pinijami storži, iglice s
poganjki, in orešci, s stožčastih vrhov
cipres, koprene vej, ki spletajo zavese v krošnjah;
goreči, balzamirani lasje,
napeta koža bobnarjev, pred dežjem.
Pogled v žarišče sonc, kot igra z ognji, vrtavka z
bliskanjem, rotacija svetlobe v razobešenem perilu, vonj kože
slečenih teles, ki se obračajo, v vodi; v odsevih
skozi čudežne piščali, iz volne
v nitko iz timijana, iz mleka v nebesne
svode, iz sanj iz fosforja v perutnice, v smolo, ki
diši po morski peni, v muškatna zrna; z blazin v uroke, v
cvrčanju žarkov v mesečini,
z vznemirjanjem v žilah iz urana. V imperij,
v dekadenco, v magnetična vretenca, v izcedke mravljične
kisline; v glavi zazvoni, glas lastovke in šojke,
oponaševalke zvokov v rajskem vrtu.

Peščena sluz prekrije
ladje z mahom, z nadnaravno
domišljijo, z zvezdami, v praznovanju;
kot angel prišepetovalec, kot sikanje v obraz, kot
hvalnica korakom v bdenju, v sijaju
sklonjenih teles; kot
v podhodih zlepljeni lasje, v
preseljevanjih, v bridko past vkopanih,
v zlonosno srečo. Zdrobljeni v polarne dneve, v
vrisk sokolov, v piskanje
ledolomilcev, v stopljenem ribniku,
s popkovnico čez zastekljeno uto; s sladkorno
pajčevino v mavrico, v stopničasto zrcalo, ki odseva v
dlan, v stojnice, v dvigalo čez oblake. In okno, ki se zaloputne
v ptičjem petju, s poslavljanjem, v
zatohlih spalnicah, s premikanjem zdrobljenih
kroglic v stičišču sadovnjakov.

Vijoličasti popki vrejo skozi
grozde alg, na dnu neskončnih oceanov;
in v obrežja, opasana z dragulji, v prekrižana kolena
na terasah in dvorišču. In se oblačijo
v mavrico, v odtajan
zrak iz grmov v nasipe, in z
oblačil v žaluzije v hišah, kjer zvonijo
grajski ključi. Odrngani vrhovi drevja, iz streh v
šelesenje listja, iz petelinjih krikov v zapornice pod mlini;
čarobna nakovala, ki mrmrajo v oblake, z
razpokami v gnezdih,
z živo mejo v žeji na pobočjih
s stebli bambusa v naplavini. V drevoredih
strah v reliefnih progah, ki se svetijo v razdalje, v blato
pod komolci, v brezna pod kanali
in oboki, v pritlikave komete v bodičastih
tolmunih. Da v slutnji, z udarci vrabčjih kril, v letu,
z grozovitostjo, poniknejo pošasti, in upepelijo zvezde in živali.

V dovršenosti obratov
urnih mehanizmov, s presenetljivostjo
v razkošju v vrtu z nimfami, in z oblastjo zveri, ki
jezdijo na strehah; z okrutnostjo, z neupovedljivostjo lepote,
ki prihaja iz glasov
v palači, ki speljejo demone
v magnetične kosti, v obljubljeni
paradi, v krvave srage z jagodami v čelu;
v zasmehovanju, v sprevedu
z maskami, v trebuh in v udrti lica. Kot
snežnobela koža, ki vzplamti, z žvižgi, s trosi na
lasišču, v metežu, v lunarni prostor, s kristalno žogo v roki,
v učni dobi iz otroštva, v
ničevost strastí, v otrplost, v kaos,
v tiranijo, ki zagrne nočno slavje v smeh, v
bobnenje iz neba, v razodetje, v ubranost, ki odzvanja
s čarobnostjo neskladnih zvokov iz fanfar; v žvrgolenju ptic z
darovi, ki potrjujejo krepost. Da v svétost nove
dobe zrase najskrivnostnejše drevo, s
sledovi bdenja na obrazih.

Milan Vincetič

Darovanjke

Pomladna

Najdražje sva si
senca
tvojega čela
z mojo roko
ki nastaja
s tvojo dojko
če se razdiši
po krljih
deške pomaranče
da jo posnede
lunin dvojček
divjelasa ki si mi

Žrtvena

Besede ki so se prebrale
izza tvojih bradavic
so nosile
sedem tančic
novčič na vekah
sinji hermelin
in moj naglas
da bi se pisale
in zlogovale
s tvojo šminko
ki mi je pogrizla vrat

Vetrna

Trnulja je žužnjala
in šivankala
skozi podstrešno
pod vrženo obleko
in odejo
midva pa sva bodrila
sloke vetrove
da je viharilo
čez vzhode
in zahode
ter povrete boke

Praznična

Takoj za nama
se je začel
globok gozd
z belini
na tvojih nohtih
in krošnjami
v mojem popku
ki so pele
in pele
v nedogled
in še globlje

Čudežna

Več kot gibko je bilo
razen višnje
ki je stresla veje
v tvoj modrček
pod naslanjačem
skoraj vestno
razen koščice
ki sem ti jo stkal
pod jezikom
da bi jo topil
pod najinim

Zakladna

Pa spet poznamkava
moje davno pismo
ki je prezimilo
med zloženim perilom
in prsti predejo
po naslovu
po mleku
in tem lepšem jutru
ko naju presipava
v ropotuljici
z nakitom

Prelestna

Vsakič se bediva
s predčasno
lepimi očmi
ti s kodri
ki mi drstijo
po zatilju
jaz v dotikih
ki mi jih privoščiš
iz bližin
da sva darovanjke
samih vidk

Ivo Svetina

Marija

1.

Prvič sva se ločila, ko še ves sem bil
od tvojega telesa, vonja in radostnih senc,
spreletavajočih se nad mladim aprilom.
S seboj vzel sem le nekaj kapljic tvojega znoja,
nikdar lesketajočega se kot biseri,
četudi bila bi ustrezna prispodoba
zaklada, zakopanega v brlog mojega srca.

Nekaj spomladanskih tednov preživela sva,
kot da bila bi sla sinjine brezdanje, razpenjajoče se
tako nad Moskvo kot nad Kairom:
vsak s kozarcem v desnici, da levica,
nevesta srca, lahko je blodila po tolmunu
sladkega spomina, časa ravnokar minulega,
v katerem ljubezen vzcvetela je v vrtnico,
v srcu nežno kot tvoje spolovilo.

Bil je praznik in mati je govorila množici,
zbrani pod baldahinom rdečih zastav,
tudi v Moskvi šumečih pred oknom hotelske sobe,
v kateri si se znova vdajala razvratu,
razkuženem z vodko in šampanjcem,
da utolažila bi žalostno zver srca.

Sladkost moja, metala si bisere svinjam
in jaz sem bil med njimi ... slina zalila

je vse moje nerojene besede, da je kruljenje
bilo edini spev, ki sem ga zmogel v tisti pomladi,
ko znova sva ležala v tvoji čokoladni postelji,
oba že v postkoitalnem dremežu,
in si mi z zapeljivim šepetom opisovala,
kako si se vdajala svinjam,
da so pod njihovimi debelimi jeziki
izginjale tvoje grenke, grenke solze.

2.

Bolan sem in vranici se znova reče – *spleen*.
Kličem te sredi noči, četudi si se odselila
na vzhodno stran mesta, tja, kjer se najine gore,
bele, vsak dan bolj bele, dotikajo neba in silijo
skozenj, da bi se dotaknile sedmega, odrešenje
obljubljajočega neba, za katerim nešteta ljudstva
hrepene po tistem, česar nikdar ne dosežejo, niti mrtvi.

Bolan sem in ti nočeš biti ženska,
ki bi pozdravila mojo bolezen, saj praviš,
da si roža, zala in zla, bi dejal pesnik,
ki ne pozna tvoje duše, tako nežne, tako krhke,
da lončar po njej nikdar ne bi zmogel zvrzeti vrča.
Zato zavijaš se v krzno polarne zveri, s krvjo
barvaš si obraz, sredi zime žareč kot otroško meso.
Nato popiješ molk in odreveniš kot soha boginje,

ki nekoč ime ji bilo je Živa, četudi nikdar oplojena,
podarjajoča življenje, samo v pesmi trajajoče hip
lepote in prevzetosti, zanosa in pijanosti,
saj vse, kar napisano je bilo z verzi v prazne knjige,
zasije kot onstranska glorijska, nato pa potemni,
bazalt, ki zemlja izbruhala ga je v dekliško naročje.

3.

Pozabi me, pozabi me, ponavljaš v spanju,
iz katerega odhajaš v pokrajine deževne,
med ptiče pisane, kričave, da spominjaš se
joka najinega sina, ko utonil je v mehki tvojih dojk.

Pozabi me, pozabi, saj odrekla sem se življenju,
plešoča z mečem, kot da bi bil najspretnjši ljubimec,
ki že po petih minutah znoj z njega spere vso kri
in z njo kratkotrajno sladkost ljubljenja, pogubljenja.

Pozabi me, pozabi me, šepčeš blazini,
v katero vtisnila si najnežnejšo dolino,
levo stran svojega obraza,
na katerem še so sledi mojih zob in dlani.

Saj nikdar te ne bom mogel pozabiti,
nikdar se osvoboditi tvojega telesa, sladke samice,
v kateri je moja duša dozorela za poslednje dejanje:
pozabiti nase in na veke ostati nezapisana beseda.

4.

Kamen se zdani in s tebe se odlušči senca,
razkrivajoča smrtno blede obraz deklice,
izgubljene na poti k zlatemu templju:
v jutru indijskem, podkletenem z mrtvo vodo,
čez katero drsijo romarji, oviti v kožo,
zardelo od pričakovanja in sončevega rojstva.

Ni vetra, ni glasov, ni molitve, le kraljestvo
luči, nedosežne graditeljice mavričnih palač,
ki čaka nate, da nedolžna kot plod kruhovca
stopiš na rob tekočega zrcala in potrkaš
na drobno srce bitja, zazidanega v vzhodno steno,
popisano z besedilom, nikdar prevedenim.

Moji stebri so debla dreves, pod katerimi si legla,
ko bila si utrujena sladkost in deklica, pobarvana
rumeno, z barvo asketov in posvečencev,
tiho, neslišno stopajočih v senco tvojega visoko
privzdignjenega krila, v kateri drhti mala živalca,
vsak hip vlažna in vroča, da vsakdo izmed njih
zaželi si dotakniti je z jezikom.

5.

Še kdaj ogleduješ si praske, ki krasile so tvojo kožo,
desetletja negovano od prstov spretnih vrtnarjev
in drugih rokodelcev, četudi slepih, saj v temi
so jim svetile zvezde ženskih bokov, prsi in napetih trebuhov?

Še kdaj vzklikneš zaradi bolečine sladke, ko žerjavica
poljubila je tvoji bradavici, da v ječi užitka bila si
sama in te je trpljenje okronalo za kraljico naslade?
In sem, znova deček, zrl v tvoje nago meso,
sveto žival na vseh štirih pred daritveno mizo.

Še kdaj pomisliš na zgodnji večer, obdan z valovi
in glasovi, cvetočih na južnih otokih,
ko nad slaščičarno legla sva in si bila školjka
kokosovega vonja, plazečega se po moji koži,
da od medenih obljub vzel sem v roko svoj ud
in ti ga podaril kot v krvi utaplajočega se polža?

Še kdaj spomniš se, ko zvečer pokličeš spanec
in mu daruješ nekaj solz, jutra avgustovskega,
blagega in cvetličnega, ko legla si name
in si želela biti moški, da bi končno vendar zaslišala
krike užitka in v rožnati notrini ujela prgišče
kapljic sončnega dežja?

6.

Ena izmed petih sester Portinari, Marija,
morda bilo je tvoje ime, saj vsaka druga
v Toskani mora biti zaznamovana z Devico,
da lahko rodi, ne da bi se njene nožnice
dotaknil moški ud, vijoličast in ukrivljen.

Marija si in ena izmed petih sester Portinari,
znanih najbolj po najmlajši Beatrice,
ki pojem ti pesem, brez rim, a na robu obupa,
saj odselila si se v pokrajino, nikakor ne kraljestvo,
v kateri bolezen kraljuje in se igra s svojimi devicami.

Po kolenih se bližaš mojemu žezlu, biču,
da udarim po ponižnosti in ubijem bolečino,
še preden se je prebudila, speča lenoba,
začarana s polnočnimi glasovi, ki vro
iz zadrgrnjenih vratov samomorilcev.

Četudi oba veva, da ime vrtnici še ne da vonja
in da najina ljubezen umrla bo brez sonetov,
se sladkava s strupeno pozabo, v kateri najdeva se,
postarana otroka, oblita z ledeno mesečino.
Morda pa najina nikdar rojena hčerka
lahko bila bi spletična njej, ki božanski
Pevce slavil jo je, da od vsakega verza
se zjasnilo je nebo nad Toskano.

7.

(po Lermontovu)

V polnočnem brezimnem breznu
ležal sem hrom in s srcem v dlaneh,
brez rane curela kri je iz mene –
in niso bile sanje! le globina črna.

V bližini odpirala se je dolina,
svilnat pesek in zasneženi vrhovi,
nikjer sonca, saj ni bil ne dan ne noč,
da spal sem smrtni sen, kot od vina pijan.

V sanjah, šumečih listih stare knjige,
stemnil se je večer in ognji mladi
pognali so cvetove za lepe ženske,
ki s ptiči tekmovali so v plahosti.

Le ti se nisi vrtela v krogu zvezd,
razsipajočih neznanost na prag doma,
v katerega skriti se je želel vsakdo,
ki preveč zaupljivo zrl je v temno nebo.

V sanjah odpotovala sva v Dagestan,
na mejo med tu in nikjer, na kateri objela
se bova v smrtnem krču in s krvjo
potešila svojo nikdar utolaženo žejo.

8.

Po tridesetih letih odprl sem Musseta,
sredi belega, bolnega časa podarjenega,
da srce našlo bi gnezdo in v njem razigrane
mladiče, dišeče po samici in maščobi,
s katero negovana je dlaka perzijskih dirkačev.

Njena pisava je plašna, sinja, morda sramuje
se svoje preprostosti, saj z njo je poškodovala
verze, ki lovili so *ravnotežje na zlati osi*.
A kaj bi danes s spomini na njeno telo,
v temi valujoče kot trop mladih volčičev!

Vse to so bežne sanje in še bežnejše besede,
iskanje skladnosti med nikdar pozabljenim
okusom njenih sramnih ustnic in vročico
mojih zaprtih oči, saj jesti, ne ljubiti hotel sem
kiparjevo hčer, v belem marmorju pomnoženo
s sestrami, zasanjanimi in hladnimi.

Jutro majhno prikradlo se je v najino posteljo –
kot že tisočkrat – oči spregledale so – in lepota
bila je samo še slepilo, vonj izgubil je ime,
kapljica sandalovine bleščala se je v popku,
ko poljubil sem tvoje uho: mojstrovino očeta kiparja.

Štirje valovi črk tvojega imena napolnili so
kozarec, ki danes ga objemam, saj odrešila si
me spomina, nikdar odraslega, da ne slavim
časa minulega s solzami, ampak z besedami,
ki pred tridesetimi leti podarila si mi jih z Mussetom.

9.

Nocoj preštel bom hiše v Molivosu
in v vsaki razgrnil od vetrov pretepeno
jadro, ki prinesel sem ga s severa.
Klanjali se mi bodo ljudje in oljke,
ker dobrodejen bom in v meni videli
bodo svojega očeta, združujočega družine
in črede, menihe in glasove, puhteče
iz prežgane prsti, vrčev in pladnjev,
prepolnih za požrtijo, skromnih za svatbo.

Nocoj, četudi je še zima, oblekel se bom
v vrabca in odletel na Lesbos, ker tam je ostal
moj pesnik, piščal zlata, mrtvi Orfej.
Leti, leti, ptič moj nežni, saj v tvojem srcu
naselil sem se, ko vratolomno spuščaš se
skozi vseh sedem nebes in že krožiš
nad vonjivim vrtom tik pristana.

Mar lahko zanikaš, otrok moj, da tu,
na tej skali, lahko zgradil bi kaj drugega
kot mesto s sedemintridesetimi hišami,
od katerih vsaj trideset jih ima okna,
obrnjena proti Turčiji, proti jutrom,
ki zjasnijo se v melodiji molitve?

Zrcalo položeno je v pristan, stopinje
lažnih prerokov, oznanjajočih konec sveta,
da le ne bi prišel sem, kjer ostati hotel sem
še dlje od konca, dlje od tvojega poslednjega krika,
saj tvoja nožnica postala je suha in ozka,
da celo jaz ne morem vate in skozte,
v pristan, v katerem že čaka me ladja okrašena
in ljudstvo brezbrizno, četudi ga zapušča še en pesnik.

Tina Grandošek

Justinijan in jaz

Seveda sem prepričan, da je bil Justinijan. Bizantinski cesar. Kaj pa mislite? Mislite, da bi šel človek na mojem položaju, z mojo izobrazbo, to obešat na veliki zvon, če ne bi bil popolnoma prepričan? Verjemite mi, da sem vse zelo dobro premislil. No, če zdaj pogledam nazaj, seveda vem, da bi bilo bolje molčati. Če bi bil tiho, me ne bi nikoli vtaknili sem. Po drugi strani pa... Videli boste, da ne gre samo zame. Zgodba bo imela daljnosežne posledice, če ne bo kdo ukrepal.

Vse se je začelo pred približno petimi leti. Nika sem že dolgo poznal. Odkar me je pustila žena, sem se skoraj vsak drugi dan oglasil pri njem. Približno tri leta sem v njegovem kiosku naročal hamburgerje, hot doge, pečen krompirček in podobno hrano. Prijazen je bil. Vedno. Po dolgih, napornih dnevih v pisarni in na terenu sem z veseljem zavil k njemu. Priznam, da takrat pravzaprav nisem imel nikogar, s komer bi se lahko vsaj malo pogovarjal. Žena me ni več hotela niti videti. Ni dvigala telefona. Hčere tudi nisem smel več obiskati, čeprav sem bil takrat že kakšnega pol leta čisto trezen. Tako je to. Stvari se nikoli ne obrnejo tako, kot si predstavljamo, ne?

Niko je bil okej, razumete? Vsaj kolikor je meni znano, ga je videl prvi. To je svojevrstna čast, bi rekel. Ja. Ne preveč natančno, ampak še se spominjam, kako mi je po tistem vse opisal. Takrat sem takoj videl, da je nekaj narobe. Človek v moji službi mora znati hitro prebrati ljudi, če ne, se mu slabo piše. Bil je bled. Pogled mu je begal sem in tja. Po navadi se je režal do ušes in se že od daleč na vse grlo drl: "bro večer, gospod komisar!" Tistega večera pa me sploh ni opazil, dokler nisem odločno potrkal po šipi. Potem mi je vse povedal. Pa saj to že veste. Moram res še enkrat razlagati? Ponoči, tik preden je zaprl svojo okrepčevalnico, se je mimo njegovega kioska sprehodila čudna postava. Ogrnjena v rdeče ogrinjalo. Obraz ji je zakrivala kapuca. Sicer pa ne vem več čisto natančno, kako ga

je videl on. Prisegal pa mi je, da se je s stopali komaj kaj dotikal tal. Aja, pa še to z glavo. Pa saj ste se pogovarjali z njim, zakaj moram ponavljati zgodbo, ki jo že poznate? Dobro, dobro. No, trdil je, da je tista postava kar naenkrat izgubila glavo. Dobesedno. In to kar tako. Nič krvi. Nobene drame. Telo je naredilo še nekaj korakov, potem pa se je glava vrnila na svoje mesto, kot da se ne bi nič zgodilo. Čisto zmešan je bil od strahu. Še zdaj vidim, kako so se mu tresle roke. Bil je bled kot stena, govoril pa je raztreseno in tiho, kot da bi se bal, da ga bo kdo slišal. Takrat sem ga seveda samo debelo gledal. Jasno, da mu nisem verjel. Saj tudi vi ne verjamete meni, ni res? Pomislil sem, da se je ubogemu človeku zmešalo od trdega dela, od vseh tistih samotnih ur, ki jih je preždel v svojem kiosku. Pa vi? Kaj mislite vi?

Kakšnih štirinajst dni po tistem sem hodil k Niku skoraj vsak večer in on je skoraj vsak večer znova trdil, da se mu vsako noč prikazuje skrivnostna moška postava, ki brez glave lebdi po ulici. Rotil me je, naj mu pomagam. Da se dogaja nekaj čudnega. Prosil me je, naj kaj ukrenem. Jaz, ki imam vendar zveze in marsikoga poznam ... Kaj naj bi ukrenil? Kaj boste pravzaprav storili vi, potem ko bom vse povedal, ko boste uredili zapiske in dopolnili kartoteko? Mene je zadeva začela zanimati. Poleg tega se mi je Niko smilil. Eno noč sem počakal z njim. Seveda ni bilo nikogar. Žive duše ne. Seveda je bil obupan. Tolažil sem ga. A zaupanje med nama se je skrhalo. Bilo mu je nerodno. Kot da bi se izdal. Ni mi več govoril o Justinijanu. No, takrat seveda še ni vedel, da je bil to on. Pravil mu je preprosto duh. Ali pa duh brez glave ... Potem sem iz tedna v teden sem samo še opazoval, kako Niko počasi hira. Bil je vse bolj bled in suh. Mučila ga je nespečnost. Tudi teka ni več imel pravega. Njegova hrana se je skvarila. Začel je izgubljati stranke. Potem je zagrešil napako, ki smo jo pravzaprav zagrešili skoraj vsi, ki smo Justinijana videli. Povedal je naglas. In naprej. Še tistim redkim strankam, ki so se obdržale ali pa so po naključju zašle k njemu, je tvezel o duhu brez glave. Če jih ni odgnal s svojo neverjetno štorijo, jih je odgnal s slabo hrano. Tudi sam sem ga pustil na cedilu. To mi bo vedno ležalo na duši. Preprosto nisem več prišel. Nekega dne, veliko pozneje, ko me je pot zanesla tam mimo, sem zagledal samo še izpraznjen kiosk. Povprašal sem po ulici. Pa v službi tudi. Povedali so mi, da je končal tukaj. Kaj naj še rečem? Takrat se mi je to zdelo edino logično.

Bil sem v taki službi, da sem moral biti na tekočem, kaj se dogaja v mestu. Pa saj to veste, ne? Prej ali slej ti pridejo na uho vse verjetne in neverjetne štorije. To pa tudi poznate, ne? Takrat smo prežali na nekega novega samoooklicanega direktorja ... Nič posebnega. Bogat tujec je odkupil

domače podjetje. Bogat že, bogat. Pa temu ustrezno pokvarjen. Sumili smo ga jemanja podkupnin. Pa tudi sam naj bi jih precej velikodušno delil naokoli. Prisluškovali smo mu doma in v pisarni. Takrat sem se večino časa inkognito sprehajal po tistem podjetju. Prilepil sem se poslovnežu, ki je z njim sklepal neki večji posel. Igral sem poslovneža, ki ne izbira sredstev, ko gre za vprašanje dobička. Milo rečeno. Samo vprašanje časa je bilo, kdaj se bo ujel v past. Sicer pa se je kmalu izkazalo, da je bila tista preiskava postranskega pomena. Vsaj zame. Bistveno je bilo, da sem tam slišal o drugem primeru. Tam je namreč delala Neva.

Prosim? Ne, ne. Preiskava v tistem podjetju ni bistvena za najino zgodbo. Pomembno je bilo to, da sem tam naletel na Nevo, vam pravim. O tistem si lahko preberete v policijskih dosjejih. Če je to res tako pomembno za moje duševno zdravje, vam jih bodo že pokazali ... Kaj me pa to sprašujete, če ste jih že videli? Vsaka malenkost, vsaka malenkost ... Tu se strinjam z vami. Najina poklica sta si precej podobna, ne?

Tip je bil na čelu podjetja kakšen mesec. Ne več. Že prevzem je bil sumljiv. Razpis je bil zunaj, to ja ... O tem, kar se je dogajalo v ozadju, pa smo na začetku lahko samo ugibali. Vedeli smo samo, da zadeva precej smrdi ... Kaj še ...? Kaka dva meseca smo hodili k njemu. Dokazi so bili na dosegu roke, ampak saj veste, kako je s temi preiskavami ... On? Pa saj ste ga najbrž videli na televiziji. Nič posebnega. Tak temen tip. Ne vem, od kod točno. Po priimku bi sodil, da od nekod z Bližnjega vzhoda. Takoj se mu je videlo, da ni naš. Pa prebrisano je gledal že od vsega začetka. Ne velik ne majhen. Srednji. V obraz okrogel, lepo rejen. Pa brado je imel. V taki široki črti, kot nekakšen trak od enega zalizca do drugega. Nepretrgan. In brez brkov. To je bilo najznačilnejše na njem, bi rekel. Zakaj pa vas to zanima ...? Saj ste rekli, da ste ga videli v dosjejih ... Za vruga, tuja pizda v ukradeni svileni kravati in zglancanih čevljih, tako bi ga opisal!

Z mano je vse v redu. Ja, še vedno se razburjam zaradi teh stvari. Zdaj sta minili že skoraj dve leti in vse tisto sranje je mimo, pa vendar ... Me kar prime ... Tu ne pomagajo nobeni medikamenti, veste. Sam bog ve, kje je baraba zdaj. Saj ste slišali, da je pred kratkim izginil? Povem vam, zvit je. Ne bodo ga našli. Že takrat ga nismo mogli zašiti, kaj šele zdaj. Še en vlak jim je odpeljal. Tip je z vsemi žavbami namazan.

Ampak ... Lahko zdaj povem o Nevi? Tudi o njej že vse veste, saj vem. Če ste dobro opravili svoje delo, ste govorili že z vsemi pričami. Vsaj tako smo delali v mojih časih, v moji službi. Najina poklica sta si pravzaprav zelo podobna, ne? Sem to že rekel? Oprostite.

Na Nevo sem naletel kako leto po tistem z Nikom. Govorilo se je po podjetju. Saj veste: oči in ušesa imaš na preži in potem izveš vse, od tega,

s katero tajnico ga kdo serje, do tega, kateri čistilki se prikazuje brezglav duh ... Bil sem v nerodnem položaju, ker nisem natanko vedel, kako naj se ji približam. Moral sem prekleto paziti, da se ne bi razvedelo, ker bi potem naša akcija s korumpiranim direktorjem padla v vodo ... A nisem si mogel pomagati. Zaradi Nika. Moral sem izvedeti, ali je kaj na stvari. Ko sem Nevi namignil, da mi je zgodba znana in da se mi to ne zdi nič posebno nenavadnega, mi je ni bilo več treba dolgo prepričevati. Kar bruhalo je iz nje. Sicer pa si je vsak, ki ga je videl, želel to povedati naglas. Kot da bi bilo breme pretežko. Zdaj seveda vem, kako se je počutila. Njena zgodba je bila podobna Nikovi. Duh v rdečem ogrinjalu, s stopali se je komaj dotikal tal, glava je za nekaj trenutkov izginila, nato pa se vrnila na svoje mesto. Njen opis se je od Nikovega razlikoval samo po tem, da je na nogah duha opazila čudne nizke škornje. Take, kakršne bi si človek naredil sam, ali pa vsaj take, kakršnih v naših trgovinah zagotovo ne prodajajo. To podrobnost, ki je dosti pozneje potrdila mojo teorijo, sem torej najprej izvedel od Neve.

Tretji sem bil jaz, ne ...? Ja. Po tistem z Nevo. Kmalu po tistem sem ga videl prvič. Ja, preiskava v podjetju je res potekala v tistem času. Ampak to nima nobene zveze s tem. To sem povedal že stokrat. To morate vedeti. To res morate vedeti. Veste, svoje delo sem do konca opravljal korektno. Več kot korektno. Da smo si na jasnem. Mislim si, kaj vse ste slišali. Če boste verjeli tistemu, se lahko v tem hipu nehava pogovarjati, jasno? Me veseli. Ponavljam: to z duhom in z Nevo ni imelo zveze s preiskavo v podjetju, v katerem je delala. Ja, vem, govorili so, da me je prepoznala. Da me je izdala, češ da me poleg sklepanja poslov zanimajo še druge, malo bolj nevsakdanje stvari. Da so zato tam, v podjetju, kar nenadoma postali malo bolj pozorni. In so šli preverjat mojo preteklost uspešnega poslovneža, ki je pa seveda ni bilo ... Primer s podkupljivim direktorjem smo takrat končali. Sodba dolgo ni bila pravnomočna. Sicer pa je zdaj, ko je tip izginil, tako ali tako spet vse odprto ... Samo odkrižati so se me hoteli. To je vse. Seveda vem. V tistem obdobju, ko nisem pil, sem se jim zameril. Izključili so me. To je bil moški klub. Pogoji za članstvo so bili značka, vsaj 0,5 promila v krvi in debela koža. Če je nisi imel, si si pač privoščil kak promil več. Nikoli več me niso sprejeli. Tudi ko sem spet začel tolči dvojne viskije. Takrat sem bil samo še beden povratnik, ki je zamudil vlak. Nevo so mi podtaknili. Ne nje. Mislim to štorijo z novinarjem. Ne, ne razumete. Pazite. Ona je res videla Justinijana! Duha. O tem je res govorila naokoli! Jaz sem se z njo res pogovarjal in vse mi je povedala. Takrat sem preprosto moral izvedeti. Zaradi Nika. Preveč je bilo podobno. Ampak to, da je direktor prav takrat prikrikl nekaj ključnih svinjarij, ker je

zaradi mene nekaj zasumil – to pa ni res! Preiskava je bila takrat že skoraj končana. Imeli smo dovolj dokazov, da bi tipa postavili najmanj za deset let na hladno, jasno? Dokaze smo zbrali po vseh pravilih. Če tožilstvo tega ni znalo uporabiti, to ni moja krivda. Jaz sem bil najprimernejša žrtev. In dovolj neumen, da sem se po tridesetih letih te zajebane službe pustil zašiti! Moj Justinijan jim je bil za izgovor. Takrat bi se še lahko nekako izmazal. Če ga ne bi videl, bi vse skupaj zatajil, lagal bi, zanikal. Jasno. Kaj pa. Potem pa je prišel še k meni. In seveda nisem mogel več molčati. Pogubo prinaša.

Opozarjam vas. Vsi, ki so ga videli, so pristali na krajih, kot je tale. Toliko časa se prikazuje, dokler tega ne poveste še drugim. Potem pa, ko vas razglasijo za zmešanega, šele potem izgine. Ko je že prepozno, da bi vzeli besede nazaj.

Prvič sem ga videl malo po tistem, ko sem govoril z Nevo. Neko noč sem kolovratil domov. Ja, priznam, takrat sem se že vrnil na stara pota. Viski v žilah je delal svoje. Tudi zato sem najprej mislil, da gre za privid. Takrat sem imel polno glavo te prikazni. Naj sem se še tako trudil... Zadeva z Nikom mi dolgo dolgo ni šla iz glave. Potem pa, ko mi jo je že skoraj uspelo pozabiti, sem naletel na Nevo. In vse je bilo spet tu. V tistem času sem toliko premišljeval o njem, da se prvi hip, ko sem ga zagledal, sploh nisem ustrašil. Tiho in umirjeno, a z odločnim korakom je kar počez prečkal križišče pred mojim blokom. Zdelo se mi je, da gre naravnost proti meni, a se je kmalu izkazalo, da se mi bo v večjem loku izognil. Rdeče pregrinjalo je žarelo, pogled se mi je ustavil še na čevljih. Res je bilo. Zdelo se je, da ne stopa po tleh, ampak lebdi kak centimeter nad njimi. In res je imel obute nekakšne škornje. Rekel bi, da iz svinjske kože, povezane s trakovi in zašite na roko z okornimi šivi. Videti so bili precej neugledni, a hkrati udobni. Šele ko me je obšel in se mi pri tem približal na kakšna dva metra, me je zagrabil strupen strah. Predstavljajte si čudno, malo okorno postavo, ogrnjeno v rdeče blago, z glavo in obrazom, pokritim do brade, tako da res nisi mogel ničesar videti. Pravzaprav je lebdel nad tlemi kot kak Kristus, ko je hodil po vodi, ali kaj za vruga... Takrat prvič sem samo stal tam. Prisluškoval, da bi slišal njegov dih. Ničesar ni bilo, še blago ni zašumelo, čeprav sem videl težke gube, ki so se mu napenjale čez ramo in valovile v rahlem vetru... Nekako tako je bilo... Ne vem. Ja, bilo me je strah kot psa. Po drugi strani pa sem začutil, da je mimo mene šlo nekaj velikega, pomembnega. Aja, glava. Glava je izginila potem, ko je bil že mimo. Ne vem. Kar ni je bilo. Kapuca se je sesedla sama vase, zlezla naprej, čez vrat na prsi. Ono tam pa je še kar hodilo... To je bilo to... Hm, kakšnih deset korakov je naredil brez glave. Torej recimo sedem

do osem metrov. Potem pa kar nenadoma: hop in glava je bila spet tam. Vsaj od zadaj je bilo tako videti. To je bilo to.

Videval sem ga vsak večer ob isti uri. Čakal sem ga. Ja, vsak večer. Živel sem za tisto minuto v noči, ko se je sprehodil čez križišče, za nekaj hipov brezglavo blodil, nato pa nadaljeval pot. Počasi sem postal pogumnejši. Zasedoval sem ga. Pa mi je vedno pobegnil. Včasih je preprosto izpuhtel. Enkrat sem se mu postavil na pot. Takrat sem mu prišel še najbliže. Na kak meter razdalje. Za pregrinjalom se mu je na prsih videl masiven oklep, morda medeninast, zagotovo tak, kakršnega bi nosil ob kakšnih posebnih priložnostih in ne za boj. Vedno je bil v istih škornjih, gležnje je imel razkrite, nadaljevali so se v močne, poraščene goleni. Zaščitnih golenic, za katere sem šele pozneje izvedel, da so v njegovem času sodile k skoraj obvezni opremi, ni nosil. Za hip, za pol sekunde se mi je zdelo, da sem videl tudi obraz ... Ja, no, vse bom povedal. Sicer pa nisem videl kaj dosti. Ne sprašujte me, kakšne oči je imel. Nisem videl barve. Videl sem samo en tak nenavaden pogled. Zvit. Prebrisan. Okrogel obraz. Zalit. Rejen. Pa brado. Nekaj nenavadnega je bilo na njej. V obliki. Ni bila taka klasična brada. Taka, kot jo imam jaz. Nekako čudno je bila oblikovana ... V eni črti, kot nekakšen trak od enega zalizca do drugega. Nepretrgan. Pa brez brkov. Ne spomnim se ... Potem je glava spet izginila in telo je mirno odkorakalo mimo. Kri mi je ledenela, to si lahko mislite, ne? To je bilo pravzaprav vse. Nikoli mi ni uspelo priti tako blizu, da bi se ga lahko dotaknil. Nisem mu mogel strgati ogrinjala, potegniti kapuce navzdol, da bi mu do konca razgalil obraz. Ni mi ga uspelo spotakniti. Nikoli nisem odkril, kam je izginila glava. Kako in zakaj se je spet pojavila, mi je bilo uganka.

Opazoval in preučeval sem ga kak mesec. Na koncu sem vedel približno toliko kot na začetku. Se pravi nič. Vmes pa je prišlo na plan to z Nevo. Zaslíšali so me moji lastni sodelavci. Kaj da se grem, ali sem svoje preiskave specializiral za paranormalne pojave, kaj je zdaj to o duhovih, ki blodijo po mestu in jim izginjajo glave ... Saj veste. Grozno so se mi posmehovali. Nastavljali so mi prave, žive bele miši pod pisalno mizo in take neslanosti. Takrat sem se izdal. Bil sem živčen. Nisem mogel prav jesti. Duh me je čisto obsedel. Shujšal sem. Spet sem kadil. Pa pil tudi. Ampak Justinijan ni bil nikoli pijanski privid, veste! Nikoli! To vam zagotavljam. Prisegam na življenje svoje hčere. Tu je šlo za večje stvari. Ne toliko zame osebno. Jaz sem samo eden izmed mnogih, ki jih je vzel na piko. Sodelavci so se mi na začetku smejali, potem pa samo še zmajevali z glavami. Saj ne vem, kaj je bilo huje. Ampak delal sem do konca. Da mi ne bi zdaj kdo česa očital. In še enkrat vam povem, da to z Justinijanom ni vplivalo na moje delo. Sem to že rekel? Oprostite. Ampak to si morate

zapisati. Dobro. Do konca sem zbiral dokaze o tistem prebrisanem korumpiranem bogatašu, ki je nagrabil toliko, kolikor ne bova ne vi ne jaz skupaj zaslužila v vsem življenju poštenega dela. Tako je to. Take so te stvari. Dobro sem vedel, kaj počnem. Od jutra do noči sem ždel v pisarni in preučeval dokaze. Sestavljal sem sestavljanko. Kos za kosom. Potem sem se ob natanko določeni uri odpravil domov, da bi videl njega. Vsak dan je bilo tako. Vsak večer. Ni čudno, da nisem zdržal. Kakšna dva meseca je še nekako šlo. Potem sem malo pomešal zgodbi. Polno glavo sem imel tako tistega tujca kot tudi duha. V službi sem nekaj bleknil. Izdal sem se. Ne vem. Ne spomnim se več, kaj je bilo ... Začel sem blebetati neumnosti. Kot Niko in Neva. Ista zgodba. Čudno so me gledali. Potem so me povabili na pogovor. Vedel sem, kaj bo. Eno samo sranje. Izdal sem se. Nervoza me je zdelala ... Pri zaslišanju sem se ujel na štose, ki sem jih uporabljal sam, da bi iz lopovov izvlekel kar največ. Nisem zdržal. Tiste dni me je mučila nespečnost. Izgubil sem tek. Justinijan me je začaral.

Potem sem se znašel tu. Šlo je zelo hitro. Nikogar nisem imel. Aja, spomnim se, da sem dvignil telefon, da bi poklical nekdanjo ženo. Potem sem pomislil, kaj naj ji rečem. Da videvam duha brez glave, da mi v službi očitajo, da sem oviral preiskavo, da ne morem ne spati ne jesti, da lahko samo še pijem in da naj mi, prosim, lepo prosim, za boga milega, pomaga? Seveda sem odložil.

Tu imam končno spet zelo veliko časa. Za branje. To je dobra stvar te luknje. Vedno sem vedel, da bo v mojem življenju prišlo obdobje, ko bom spet imel čas za knjige. Sicer si nisem nikoli mislil, da jih bom prebiral na takem kraju. Vendar se stvari nikoli ne obrnejo tako, kot si predstavljamo, ne?

No, tako sem po dveh letih, odkar sem tu, prebral že skoraj pol knjižnice. V eni izmed knjig sem odkril Justinijana. Se pravi, odkril sem, da je duh, ki je izgubljal glavo, v resnici Justinijan. Veste kaj o njem? On je bil eden tistih vélikih mož. Bizantinski cesar. V šestem stoletju. Rojen na kmetih, južno od Niša v Srbiji. Po neki drugi teoriji v Makedoniji. Obiskal je strica v Bizancu, tam ostal in se povzpел najviše. Bil je eden izmed tistih z neomejeno oblastjo. Slovanov ni preveč maral. Slovani, Bolgari in Anti so začeli vpadati čez Donavo na njegovo ozemlje. Lahko bi rekli, da so to že bila prva znamenja, da se Justinijanov imperij ruši, da ne more več braniti svojih meja ... Bral sem Prokopija, ki je precej pisal o teh zadevah. Prokopij iz Cezareje. V svoji Tajni zgodovini. Precej neusmiljeno je pisal o Justinijanu. Opisoval ga je kot pravo zver, požrešno, hudobno. Kot demona v človeški podobi.

V njegovi knjigi sem našel opis nekega dogodka v zvezi s tem cesarjem. Ko sem tisto prebral, sem si rekel samo še: to je to! Nekako takole gre:

eden izmed ljudi, ki so prebivali na njegovem dvoru, je pripovedoval, da je nekoč Justinijan nenadoma vstal s cesarskega prestola in se začel sprehajati po dvorani. Kar naenkrat pa je cesarjeva glava izginila, medtem ko je preostalo telo še zmeraj delalo dolge korake. Pozneje se je glava spet vrnila k telesu in se oprijela vratu, ki ga je bila prej zapustila. Kaj pravite, a? To je bilo to. To je bilo TO! Natanko to sem videl tudi sam. In natanko to sta videla tudi Neva in Niko!

Kaj porečete na to, a? Poleg tega najdete pri Prokopiju še precej zanimiv opis Justinijanove zunanosti. Zanimiv zato, ker se čisto ujema s tem, kar sem videl sam! To s čevlji in oklepom. Pa tudi opis njegovega obraza ustreza temu, kar sem za tisti drobec sekunde videl jaz. Ne velik ne majhen. Tako srednji. Okrogel in lepo rejen v obraz. Kako se vam zdaj zdi ta zgodba? Meni je vse kristalno jasno ... Zabavno je, da sem očitno res moral priti sem, da sem prišel zadevi do dna. Ampak stvar je veliko resnejša, kot si mislite. Veliko daljnosežnejša. Pridite bliže ... Šepetati moram. Še malo. Vam je neprijetno? Sem vam nadležen? No, potem pa kar. Tako, ja. Dovolj bo ... Dobro poslušajte. Pomislite. Imamo izjemno močnega vladarja. Govorilo se je, da nikoli ne spi. Da ima energije in moči za celo vojsko. Imamo človeka, ki je izgnal filozofe, ki mu je uspelo ohraniti nadzor nad cerkvijo. Ja, izdal je svoj znani zakonik. Prokopij piše, da samo zato, da bi lahko z njim še bolj izkoriščal ljudi in polnil svojo blagajno. In ta zakonik je bil baje temelj za zakone, ki jih imamo danes, si morete misliti?! Ni čudno, da gre vse k vragu. Pomislite: kakšen vpliv, kakšna moč. Še po toliko letih. Prokopij pa omenja še eno njegovo lastnost. Piše nekako tako, da je tip verjel vsem čenčam in bil nadvse maščevalen. Ste slišali? To si zapišite. Dajte. To, da je bil maščevalen. Bodite pozorni. Vem. Vidi se vam, da ste bistri. Tudi vi bi to odkrili, če bi bili v moji koži. Vse se ujema. Samo še nekaj vam moram pojasniti ... Samo še nekaj ... To, da je to res on ... O tem zdaj ni več nobenega dvoma ... Vprašanje, na katero vam še nisem odgovoril, je, zakaj se prikazuje? Kaj mislite vi? Kaj imamo skupnega Niko, Neva in jaz? Zakaj se je prikazal prav nam? Obstaja še kdo, ki ga je videl? No. Kaj imamo skupnega? Nič. Čisto nič. Samo to, da smo vsi Slovani. Ja! V tem je štos, razumete?! Justinijan se je vrnil sem, med Slovane! Vse se ujema. Naši predniki so mu začeli z vdori spodkopavati oblast. On pa se je zdaj vrnil, da bi se maščeval nad nami. Deluje počasi in vztrajno. Izbere si posameznike na ključnih položajih in jih potem uniči. Razumete? Počasi spodkopava sistem. Je eden tistih tujcev, ki so prišli zato, da bi si prilastili, kar je naše ... Ja, to je to. Ko nam bodo pobrali že vsa podjetja, zemljo, nepremičnine, vse, vse, kar se da vzeti, nam bodo vzeli še naše misli, naše glave ... Tako da bomo mislili,

da nismo pri zdravi pameti ... Zato so nas vse vtaknili sem. V tem je štos. In jaz sem ga razkrinkal. Kaj pravite o tem?

Kako? S fotorobotom? Ja, najbrž bi lahko poskusila, čeprav se ga zelo slabo spominjam. Hm, vedeti morate, da sem ga videl zelo na hitro. Poleg tega sta od takrat minili dve leti ... Ampak poskusiva lahko ... Čakajte. Ali to pomeni, da ga boste res iskali? Potem mi verjamete, da ne gre samo za moje blodnje, ampak da je zadeva resna? Po tej logiki bi me morali spustiti ven, ne? Razumem, razumem ... Vem, stvari so še desetkrat bolj zapletene, kot si mislimo ... Fotografije? Vi jih že imate? Od kod pa? To pomeni, da ste ga videli? Vam ga je celo uspelo fotografirati? Čakajte. Da se zberem. Tale ni. Ta tudi ne. Ne. Ne. Ne ... Tale ... Podoben. Nisem prepričan. Ta? Je ta? Ta bi lahko bil! Ja! Ta bi lahko bil! Ampak od kod vam fotografije? Vraga ... Čakajte, čakajte. Prej ste rekli, da ste si že ogledali dosjeje na policiji ... Ampak vi ne morete kar tako do njih ... Razen če ... Razen če sami niste policaj. Kdo ste? Kdo ste vi?! Porkamadona ... Mislil sem, da ste novi zdravnik ... Ste vi ...? Ste vi ... Prišli za mano? Ste me vi nadomestili in prevzeli moje primere? Še vedno obravnavate stare zadeve? Se zato tista štorija z direktorjem še ni končala? No, saj zdaj, ko je izpuhtel, je stvar spet aktualna. Ampak vi mislite ... Vi mislite, da je on ... Da sem jaz videl ... Da se je on ... Tako podobna si pa spet nista ... Ali pa ... Ne, ne, na napačni sledi ste! To ni res. Na napačni sledi! Tu gre za veliko več. Tu gre za to, da je vprašljiv obstoj neke nacije, nekega ljudstva! Ne gre samo za enega človeka ali pa za eno podjetje. Vam je znana teorija o tem, da prihodnost pripada slovanskim narodom? O tem, da po vladavini romanskih, anglosaških in germanskih ljudstev zdaj končno prihaja čas Slovanov? Ste že brali o tem? V tem je ključ! Onemogočiti nas hočejo. Nekaj se dogaja. Gledati morate širšo sliko. Pazite se. Justinijan je nekje tu. Bodite pozorni nanj! Pozabite tiste male ribe ... Nevaren je. Prišel se je maščevat. In ustavit véliko slovansko vladavino, ki se obeta. Opozarjam vas. Jaz nimam več česa izgubiti. Mene je premagal. Saj vidite.

Marko Rop

Pianist in jagnjed

(rekonstruirani fragmenti romana)

Tako igra. S prsti čez obraz. In je pesem, ki je ni, glasnejša je od tišine klavirja.

Pravzaprav ni vseeno, ni nepomembno, da si bil star šele enaindvajset let, ko si sedel na peronu. Tega ti ne more nihče več vzeti. Ali načina pogleda tvojih oči in nežnosti. Kako pade sneg, da si sanjal. Da si sanjal.

Postal sem isti človek. Nisem mogel preprosto samo sedeti, nisem mogel preprosto samo sešteti, nisem si mogel zatiskati. Solz? Ušes. U-šes. Sedeš. Sedeš se je poleg mene. Je sedla. Sedeti. Sedi.

Telo. Se ti gnusi, telo. To je veliko telo. Mehkoba. Gnoj. Mehko. Mehkužno. Smrt. Je smrt? Ali je smrt? Da. DA, smrt – je. Smrtno. Te. To je telo. To je telo, ki sedeš se je, na smrt bilo obsojeno je. Še preden se je to telo rodilo, je bilo. To telo je bilo obsojeno na smrt. Še preden si se. Gre. Visoki, visoki novembri. Novembrski. To naredi vsak. TO, vsak?

To naredi življenje. Da gledaš nekoga, kako se povoha pod pazduho, da gledaš, kako se nekdo v odsevu, se v odsevu povohala pod pazduho. Povohala se je. Presenečena. Bila. Je gledala, se je potem še drugje gledala. Vohati. Vohljati. Vohati se. Sebe. Torej, si še živ, meniš? Si še. Še. To telo, ki. Kadar odpelje, končno odpelje s postaje. Vlak je končno speljal. Ob šipo. S šipo. Kako močno smrdiš. Smrdi tvoj. Pulover. Okostje. Mišice. Čas je bil to. Tega ti ne more vzeti nihče. Še obrnila, še se ni. Se ni. Povoha se pod pazduho, na šipi. Ti si bil še zelo mlad. Smrdiš. Po času. Tak čas sva nekoč. Kdaj pravzaprav, če ne? Se ustvari gnus. Gnus, ko vidiš, kako se povoha.

...

Čez petnajst minut. Rdeč kupe. Sedita si nasproti, še vedno gledaš v njene oči, nobeden izmed vaju ne umakne pogleda. Jutro se bo zbudilo.

In nato večer in noč, nekje bo zlato počila punčica praproti, izvalila seme, potem se bodo po gozdu pasle divje svinje, luna bo menjavala svoje mene, listje spreminjalo barvo, koža bo postajala vedno bolj suha in lasje vedno težji, zima bo in za njo se bodo lapuhi zaraščali med tračnice, morda bo zeleno jutro, tam daleč se bodo kopali, sončili na daljnih plažah, kopalne hišice, visoka rumena trava. Segel boš po volni, čeprav lasje jeseni še vedno rišejo črte po sipinah. Ko pade nanje sneg, vinsko rdeč pod previsi, razkošen bržun v kavarnici, gospa maha za taksijem, tiara v temi, rubini mečejo smeh med snegom in otroki. Vlak bo odpeljal počasi. Vedno znova, vedno znova. V oknu se bo zrcalil resnični svet, prišla bo dopoldanska malica pod srebrno posodo, vidva pa si bosta sedela nasproti. Dež bo in pritajen smeh, ko umakneš pogled, da steče solza po senčni strani lune, pade na rdeč sedež, pa se obrneš, rečeš oh, se nasmehneš, sram vaju je pred bližino, bližino.

Gledaš jo, kako spi. Kakor da bi imela ves čas odprte oči. Diha počasi in kadar vdihne, se njen obraz tiho dviga in nato spusti, kakor plima in oseka je. In sliši se mil cvilež, ko izdihuje zrak skozi nos. Črno kepo strjene krvi mora imeti v nosu. Zato je njen obraz tako rumen. Zažgano rumen. Še nikoli nisi videl takšne barve. Jutro je zeleno. Ftalo zelena, zbita v apno in razlita kakor akvarel. Rožnati lokvanji, svetlo zeleni listi. O teh barvah nisi nikoli sanjal, zato se ti zdi jutro neresnično. Morda je noč. Morala bi biti noč. Saj sta šele pred petnajstimi minutami sedla v kupe in tedaj je bil čas še oranžen pod napaščem zvezd.

Tedaj stopi v kupe deček, o katerem ti bo nekoč govorila njegova mati. Govorila bo o dečku s črnimi lasmi, o prodajalcu jasminovih cvetov iz Tunizije. In ti boš rekel, da je imel zlate lase, a ona ti bo pokazala fotografijo in boš gledal za valovi; tiho se bodo kotalili proti obzorju oranžnega svita. Odrneš pogled od Kino, tedaj se tudi ona prebudi, išče tvoj pogled, a že sledi smeri tvojega vratu, proti vratom kupeja, tam je deček. Z zlatimi lasmi in cvetjem jasmína.

“Ali bi kupili jasminov cvet? Prodajam jasminove cvetove.”

Gledaš kakor hipnotiziran, morda si nisi predstavljal, da bo to rekel, včasih ti je težko razumeti, kako se te nekatere stvari dotaknejo. V tem trenutku odlebdiš. Pogledaš Kino in rečeš: “Do you want a flower?” Kino pa je tiho, gleda te, kakor da bi razumela. Ne besed, temveč bližino. “A flower?” Ne odgovori. Samo nasmehne se. Nema je, od bližine. Pomisliš: nikoli več ne bo govorila. In njene trepalnice se vzdignejo, obrne se proti dečku. Da mu denar in vzame cvet. Bel je, prestrašen med njenimi prsti.

Slišiš, da se deček zahvaljuje, zapirajo se vrata, ona pa še vedno s telesom proti vratom, z jasminom v dlaneh. Tako ostane. Kakor da bi ti želela reči, da je lepo, samo to. Obrneš se proti oknu in gledaš njen odsev. Nema je. V tem trenutku je onemela. In ona izpusti cvet, kakor takrat, ko izpustijo golobe. Rosa se razbije po vajini tišini. In lepo je, samo to.

Zaspi. Opazuješ slike, ki jih je narisal prah po črni mizici, okvir je bil nekje med indigo modro in temno mornarsko modro, nekoč, zdaj je le razsut v dolge črte let. To je mizica, pritrjena na steno vlaka, pod okno, kopicijo se oranžni sladkorčki, noč objema okno, kakor tista velika rume-na veščca, ki ne bo nikoli nezvesta svoji prvi in zadnji luči na prazni ulici. Prebiraš risbo, ki jo je ustvaril prah. Umetnija je enkratna, neponovljiva v zgodovini. Nikoli ne bo nihče vedel za pomembnost mizice z vlaka, nihče ne bo s prsti šel po fotografiji te slike v knjigi. Edini človek si, ki bo doživel to delo, kdo ve, če ni morda kak slaven slikar, ko je potoval v istem vagonu, naslikal te slike, na skrivaj napravil, kar je menil, da je največ, kar v življenju zmore, pa si našel občutek, da ga vzameš s sabo, vase. Opazuješ sliko. Takrat vedno postaneš nežen. Morda so otroci z lune. Prav gotovo so! S črtastimi usti, s snežinkami za gumbke, majhen deček z lune je, ki se je oddaljil od prijateljev, morda je odšel na temno stran lune, ki je le malo oddaljena od igrišča. Prideš in pred sabo vidiš, kakor orjaško zaveso – indigo, do koder seže pogled v obe smeri. Meja med dnevom in nočjo. Tako jasna. Stvarna. Iztegneš roko in se upogne v indigo, oviješ obraz v noč, a z nogami stojiš v dnevu, na svetli strani lune. Bereš to pravljico. Morda bo vsak čas zapihalo, vlak bo morda zaropotal in prah se bo prekopicnil na novo, pravljica bo postala druga slika. Mirno dihaš, paziš na premike rok in telesa, opazuješ sliko, ni se še premaknila. Zapreš oči in začneš pripovedovati pravljico. Kino spi, a te vendar posluša. Kakor da tvoja pravljica vkoraka skozi njeno uho in odpre vrata za svet sanj in v njene sanje se zapodijo otroci z lune. Zaprte oči imaš in tkeš sanje, ki jih sanja Kino. Začutiš roko na svoji.

Začutiš njeno ročico. In te že pelje, bežita po oblaku, na gosto prešitem z volnastnimi krogli. Beli kosmi se trgajo pod vajinim begom in se razblinijo na nočno nebo, od divjega smaragda in brona, od oranžnih zvezd, vse prepredajoče, globoko nočno, da kresnice brlijo. Vajini koraki vedno bolj vodni. Letita in migotata pod svodom kakor dve leteči ribi. In vajini čeli gorita. Kakor da bi se ogenj zaganjal iz vajinih glav v kroge in vijuge. V predor. Notri zaspita.

In je jutro. Obračaš pogled, ovit si v sanje, kakor v robidovje. Tvoj duh je ujet v prostor vmes. Segraš z roko skozi kopreno meglenih sanj, poskušaš se priplaziti mimo podob, ki te vlečejo nazaj. Vrtijo se okoli

tebe, te poljublajo, nabrale so narcis zate in v njihov vonj nalile vina. Rdeča te požira v svojo vijoličasto zeleno sredico. Lahko bi ostal brez telesa, se izmuznil, pomisliš, ko tvoje noge še vedno hodijo, si utirajo pot skozi trnje. Tvoje roke se oprijemajo kosmatih malin, kakor grbe na starih jablanah so na razpotju, medpotju. Segajo naprej, telo se v takšni situaciji tako redko obrne nazaj. Skrivaš se. Še vedno premišljuješ o tem, da bi izstopil iz tega telesa, nevidni lasje se ti lepijo na opojno strupene narcise. Odskočiš, seveda odskočiš. In takoj pomisliš: ušel sem. Tedaj padeš. Tvoje modrikasto telo kakor da bi bilo iz vode. Padeš. Ležiš in nekaj te vleče po tleh. Z glavo zadevaš ob zemljo in poskušaš dvigniti pogled. Tvoje telo je, tvoje lastno telo te vleče za sabo. Na robu sanj si postal senca svojega lastnega telesa. Krčevito se zvijaš, rad bi ukrotil svoje telo. Zgrabiš za gleženj in padeš. Tako ležita in sta eno.

Premišljuješ. Včasih ves dan iščeš kako stvar in si nesrečen, ker ne znaš ugotoviti, kaj. Kakor da bi bilo nekaj, kar si izgubil v sanjah. Pogledaš dol, ali se te še drži senca.

Na tleh leži fotografija.

Pariz. Po tridnevni vožnji se vlak ustavi. Datum je trinajsti april, četrtek. Pogledaš skozi okno. Ura na postaji. Velikanska peščena ura. V spodnji polovici druga ura, tista stara na kazalce, zasipa jo pesek. Vsako uro na novo. Dvaindvajset minut čez peto kaže. Sonce je.

Ni ne vem kako toplo, le sonce se tako neizmerno blešči. Vsa postaja je ujeta v zlat odblisk neba, tako visokega in votlega, da nihče ne pogleda gor. Slutijo veliko belo raztrganino, iz katere čez modro in črno meso teče zlata svetloba, vsa rdeča od svoje smrtnosti. Izložbe mečejo črke in številke po ljudeh, ki hodijo mimo; ustavijo se pred velikim A-jem, kakor da bi lebdela senca v zraku. Dama v rdečem smukne svoj obrazek v mehkobo sence, hudo ji je od svetlobe. Kako ji godi; skrita je pred svetlobo, pred ljudmi, še sebe bi lahko prevarala. Stopila bi iz svojega telesa, če ne bi bili črni čevlji z briljanti tako krasni in dragi. Ne tvega smrti. In jezna je na svoje čevlje, zasovraži jih. Tudi bati se jih začne.

Svetloba te zmanjša. Svet se ti skrči na nejasne slike tvojih lastnih rok, slutnjo nosu, hitrih posnetkov predmetov, ki jih ne znaš več imenovati z besedo. Kakor drobci, sestavljeni iz samih črk, zlogi kakor steklast zrak, ko po njivah zažigajo plevel. Pepel je kakor drobne črke, ki oglenijo in se vračajo v svet, ki ga ni. Zlati odbliski. Ogenj, zemlja, pepel. Kot otrok si trgal liste visokega fižola, potem pa si si jih lepil po obleki. Zlato je bilo od črk. Morda je to zlata, ki je ponoči žaltavo rumena, ki jo imenuješ nostalgia; pretemne so takšne misli. Ko je tako svetloba. Svetloba je. Slike kakor diapozitivi. Falklandsko otočje, spominjaš se, da so na diapozitivih

kazali bombe, ki so ostale na Falklandskih otokih. Spominjaš se barve trave, table, ki je opozarjala na nevarnost. Morda je na fotografiji tudi kaj ljudi. Če so, so zagotovo oblečeni v modre hlače, vetrovka je rdeča in vijoličasta, morda roza. Ženski obraz. Tako nerazpoznaven. Morda ni bilo na fotografiji nobenih ljudi. Zlat odblisk. Podoba gre proti tebi.

Bila je Kino skozi korono sonca. Kino, ta skrivnostna deklica, s katero potuješ. To bitje, ki ne govori. Ničesar ne veš o njej. Njeni lasje so črni in gladki. Bleščeč krog se ji riše po njih. Trza s pogledom in telesom sredi tega vrtinca človeških podob, brezimnih predmetov in prostih črk. Kakor da bi bilo to zanjo preveč. Preveč je zgrajena samo iz besed, sredi pariškega perona se kruši v črke in zloge. Odletava stran od sebe. Kakor da bi kričala, pa ji iz ustec padajo samo kosi zlepljenih besed, črne, mastne krogle, kakor umazane od nafte. Kakor da jo bo odpihnil veter pomenov in smislov. Tako nemočna je in njen strah je neizmeren, sluti, da ne bo umrla niti, ko z nje odleti zadnja črka, njeno življenje se kruši v nesmiselne delčke, kakor da bi razpadala v album slik, katerih podobe ne bo nihče več prepoznal.

Ujameš njeno telesce. Od njene krhke telesnosti se krušijo črke, odpadajo z nje, kakor da bi se krušila v pepel. Stečeš. Njena roka zadene ob nekoga in se raztrešči, tako milo, da bi lahko dejal razgrne, delci njene roke oblebdijo v zraku. Potniku, ki ga zadene, se odkruši rama.

Ljudje v grozi gledajo proti vama. Tečeš z njo v naročju, ki razpada, njene črke krušijo obraze in ude prestrašenih potnikov na pariški železniški postaji. Tečeš in pogleduješ v svoje naročje, v katerem je le še nekakšen oblak zgoščenih črk, tako ti je, kakor da bi bile črke iz črnega stekla, padajo in se z ostrimi eksplozijami raztelešajo v neviden prah. Blazen si od vseh pogledov groze, ničesar več ne razumeš. V svojem naročju ne čutiš več ničesar. Ozreš se, vse je črno od razbitih črk. Obrazi, zamrznjeni v grozi in sovraštvu. Nepremično zrejo, vate. Rad bi skril obraz svoje deklice na prsi. Pred pogledi. Rad bi jo pobožal. A nje ni. Krikneš: Kino!

Črn prah se divje dvigne in se zakotali v tvoje naročje. Pošastno tuli. Ljudje kričijo in se zaletavajo drug v drugega, val črne groze zajema ves prostor. Kakor da bi kdo risal v tvoje naročje z ogljem ali sestavljal z glino. Izrisujejo se podobe, ena sama velika podoba iz neskončno veliko drugih. Ko se poleže v tvoje naročje zadnji prah, zadnja črka – padeš. Ganjen od teže, od snovnosti. Vsa bela, v tvojem naročju – Kino. Ljudje se razhajajo.

Kakor da se ni nič zgodilo. Kakor da se ni nič zgodilo. Vse živi na novo. Deklica v tvojem naročju. Ta skrivnostna deklica. Kino. Želiš nekaj reči, a se bojiš kar koli reči. Sežeš z roko v njene lase, objameš jo. Čutiš, kako gorita od bližine. Bližine. Kino.

Spominjaš se barve neba. Ali se je spominjaš?

Nenadoma je bilo nebo razklano z zeleno. Iz koncev črnih oblakov se je zlival neverjeten občutek morskih smrti. Začel je pihati veter in je dvigoval mizice, stole, tekel si. Smejala sta se. Zeleno je deževalo. Bile so ciprese in cerkvica. Nekoč pozneje si sedel tam. Pisal si neko pismo zjutraj. Pred tabo sedi ženska in bere knjigo. Gledaš morje. Valovi se oblikujejo v kroge, vedno tiše, rišejo pot po morju. Ne veš, ali bi bil odprt za neresnične stvari. Pišeš in ne vidiš, da se pravzaprav tvoj obraz lušči in pada na papir. Odpadaš. Izpisuješ se v črke, vedno več tebe je na papirju, pod soncem so ranljivi tvoja koža in tvoje črke. Se še spominjaš?

Še vedno sta objeta. Na svoje prsi stiskaš žensko, ki jo imenuješ deklica. Predstavljaš si, kako ti bije srce, poskušaš biti miren, da bo njej prijetno tako. Brado imaš naslonjeno na vrh njene glave. Greš z roko proti njeni bradi, dvigneš njen obraz. Trzne s trepalnicami, zapre velike oči. Počasi jih zapre, vidiš, kako njihov glas izginja nekam noter, v notranjost glave ali še dlje. Kino, zakaj jočeš? Ne veš, ali joče. Njen obraz je vedno takšen, njene oči. Če bi zajokala, zaihtela v tvoje prsi, bi prvič pomislil, da morda res joče. A zdaj ne joče, čeprav ima oči orošene. Čas mineva, kolikokrat je že zasulo uro; tako stojita tam.

Izviije se iz tvojega naročja in objame tvojo roko z obema svojima. Ničesar ne reče, njen obraz se skoraj ne spremeni. Želi, da ji slediš. Želi ti spregovoriti v jeziku predmetov in ptic, vrat in razgledov. Želi ti govoriti. Vajini koraki odmevajo, čevlji tleskajo ob zloščten pod, menjavajo se velike črne in bele ploščice, kakor da bi hodila po šahovnici, na bleščeci pariški postaji sta edina pozabljena potnika. Ura bo polnoč. Iz tal na peronu se dvigne poseben mehanizem, medeninaste roke, kakor da bi bile na parni pogon, natančno pograbiijo peščeno uro in jo spuščajo pod zemljo. Zelo počasi in natančno. V istem hipu se na spodnji strani mehanizma pojavijo druge roke, sestavljene iz nekakšnih kolešččkov in verige; tja, kjer je prej stala peščena ura, dvigajo novo. Pomisliš: tako tukaj skrbijo za čas, pretehtajo vsako zrno peska posebej. Polnoč bije, ko gresta mimo. V steklu vajina obraza, dolga, z velikimi očmi, pomisliš, da tudi zase ne bi vedel povedati, ali jočeš ali ne. Tanek curek peska reže podobo tebe in tvoje deklice na dva dela, čas vaju zasipa s tihim sip-sip-om, vsakega na svoj konec brezmejne puščave. Gledaš njeno podobo na steklu, kakor da bi bil ta odsev, ta neresnični del nje, otipljivejši od telesa, ki ga čutiš poleg. Steklo bi počilo in zaman bi iskal delčke njenega življenja po tleh, resnične stvari pa se da shraniti v stare ruske škatle. Nocoj zbiraš odseve na steklu, edinole neresnične stvari so neumrljive, saj jih ni. Dotakneš se njenega obraza na steklu. In steklo se ti nasmeji. Obrneš se proti Kino,

vprašaj jo, ali je to videla; njen obraz je nespremenjen, gleda v pečeno uro, ne znaš si predstavljati njenega smeha, obraza.

...

Potem je prišel v sobo moški.

...

Kadar se je tako zgodilo, da je moški bil zagledal žensko skozi tak pršec pričakovanja, je moški dobil krasnejše obrise jelenje glave, ženska pa kakor da bi dobila mehak, čopast repek na zadnji strani telesa. Moški je bil tisti, ki je pomahal s peresom pava, izmenoma je s peresom prekrival svoje oči in usta, svoje srce je tako prekrival. Ženska se je odzivala ravno nasprotno: zastirala je svoje skrivnosti z dlanmi, vendar ni skoraj nikoli držala prstov popolnoma skupaj. Sram moškega je bil veliko bolj bleščeč, kakor je bila tudi njegova strast vgravirana v srčiko monštrance s čisto krvjo. Ženska je bila veliko močnejši lovec od moškega: zaplesala je po prstih ob tolmunu navzdol, da je šla jelenu po najizrazitejši žili vratu: ukrotila ga je bila, jelena. In jelen jo je gledal. Kot sestro jo je bil gledal.

Razvezala je svoj kovčežič, da je rezilo krepelca, ki je bilo skrito v njem, na kratko blisknilo v noč. Potlej je z drobnimi vrezi odkrušila velike rogove te plemenite živali. Odrezala mu je bila rogove.

Z njegovimi rogovi na svoji beli glavi se je sprehodila po gladini tolmunu in bila je divja v svoji lepoti. Glavice cvetk pritlehnega resja so podrhtevale, vznemirljiva nevarnost je sikala od strašne nagosti moškega, ki se je utripaje izrisovala na vodi. Obrezana glava moškega, kakor ujeta v koraku njenih nožic, silnost neizogibne Bližine! Drget drobnih marelic, ki jih hladna sila izžge v ognjene biserčke! Kakšne prste je imel – lahko bi jo vso zajel v dlan! Kakor z vodo bi lahko z njo! Kakor vodo bi jo lahko jemal!

Prebledela je od sile, ki jo je začutila v trebuhu.

In je odvrгла rogovje!

In je odvrгла rogovje. In si je zakril goreče osramje z veliko roko.

...

Potem se mi je čisto nepričakovano, čisto neverjetno v situaciji, v kateri sem bil, utrnila misel. Sunkoma sem skrtil obraz, da ne bi nihče videl, da

ne bi nihče opazil napake. Ustnice so črkovale B-L-U-U-V-E-L-V-E-T. Nekdo z belo čelado je nekaj posumil. Odšel je skozi vrata. Oslinil sem si suhe ustnice.

40–23–116.

Stari dobri RGB je spet delal. Stanovanje je zatrepetalo v indigo barvi. Odlagam usnjeno jakno, si slečem hlače, odprem okno. D27 migeta kakor ognjemet. Stolp D, ki je bil baje prvi stolp, visok več kot 1500 metrov, brli v zelenem. Ne znam več razpoznati, ali je pravzaprav dan ali noč. Včasih vem po Kasiopeji, se mi zdi, da mi govori o tem. Ali pa samo sanjam. Včasih se mi celo zdi, da bi bil lahko sneg, predstavljam si, ko gledam iskrice ali kose ivja, ki pada izpod kupole. Odvijem zavoj, kos mesa, kupljeno v Pangei pri Arisu. Kasiopeja priteče iz spalne komore in se mi ovije okoli nog. Kasiopeja, pripadnica ogrožene vrste. Zdaj so po novem označene IB, po t. i. Ibs-Borstnovem intervalu. Jebeš to. Pečem si meso zase in za svojo mačko sredi cone D. Ne verjamem več v nič. Izklopim procesor za svetlobo, sedim na tleh v gatah, z mačko muliva kos mesa. Zrakoplov melje skozi nebo, včasih me spominja na stare F-17, pa si potem mislim: jebeš to. Rečem Kasiopeji: a bi šla ti na Luno, ona melje naprej. Njej se jebe še bolj.

Nekoč sem slonel na oknu. Zdaj se počutim dovolj stran, da si zažvižgam tisto pesmico. Kasiopeja je videti zadovoljna. Skoči na okno in zazdi se mi, da mora tudi ona še poznati melodijo, da so jo tudi njeni mačji geni shranili. Pripalim čik. Izdihnem. Rečem: “Moji spomini so piratski.” Kasiopeja samo zasuče rep. Kot rečeno, moji mački se jebe. Streznim se. “Doli je bilo burno,” ji rečem. Aha.

...

Pod lestenci jeseni, na krogli. Na vogalu krogle, med listjem. Kjer se ni dalo več slišati čebljanja, otožno visokih frekvenc ptičjih klicev. Kjer se ni dalo več ptičjih, kjer se ni več čebljanja ... isokih frekvenc čebljanja ... ni dalo več, ni dalo več ... pticev ... Pti, cev ... pti, p ... p ... pssst.

Odlomljen del listja. In obrnki. Ovinki. Rešetanje barvnih lestencev ~~strug~~. ljudje, ki se vozijo vsak v svoji lupini, ko veter navija, ko luči gredo – ♣ listje. Pssst – listje.

Njegovo zeleno lice na jasi.

Na jasi, kakor Ofelija,

listje

ognji se kujajo

(daleč proč se kujajo spake strasti).

Psst.

list

je

je

Visoka hiša, je.

Sredi gozdne jase, med kupom listja,

naoknice visoke bele hiše so,
ki trepetajo.

Moški z zelenimi lici.

Moški z zelenimi lici je zakril svoj obraz z velikimi rokami, tako je bil storil in je zaihtel.

Moški z zelenimi lici je zakril svoj obraz z velikimi rokami, tako je bil storil in je zaihtel.

Hiša, visoka hiša je pritajeno javnila presket rudečih isker vsako kvarto proti gozdu, ki je dišal ostro po lepljivih temnih smrekah. Šoje so se bile poskrile v svojo modro srebrnino.

...

Nikoli ni bilo tistega vlaka, na katerega si čakal. Ničesar ni bilo. Sedel si v svojem skrušenem plašču, tvoja ožgana ranjena glava, ki je trzala ob šipi. Deček. Moški. Visok bel gozd, visoka steklena meja se je zarisala pred tvojo nagoto, človek. Tvoje telo je bilo ranjeno. Tvoj otrok zabit s solzami v trugo tvojega odtekanja, odhajanja, mrtvenja. Na tvoji dlani nevidno pismo, nevidno pismo. Si bil hranil svoje dotike. Leži zdaj, tvoja dlan, za stekleno mejo, na prsih strahu, igraš s svojo neizrečenostjo po prelomnici, nihče ne sliši. Nihče ne bo slišal tvoje pesmi, Pianist.

...

Nocoj odhajaš iz mesta. Po mnogopotju trepetavih stopinj ene same ptice. Pod doraslo noč greš, med ledenike visokega mesta; z drobno

svetilko v rokah, z eno samo mislijo. Z eno samo mislijo, ki kadar koli pretrga skrivnost teme, vzcvete v pisan vrt, v nerazpoznavno kombinacijo barv in vonjev in spominov in med svojim cvetenjem in odcvetanjem z otroško lahkostjo in nepredvidljivo močjo zarisuje vedno nove in nove sledi, na katerih poskušaš prepoznati ali zavreči svojo pot, po kateri greš, za eno samo mislijo greš, ki se razširja in umira, kakor dih velike speče živali. Sam si zarisuješ v sneg stopinje, po katerih hodiš. Po katerih greš. Za njeno tišino po tanki beli niti, ki je tvojim prstom, kar je tvojemu srcu pesem te trudne živali. Greš v nerazpoznavne tkanine ene same smeri. Kakor list, ki pada s krošnje drevesa, ki mu šele ti lahko določiš smer, šele ti ga lahko imenuješ, lahko veš, da pada s krošnje drevesa ta list, lahko veš, lahko slutiš, lahko se odločiš. Namesto tega lista, ki je samo list, ki pada s krošnje drevesa, drevesa, ki je eno samo deblo, eno samo deblo, eno samo deblo, mimo katerega greš. Mimo katerega greš in pišeš na tla stopinje, da veš svojo pot, da veš svojo smer, da se veš nekoč izpisati, da se nekoč poimenuješ. Kakor tak list, ki pada proti tebi in se te čisto narahlo dotakne in spremeni svojo smer, ko se te dotakne, kakor da bi te bil prepoznal. Kakor da ne bi bilo vseeno, ali si tukaj ali te ni. Gledam, kako odhajaš, in jaz samo stojim vkopan v drobno stopinjo na sredi noči. V eni roki mi trepetava luč, v drugi počiva list, še bolj bel, kakor najbolj srebrna zima. Gledam, kako odhajaš. Kakor otrok se mi zdiš, ko greš, ko puščaš za sabo drobcene stopinje, vedno manjše, vedno bolj nevidne stopinje, na katere se ne upam več stopiti, da ne bi poteptal v njih velike otroške skrivnosti. Gledam, kako greš. Kako že čez nekaj hipov čisto na robu težkega gozda stojiš, tvoje otroško telo. In vidim samo še jelena, ki tone v vonj smrek, izginja za zaveso bele čarovnije, zaradi katere je lahko smreka vsa tista žalostna krajina ali samo drobir iglice po razah mojih rok. Zaprem oči, ker te ne znam imeti, kakor ta list. Ker je dovolj samo, da te pogledam, pa te že spremenim. Tako postanem vrč, vkopan v stopinjo sredi noči, vrč, v katerega kaplja spanec te zime. Tik. Tak. Tik. Tak. Nekoč je tak vrč poln. Tik tvojih oči ena sama solza prestopi rob telesa. Kakor list iz drevesa pade v vrč, ki je do vrha poln časa. In takrat čas prestopi rob vrča, kakor takrat, ko solza prestopi rob tvojega telesa. In vrč je izpolnjen.

...

Kino?

...

Včasih se je vračal s taksijem. Pojavil se je kakor privid duha, v dišečem plašču, pod medlečo svetlobo visokih obcestnih svetilk, med črtami

snega. Sredi rdečih sledi avtomobilskih luči, visokih stolpnic, prepletenih električnih žic, oken s pogledom na utrujene delavce, ki so ugašali svoje računalnike, včasih se je zgodilo, da je komu odletel list iz mape, ko je naslonjen čez okno kadil cigareto, in potem je tak list padal med utripajočo nočjo in snegom, nivo za nivojem, okno za oknom, nadstropje, nadstropje, premočen golob, ženska v zelenem satenu, ki zaklepa vrata, potem je bilo pritličje, nevarni tipi so posedali in nejeverno pogledovali na mimoidoče, tudi *on* je šel tam mimo, gledal je tipa z zabrito glavo v trenirki naravnost v oči, niti za hip ni pomislil na nevarnost, ki bi jo ta tip lahko pomenil zanj, celo vseč mu je bila misel, da bo s svojo neposrednostjo sprožil situacijo, samo in brez dvoma zato, da bi lahko nonšalantno ustavil svoje gibanje, se z vsem telesom postavil na sredo takega newyorka, napravil zmedo, se spremenil v svetilko, ponudil tipu svojo vizitko in to, da bo zjutraj ležal v postelji, gledal, kako se njegov nasprotnik nerodno oblači, kako zapira zelena vrata, kako na mizi leži njegov prenosni telefon, po katerega se ne bo nikoli več vrnil, ker bi bilo to zanj, kakor da bi se vračal v svoje sanje, ki jih ne bo nikoli več prepoznal kot tiste, recimo temu, izvirne. Kajneda.

Včasih je bil poklapan stari mornar, prihajal je peš po razdrapani peščeni cesti, ob kateri so rasli kvečjemu kaki zanemarjeni lapuhi. Odrinil je leseno ograjo, včasih jo je preprosto brcnil s poti, ko je klonila pred divjim soncem, ki jo je žgalo v dno lesenih malih celic njenih, potem je gledal na lepi samovar, ki ga je imel postavljenega na omarici v kuhinji, niti se ni več pritoževal, niti ni več zaznaval ostrega vonja iztrebkov papagajev, ki so togo kljuvali okovje rjavkastih kletk. Ali pa se je bil tako zatopil v branje kakšne knjige ali pa je govoril s svojo mlado oskrbovalko bodisi o kumarah ali pak o vloženi zelenih paradižnikih, včasih jo je celo vprašal po njeni družini, potem je ona govorila o svojem bratu in o njegovih skrbah, tako živo je govorila, da je včasih mislil, da pravzaprav govori o sebi, zdelo se mu je, kakor da celo govori o vseh stvareh in o vsem na splošno v prvi osebi, in jo je gledal, njene ustnice, ki so govorile, kako "popravljam avto in ne najdem pravega ključa, ko zazvoni telefon in izvem, da so bili rezultati neprijetni zame, najraje bi zajokala v tistem hipu, ampak otroci, sem pomislila, kaj bi bilo vendar z njimi, če bi tedaj obupala ...", včasih mu je prinesla pepermintove bombone ali pa je natrgala rman. Lepo je dišala. Snažnost je bila njena lepa vrlina. Drugače ni bila ne vem kako lepa, vendar je znala na neki neponovljiv način postati pred vrati, ko je odhajala, zdelo se je, kakor da se ne bo nikoli premaknila s tiste točke, v tistem hipu je bila hipnotično lepa, njeno krilo je valovilo v belih in zelenih črtah, obrnila je svoj zaripli beli obraz, da se je zapletla v svoje

redke pšenične lase, njene oči so bile temne in zelene, najraje ne bi nikoli zaprl vrat, tako jo je ljubil, ko je tako stala in poskušala najbrž kaj reči, pa je najbrž sproti pozabila, kaj.

Včasih je ležal zaprt v krsti in so ga nesli v grob in so ga pokopali. Nekdo drug se je sprehodil med spomeniki, rahlo neprijetno se je počutil v lepi obleki, bila je vroča nedelja, čeprav je popoldne vse kazalo drugače, pa mu ni bilo niti malo mar, saj je bil ujet v situacijo v trafiki sredi mesta, morda je ravno parkiral svojo hondo pred trgovino, včasih je bil celo zares srečen, to je bilo, ko je ležal s svojim dekletom in ji je rekel, da jo ima rad.

Nekoč sem sedel za mizo v njegovi kuhinji, on je vstopil, še nikoli prej se nisva videla, poljuboval me je po vratu, potem sva se poslovila, precej preprosto, potem se nisva nikoli več videla.

Nekoč pozneje je odprl vrata, slišal sem, da si sezuva škornje, da prhuta med njegovimi rokami velika ptica. Sam sem sedel za njegovo mizo, vendar nisem gledal v njegovo smer, samo poslušal sem. Klical jo je po imenu Dolores. In govoril ji je o vsem.

Je bil res potoval v Litvo, sem se spraševal. Vilna vendar ni obmorsko mesto.

Potem je Dolores poginila.

Njegov jok je bil tako pretresljiv, da sem se v nekem trenutku skoraj obrnil, da bi mu vsaj kaj rekel v tolažbo, vendar se mi je že isti hip to zazdelo neumno in sem si raje zatiskal ušesa.

Čez nekaj dni je odšel in potem se je vrnil neke noči zelo pozno in ptici je bilo ime Miriam.

Potem je bila Agata, Resa, Šoja ...

Nekega jutra je položil roko na mojo ramo in tiho dejal:

“Star sem. Dovolj imam te igre.”

Nisem si mu upal pogledati v oči.

Zunaj je plaho brlel turkiz, vrbe s porezanimi vejami, otroci so odhajali v šole.

Položil sem svojo dlan na njegovo, kakor v slovo, in potem je izginil.

Na mojem avtu, ki je stal pred hišo, se je nabrala rosa. Zamenjal se je sistem, ime države in barve. Jaz sem ostal isti.

Naprej sem šel s taksijem.

...

Vlak se je ustavil na železniški postaji. Ti stojiš tam, ne veš več, kako si do tja prišel. Ne veš več, ali si še želiš na to potovanje. Bojiš se, da bo ostal le še pepel v ruski škatli, kakor od vseh prejšnjih potovanj. In si poskušaš prižgati cigareto. Najraje bi zajokal. Pa vžigalnik ne dela. Z roko iščeš po

žepu. Veliko luknjo imaš v žepu, z roko iščeš po spodnjem hrbtnem delu suknjiča, sam ne veš več, kaj. Nato pristopi dekle in ti v slabi angleščini nekaj momlja, ti prižge cigareto, milo ti gleda v oči, zreš ji v čudne oči, ne veš, ali je Kitajka ali Japonka, reče samo: "My name is Kino." Trzajo oranžne luči, ljudje so kakor žuželke, ko se usipajo na vlak, rogači, bra-morji, stonoge, kobilice, polži, črički, hrošči vseh barv. Opaziš, da ji teče kri iz nosu. "My name is Kino."

Pascal Quignard

Čeng Lianova zadnja ura glasbe

Dopisujem staro legendo. Prebral sem jo v učeni opombi izpod peresa Džang Foruija na strani 432 drugega zvezka *Kronike mandarinov*. Franco-ski prevod knjige avtorja Vou King-ceuja je izšel leta 1976. Vezem sanje in razmišljanja o legendi o Bo Jaju. Izmišljam si dialoge, spomine. A zadnji prizor je prizor iz legende. Prevzema me prav ta poslednja Čeng Lianova učna ura. Sama imena Bo Ja, Fang Zečoven in Čeng Lian so resnična. Čeng Lian je živel v dobi pomladi in jeseni (722–481 pred Kristusom). Bil je učitelj največjega glasbenika na svetu. Bo Jaju so naziv “največji glasbenik na svetu” nadeli stari kitajski učenjaki. Po delu *Juefu jiajiti* se je, preden je prišel k Čeng Lianu v uk, že pet let učil lutnjo, tri leta pa tristrunsko kitaro. Čeng Lian ga je poslušal, ga sprejel med svoje učence in ga tri leta uril. Nekega jutra je že pred jutranjim svitom poslal ponj z ukazom, naj takoj pride k njemu v Dvorano glasbil. Čeng Lian je s prekrižanimi nogami sedel na tleh z oljno svetilko na svoji levi in nekaj časa molčal.

– Dajte mi svojo lutnjo, je nenadoma ukazal Bo Jaju.

Bo Ja ga je pozdravil in mu pomolil svojo lutnjo.

– Poslušajte ta zvok! mu je rekel Čeng Lian, si zavihtel lutnjo nad glavo in jo raztreščil na tleh.

– Takšen je zvok lutnje! je rekel Čeng Lian.

Bila je sedemsto let stara lutnja (s konca drugega tisočletja pred Kristusom).

Bo Ja se je priklonil in trikrat pozdravil.

– Dajte mi svojo tristrunsko kitaro, je ukazal Čeng Lian.

Bo Ja mu je podal kitaro.

– Poslušajte ta zvok! mu je rekel Čeng Lian.

Položil je kitaro predse, vstal, skočil nanjo in dolgo cepetal po njej.

Iz antologije kratke proze ZGODBE IZ FRANCIJE, ki bo spomladi izšla pri založbi Sodobnost International.

Bo Ja je jokal ob pogledu na svoji uničeni glasbili, ki so ju teptali učiteljevi čevlji. Nato je Čeng Lian z nogo odrinil ostanke glasbil proti Bo Jaju in mu rekel:

– In zdaj vnesite več občutja v svoje igranje!

*

Mladega Bo Jaja je to zelo potrlo. Imel je samo še nekaj sapekov. Izgubil je svoji glasbili. Ves lunin mesec ni jedel in ni se mogel odločiti, ali naj zapusti učitelja. Vse taele srebra, kar jih je imel, je dal Čeng Lianu, da bi plačal učne ure, ležišče iz opek in vsakdanje obroke. Ču Lin mu je sem in tja posodil svojo lutnjo.

*

Ko je Bo Ja po enem luninem mesecu videl, da ga Čeng Lian ni ukazal poklicati, je šel k njemu. Pozdravil ga je. Čeng Lian ga je povabil, naj sede k njemu, in naročil, naj prinesejo dve skodeli rezancev; nanje sta naložila praženo meso in cvetačo. Vzela sta paličice in jedla. Ko je Čeng Lian pojedel rezance, je naročil prinesiti vino in ga dal segreti. Popila sta nekaj kozarcev. Nazadnje je Bo Ja vprašal učitelja:

– Moja lutnja je bila iz obdobja malo po tistem, ko so nastali pregovori! Oče jo je dobil od vojvode Fonga v zameno za tri neizmerno lepe konkubine. Mojo kitaro je igralo sedem glasbenikov. Zakaj ste ju razbili, spoštovani stric?

Ko je Bo Ja govoril, se je njegov glas dušil v solzah. Ko je izgovarjal besede lutnja in kitaro, oče in stric, se je prelomil. Nenadoma je bilo to eno samo ihtenje, jokal je v rokav.

– Stric moj! je vzklikal.

Nato si je Bo Ja obrisal veke in se trikrat globoko priklonil pred Čeng Lianom. Čeng Lian mu je odgovoril:

– Sin moj, odgovoril sem vam že, ko sem ju razbil! Vaše igranje je bilo spretno, a v njem ni bilo občutja. Razbil sem vaši glasbili in vaš glas se je že spremenil. Poslušal sem, kako tožite, in v vašem trepetajočem glasu sem slišal nekaj podobnega petju. Iz sebe ste začeli vleči poudarke, ki prevzemajo in vzgibajo.

Čeng Lian si je z rokava otresel ostanek cvetače, ki je padel nanj. In znova začel:

– Kakor otrok ste, čigar glas mutira. Kakor otrok ste, čigar ustnice kolebajo med prsmi dojilje in dojkami prostitutk. Kakor otrok ste, čigar okus omahuje med svetom mleka in svetom toplega vina, med glasom, ki se kakor droben ptiček nepričakovano dvigne nad krošnje, in globokim

glasom drvarja ali voznika, ki brunda ali revska na svoje deblo ali mulo. Omahujete med tistim, kar čutite, in tistim, kar veste. Veliko dela boste še imeli, preden se boste približali glasbi!

Bo Ja je spet trikrat pozdravil. Ko je že hotel oditi, ga je Čeng Lian zadržal. Pozval ga je, naj znova sede. Vprašal ga je, zakaj se je odločil za glasbeno umetnost.

*

Bo Ja se je za glasbo odločil zaradi treh stvari. Prva je bila iz obdobja, ko je komaj shodil. Opotekaje se na svojih nožicah je spremljal služkinjo, ki je šla vzdolž jezera v trg po drva za kurjavo in riž. Ob jezeru je prvič videl vrbe z velikanskimi debli in okroglo senco. Približal se jim je in zagledal mladeniča, ki je na rečnem bregu pasel bivola in mrmraje bral. Senca vrb je bila okrogla in modra. Tišina je bila brezmejna. "Voda, okrogla senca, otrok, knjiga, bivol, vrba, povodec, s katerim je bil bivol privezan na deblo, vse to se je brez kakega drugega razloga zataknilo v mojem spominu!" je rekel Bo Ja.

Drugo, zaradi česar se je Bo Ja odločil za glasbo, se je po njegovih besedah zgodilo devet let pozneje, ob smrti najpomembnejše soproge njegovega očeta. Vrata so bila prevlečena z belim blagom. "Prva je umrla!" je pomislil. Vstopil je. Vzel je dišavno palčko in s sklenjenimi dlanmi štirikrat pozdravil. Klečal je na kolenih in se s čelom dotikal lesenih tal. Nejasno je zaznaval migetajoči soj svetilk, sence in stopala. Nato je hkrati slišal oljno kapljico, ki je prasketala v veliki svetilki, in zvok svojih solz, ki so padale na leseni pod.

Tretji dogodek, zaradi katerega se je Bo Ja odločil za glasbo, se je po njegovih besedah pripetil blizu Nankina. Stopal je iz čajnice. V njem je bil še vedno spomin na toploto prostora, svežino lističev in cvetov, na okusnost deževnice, ki je brbotala v kotličku. Bilo je zelo vroče. Stopil je ven, obraz in zadnjico je imel mokra od potu in ravno je hodil po cesti, ki je vodila k učitelju pisanja, ko ga je ujela nevihta. Počepnil je v grmovje. Nevihta je bila zelo silovita. Nalivi so bili kot gorske gmote. Črnina neba se je lesketala kakor lasje najlepših žensk. Grom je bil oglušujoč in je zbujal željo po begu. Strele so parale globoko črnino neba, da sta se bežno prikazovali neznosnost in strašljivost v srcu narave – koščki strašljivega sonca, ki je za temo. Bo Ja je zakopal obraz v rokav.

Nato je prišla tišina, nenaden konec dežja. Znova je odprl oči. Bilo je kot nova svetloba nad svetom. Nova svetloba in tišina nad umitimi, nepopisno zelenimi drevesi z biseri na listih, lepota popolnoma modrega koščka neba.

Bo Ja se je tretjič razvnel. Trdil je, da obstaja le en zvok, ki bi lahko naslikal tisto curljajočo in novo planjavo, tiste še nikoli videne barve. Bo Ja je domneval, da je bil ta zvok zelo blizu tišini.

– Ni res! je ostro odvrnil Čeng Lian.

*

Gledala sta se. Za hip sta umolknila. In potem ko je Bo Ja že pojasnil razloge, ki so ga pripravili do tega, da je začel igrati glasbo, se je Čeng Lian prijel za nos in rekel:

– Daleč od glasbe ste še. Mladi bralec in njegov bivol vas nista približala glasbi. Glasba ni skrita v vrbah. Glasba ni tišina. Zvok glasbe je zvok, ki ne prelomi tišine.

Čeng Lian se je dotaknil prstanca in rekel:

– Tudi kapljica olja in solze ob smrti najpomembnejše soproge vašega očeta vas niso približale glasbi. Glasba ni smrt in če že ni življenje, mu je vsaj zelo blizu, v življenju je zelo blizu tistemu, kar v njem še nastaja. To je prvi krik, ki je prvi zvok, in v tem smislu glasba ni nekaj, kar pride za življenjem, ampak nekaj, kar je pred njim. Glasba je bila pred iznajdbo enozložnic!

Čeng Lian je pokazal sredinec in rekel:

– In nazadnje, tudi konec nevihte vas ni približal glasbi. Vaše uho je plašno. Glasba ni konec nevihte, glasba je nevihta.

Bo Ja učitelju ni odgovoril. Čeng Lian je nekaj hipov molčal in znova začel:

– Medtem ko ste govorili, sem poslušal zvok vašega glasu. Ali besede govorijo kaj drugega kot prevzetnost in praznino? Ali intonacija govori kaj drugega kot namen in iskrenost? Medtem ko ste pojasnjevali razloge, ki so vas pripravili do ukvarjanja z glasbo, se je zvok vašega glasu oddaljil od glasbe. Vaš glas se je polagoma utrdil. V njem ni več trepetanja in joka in glasbe. Kaj ste storili s svojima glasbiloma?

Bo Ja je odgovoril, da je pobral ostanke, jih naložil na svileno blazino in jim žrtvoval obredni kos govejega, ovčjega in svinjskega mesa. Dodal je, da je vsak dan zbrano molil pred krsto svojih glasbil. Čeng Lianov obraz je poškrlatel in besno je ozmerjal svojega učenca:

– Kaj vam je treba moliti pred krsto svojih glasbil? Glasbila so že sama krste! Dajte, poiščite upravnika Fuja, recite za mošnjo sapekov in pojdite v mojem imenu k popravljavcu glasbil. Prosite ga za polomljeno, za silo popravljeno tristrunsko kitaro. Prosite ga za preluknjano, za silo usposobljeno lutnjo. Vzemite najpreprostejši glasbili in se spet začnite vaditi v igranju glasbe. Spomnite se na čas, ko se vam je glas prelomil. Spomnite

se na svoj glas, ki se je zlomil ob spominu na vaši polomljeni glasbili. Vaša lutnja iz obdobja nastanka pregovorov je kakor orehova lupina. Treba jo je streti, če hočeš pojesti plod. Spomnite se, da v glasbi zvok ni plod.

*

Bo Ja je še istega dne prodal svoje obredno oblačilo, poiskal upravnika Fuja in zastavil svileni blazini, ki ju je dobil od očeta. Nato je šel k popravljavcu glasbil. Ta je bil zelo star mož. Bil je naglušen. Svileni obleko je imel strgano. Na nogah je imel rdeče obuvalo. Bo Ja ga je prosil, naj mu pokaže glasbila. Videl je plemenita glasbila, slišal nenavadne zvoke. V kotu prostora, v katerem je delal popravljavec, so bila pod skrinjo nekakšna trupla glasbil, na katerih so vadili otroci. Bo Ja je prosil popravljavca, naj mu jih pokaže. Zaigral je na ta slabo popravljena glasbila.

– To so samo stari, za silo skrpani kriki! je smeje se rekel Bo Ja.

Popravljavec glasbil ga je presenečeno pogledal, oči so se mu široko razprle in se orosile.

– Kaj pa smo mi drugega? je rekel.

Bo Jaja je postalo sram. Vzel je lutnjo in tristrunsko kitaro, ki sta se mu zdeli najbolj poškodovani. Ostalo mu je nekaj denarja in nesel ga je nazaj upravniku Fujju. Trudil se je na teh strunah brez zvoka, kolikor se je dalo, in prsti so se mu nenehoma zatikali ob slabo zglajeno leseno prečko.

*

Čeng Lian osem mesecev ni poklical Bo Jaja k sebi. Bila je pomlad. Bo Ja se je umaknil daleč proč, na pobočje na robu polja ob začetku vasi, da bi igral. Tedaj so cvetele breskve. Cvetovi so bili neizmerno rožnati. Bo Ja je bil obut v sandale iz konoplje. Čeng Lian, ki je šel tam mimo, ga je zaslišal. Pristopil je, mu pomignil, naj igra naprej, in sedel poleg njega.

– Zvok je grozen! Vrzite to glasbilo stran, je rekel čez čas.

Bo Ja je zadrhtel. Lica so mu v hipu pobledela. Čeng Lian je nadaljeval:

– Glasba ni v najlepšem izmed glasbil. In tudi v najslabšem izmed glasbil ne. Za glasbo najustreznejša glasbila so tista, ki zagotovo prevzamejo, a se jih lahko odvadimo uporabljati, tako kot telesa, ki ovijajo ljudi.

Čeng Lian je rekel še:

– V glasbi, ki ste jo na slepo zaigrali, je nekaj nežnega in otožnega, a to še ni glasba. Odložite ta glasbila! Pojdite iz tega vrta! Išcite glasbo! Pridite z mano!

*

Čeng Lian je odvedel Bo Jaja v trg. Bo Ja je na učitelja gledal z velikim spoštovanjem, vendar ga je zmedel. Čeng Lian se je nenadoma vznejevoljil in mu ukazal, naj molči: poslušal je veter med vejami in jokal.

Bila sta lačna. Čeng Lian je odvedel učenca v pivnico. Nenadoma je negibno obstal, poslušal zvok lesenih paličic, ki so grabile koščke praženega mesa ali posušenih kozic, in jokal.

V bližnji uličici ga je odvedel v hišo užitkov. Bo Ja je v nepazljivosti z nohtom potegnil po prostitutkinem gležnju, ko ji je dvigal noge in prodiral vanjo, ter ji tako odrgnil kožo. Ta kapljica krvi, droben prostitutkin krik, leseni vzglavnik, ki je padel na tla: Čeng Lian je jokal.

Odvedel ga je na srečanje učenjakov na drugi strani Krokarjevega mostu. Veliko so pili. Čeng Lian jim je ukazal, naj molčijo: poslušal je zvok čopiča, ki je drsel po svili, in jokal.

Odvedel ga je proti puščavnikovemu bivališču, ki je ležalo zunaj trga. Na poti tja je zgrabil Bo Jajevo roko. Negibno sta obstala: otrok z razgaljenim trebuhom je uriniral na nasip iz rdečih opek. Čeng Lian je zaihtel.

Ko sta prispela v tempelj, je neki menih pometal zunanje dvorišče tempelja. Sedla sta in pet ur poslušala šum metle, ki je odstranjevala prah. Oba sta jokala. Potem se je Čeng Lian nagnil k Bo Jaju in mu šepnil na uho.

– Čas je, da se vrnete. Pri cesarskem goslarju si kupite instrument, ki vas bo prevzel. Od upravnika Fuja zahtevajte štiri taele srebra. Recite Fuju, da se bom vrnil jutri. Danes sem se preveč ukvarjal z glasbo. Umil si bom ušesa v tišini. V tempelj grem.

*

Ko se je Bo Ja vrnil, mu je po dolgem pogajanju uspelo dobiti od upravnika Fuja tri taele srebra. Šel je k cesarskemu goslarju. Dolgo je brskal po omarah v delavnici in izvabljal zvoke iz praznih strun. Ni našel glasbila, ki bi mu bilo všeč. Nezadovoljen je stopil na ulico. Ko se je vzpenjal po ozki ulici, da bi se vrnil k Čeng Lianu, je srečal zelo starega moža, ki se je spuščal, opirajoč se na rdeče pobarvano palico. Nosil je klobučevinasto pokrivalo, sivo in raztrgano obleko in rdeče obuvalo. Pod drugo roko je držal majhno violino. Bo Ja ga je prepoznal, stopil k njemu in ga s sklenjenimi rokami pozdravil.

– Kako vam gre, striček?

– Govorite glasneje, gospod, naglušen sem.

Bo Ja je glasno in počasi rekel:

– Kako vam gre, striček?

– Prav nič se vas ne spomnim, mu je odgovoril starec. Toliko sem doživel!

– Ime mi je Bo Ja, striček. Pred tremi letnimi časi sem v vaši delavnici kupil lutnjo in tristrunsko kitaro. Taki, kot so tiste, na katerih vadijo nevedni otroci. Si vas lahko dovolim zmotiti in vas prositi, da stopite z mano v čajnico?

Tako sta storila. Sedla sta za mizo pred vrček čaja, v katerem so plavalisti lističi, odtrgani s treh ali štirih cvetov. Vonj je bil čudovit.

– Vas lahko vprašam po vašem častitljivem imenu, striček? je počasi vprašal Bo Ja.

– Moje skromno ime je Feng Jing, je odgovoril popravljavec glasbil.

– Kje stanujete? je vprašal Bo Ja.

– Nekaj korakov stran od delavnice. Čisto blizu! Pri Vetrni krsti, je rekel Feng Jing.

– Striček, vi, ki popravljate glasbila, nimate razloga za pritoževanje. Gotovo živite srečno! Čuvar pred oltarjem ste. Zagotavljate lepoto, negovanje, tišino in možnost glasbe. Ni vam treba biti glasba! je vzkliknil Bo Ja in vzdihnil.

– Kar ste rekli, je bedasto, je rekel Feng Jing. Ne živim srečno. Popravljam glasbila in umiram od lakote. Zelo star sem. Kmalu bo minilo enajst tisoč let, odkar trpim življenje. Kmalu bo minilo enajst tisoč let, odkar zaman popravljam nepopravljivo! Kmalu bo minilo enajst tisoč let, odkar pravzaprav ne živim. Kmalu bo minilo enajst tisoč let, odkar ne umrem zares! Gospod, jaz, kakršnega me vidite, sem bil lev, bil sem uhelj neke vdove, bil sem rožnat oblak v jutranji zarji! Bil sem rozinov kolač. Bil sem krap. Bil sem drobna, rahlo kosmata malina med vlažnimi prsti otroka!

– Striček, je znova začel Bo Ja, imate vi, ki popravljate glasbila, na dnu delavnice shranjene tristrunske kitare in lutnje?

– Da, gospod, je odgovoril zelo stari mož. Hranim jih pet ali šest, ki jih zadnjič, ko ste prišli, verjetno niste videli. Vendar sem prestar, da bi jih prinesel do vašega bivališča. Prsti se mi tresejo!

– Kdaj bi vas lahko zmotil z obiskom v vaši častitljivi delavnici? je vprašal Bo Ja.

– Pojdiva kar takoj, je rekel starec. Ali vam lahko splezam na rame? Tako zelo sem izčrpan!

Bo Ja je pritrdil in vzel Feng Jinga na rame.

– Zelo sem star, je nenehno ponavljal Feng Jing. Zdaj sem celo pozabil, kako mi je ime!

– Vaše častitljivo ime je Feng Jing, je vpil Bo Ja. Stanujete pri Vetrni krsti.

– Vetrna krsta žal ni krsta življenja, je zavpil starec. Nisem še dovolj spoznal življenja! Spet bom ptič in črna školjka na prodnati obali in regrat!

Nisem se osvobodil bremena oblik. Tako zelo hrepenim po praznini! Bi radi izvedeli, zaradi česa najbolj trpim?

– Da, je zavpil Bo Ja, rad bi izvedel, zaradi česa najbolj trpite!

– Najbolj trpim zato, ker vem, da bom spet postal človek! je rekel Feng Jing. Nebesna telesa in teža vsega, kar sem doživel, so tako določili. Znova postati človek je huje kot znova postati poštni konj! Še več stoletij, ki jih bo treba trpeti! Še več svetlobe, ki jo bo treba videti! Še več zvokov, ki vas bodo ranili! Še več oči, ki bodo jokale!

Bo Jaju se je zdelo presenetljivo lahko nositi starega Feng Jinga na ramah. Vprašal ga je:

– Striček, vam je astrolog povedal, na katerem kraju naj bi znova živeli kot človek? V kakšni službi? V katerem stoletju?

Feng Jing mu je narahlo potrkal po glavi z belimi in posušenimi členki.

– Kraj bo Cremona. To je majhen trg ob Padu. Stoletje bo sedemnajsto po času Latincev. Služba bo še vedno poklic goslarja.

– Kakšni boste videti? je vprašal Bo Ja.

– Imel bom usnjen predpasnik, je v joku odgovoril Feng Jing.

Roka mu je drgetala. Snel si je klobučevinasto pokrivalo in rekel:

– Pozimi bom nosil belo volneno čepico, ko bom prečkal mostičke čez Cremonetto.

– Striček, ali vam je znano vaše ime? je zavpil Bo Ja.

– Sinko, je rekel starec med miganjem z rdeče obutimi stopali, enajst tisoč let sem star. Ime mi je Tonio Stradivarius. Ne morem več. Sem oče Ombona in Catarine. Mojemu učitelju je bilo ime Amati. Mojemu prijatelju je bilo ime Guarnerius ...

Ko je izgovarjal te besede, so mu po obrazu polzele solze.

– Zdi se mi, da se spominjam trga San Domenico nasproti glavnih vrat. Dotikam se zlate svetlobe. Gledam Torazzo. Nekaj v zraku diši po oljkah in ribjem kleju!

In popravljavec glasbil si je znova nadel klobučevinasto pokrivalo in se z rokami prijel za glavo. Ječal je. Smrkal. Smrkelj je padal Bo Jaju na obraz.

*

Prispela sta k Feng Jingu. Bo Ja je odložil starca, dolgo preizkušal kitare in lutnje. Druga lutnja, ki jo je preizkusil, je oddajala nenavadno jasne zvoke, kakor dežne kaplje. Četrta kitara, ki jo je preizkusil, je bila zanesljivo zelo slabotno glasbilo, a v njej sta bili brezmejni otožnost in rahločutnost. Ena izmed strun je bila zelo visoka in s skopo resonanco. Druga je imela milino, ki seveda ni bila človeška. Zadnja je bila naposled

tako zamolkla in nizka, a bogata in vendarle sramežljiva, kakor da bi z ogrinjali in krili nenehno zakrivala golo lepoto svojega telesa.

*

Čeng Lian je med sprehodom ob jezeru Kokošjega krika jedel lubenična semena. To jezero je vsako leto dalo več deset tisoč kostanjevih mernikov vode. Ribiški čolni so pluli z brega na breg. Tja je prišel Bo Ja štiri mesece pozneje pokazat svojemu učitelju glasbili, ki ju je izbral pri Feng Jingu. Sedla sta v bambusov vrtiček, pred katerim je bil zasidran moder čoln. Bo Ja je pred učiteljem zaigral kratko skladbo.

– Glasbilo je lepo, je rekel Čeng Lian.

Bo Ja je prebledel.

– Prsti, posluh, telo, duh, vse je pravilno, je še rekel Čeng Lian.

Bo Ja je tako prebledel, da je postal skoraj tako moder kot ribiški čoln, zasidran pred njima za vrsto bambusov.

– Samo še glasbo je treba najti! je končal Čeng Lian.

Bo Ja je čutil, da se mu po lobanji širi obup v najčistejši obliki. Čutil je, da se mu srce v prsih stiska od bolečine. Čeng Lian mu je ukazal, naj vstane.

– Ničesar vas ne morem več naučiti, je rekel. Vaša občutja niso dovolj zbrana. V vas ni tistega, kar bi vas vzgibalo, kakor jezerski val vzgiba modri ribičev čoln. Jaz, Čeng Lian, vas ne morem več učiti. Mojemu učitelju je ime Fang Zečoven in prebiva na Vzhodnem morju. On zna zbuditi čustvo v človekovem ušesu!

*

Počakala sta do novembra. Bo Ja in Čeng Lian sta se odpravila proti Vzhodnemu morju. Hodila sta dvanajst tednov. Ko sta prišla do vznožja gore Penglai, je Čeng Lian rekel Bo Jaju:

– Vi boste ostali tukaj! Jaz grem po učitelja.

Ko je to rekel, je z drogom odrinil barko in odplul. Deset dni pozneje ga še ni bilo nazaj. Bo Ja se je v lakoti, samoti in strahu oziral okoli sebe. Nikogar ni bilo. Slišal je samo šum morske vode na pesku in otožne ptičje krike. Tedaj je začutil še veliko večjo nebogljenost, vzdihnil je in rekel:

– To je učna ura učitelja mojega učitelja!

Potem je začel igrati na kitaro in peti, pri tem pa tiho jokal. Nato je jokal na dnu srca in samo zvoki so bili solze. Ko je pesem zamirala na njegovih ustnicah, se je po morju tiho vračal Čeng Lian. Bo Ja se je vzel na barko, ki jo je Čeng Lian odrival z drogom. Postal je največji glasbenik na svetu.

Prevedla Suzana Koncut

Meta Kušar

Kako režemo sanjski kruh

Kdor zanika sanje, zanika poezijo.

Tin Ujević

Na neki polici v svoji knjižnici imam edino *Sanjsko knjigo*. Moja botrica Roza Kutny jo je kupila konec 19. stoletja v Fischerjevi knjigarni na Kongresnem trgu, najlepšem trgu v Ljubljani. Leta 1821 je bil v mestu kongres svete alianse in trg z zvezdastim parkom so uredili za spomin na dogodek, ko so se po njem sprehajale evropske kraljeve in cesarske glave in politiki, ki so sodili zraven. Morda jo je kupila že pred letom 1899, preden je Sigmund Freud izdal svojo knjigo *Tolmačenje sanj*, ali pa morda istega leta. Podnaslov pove, da je napisana po najstarejših ohranjenih virih: *Najnovejša in popolna ilustrovana sanjska knjiga z dodatkom števil, ki naj se v loterijo stavijo. Po najboljših virih in izkušnjah staroegiptskih duhovnikov in perzijskih magijcev nabrana in sestavljena*. Podnaslov ni le starinski reklamni trik devetnajstega stoletja, kajti tudi na babilonskih ploščicah iz 7. stoletja pr. Kr., na katerih je ohranjena najstarejša sanjska knjiga, so napisane razlage po enakem principu. Babilonci so sanje takole razlagali: “Medvedovo meso jesti: upor. Opičje meso jesti: prisilen nakup. Običajno meso jesti: mir v duši ...” V moji sanjski knjigi gredo litanije pomenov po enakem mehanizmu: “Oreh: muke, ozdravljenje. Orehe klattiti: skrb. Orehe lupiti: slaba plača. Orehe tolči: denar, kmetija. Orehovo jedrce: prepir, zmaga nad sovražniki ...” in tako do konca knjige.

Razlaganje sanj je staro prav toliko, kolikor je star človek. Ob teh babilonskih ploščicah so najstarejše ohranjene sanjske knjige še iz obdobja 12. dinastije vladarjev iz Starega Egipta in indijske razlage v Atharva-vedah iz 5. stoletja pr. Kr. Vse naše življenje vre iz neznane moči. Stari ljudje so ji

rekli božja sila, sodobna psihologija jo imenuje nezavedno. Sanje in pesmi so pisma, ki jih dobivamo iz nedoumljivih globin, če to priznamo ali ne, kajti mitski človek spi z nami v naši postelji vsak večer. Kot je vulkan izvir energije ter so v njem hkrati ogenj in voda, zemlja in zrak, je velik del naše psihe, o katerem komaj kaj vemo, skrajno energijski, neznan, teman, vendar ne molči. Človek se mu želi približati, čeprav se ga boji, vendar je nagon po transcendenci od vekomaj močnejši.

V somraku, ki je takoj za svetlobo zavesti, je stlačeno vse tisto, kar je človek iz svojega življenja odložil ali v strahu vrgel tja. Tam je veliko snovi, ki jo je v temo skrivala njegova družina, material je v varno shrambo pozabljenja metal ves njegov rod. Če se človek upa spustiti še globlje, najde stvari iz dolgega obdobja obstoja naroda, ki mu pripada. Spozna dosežke, surova in podla dejanja pripadnikov, vsakega posebej in vseh skupaj. Tam so doma sence narodov, ki jih njihovi lastniki nočejo videti, zato jih v vsakdanji politiki mečejo na politično skupino, ki ji ne pripadajo, vse politične stranke enega naroda pa sence in napake zmečejo na druge narode, ker so le redki dovolj pogumni, da napake pripišejo sebi in svoji skupini. Za kaj takega je potrebno precej zavesti. Končno so v temi še zakladi vsega človeštva – od davnine in tudi včerajšnji, ki si jih ne upamo pogledati. Tja stlačimo nepriznane dosežke, spoštovanja vredne dogodke in genialnost ljudi. Tam čakajo kot neodkrit zaklad. Tam so tudi vse človeške hudobije, silne zablode in pošastne morije. Znanstveno jim rečemo kompleksi in arhetipi. Nabiti so z velikansko energijo in mi bi se radi dokopali do nje, kajti energija je življenje. Najgloblje v človeku je transcendentno središče, ki je v psihi in hkrati tudi zunaj nje, zato našemu egu omogoča konzultacijo z globljo in širšo resničnostjo, kot je egoistična narcisoidnost. Vse sodobne psihološke ugotovitve niso nič novega, nekdanje so bile na svoj mitski način navzoče v tradicionalnih religijah vsega sveta. Razumljivo, da nekaj, kar je velikansko in neskončno močnejše od posameznika, pričakuje vsaj spoštovanje. Atomske fiziki so nas naučili, da je v vesolju vse živo in sodeluje med seboj. Odzivi so odvisni od našega pristopa. Če smo pametni, transcendence ne izzivamo. Izkušen človek pozna zmogljivosti ega, njegovo majhnost in pomembnost hkrati, zato se v življenju ne bo nehal truditi. Prisluškuje sporočilom iz sanj in pazljivo tuhta o njih, da bi ugotovil, kakšne življenjske usmeritve ga čakajo. Petrove sanje iz Nove zaveze, zapisane v Delih (10,11), so usodno pretrgale stare kulturne vzorce. Pravzaprav je bila odločilna umetnost razlage sanj, saj si jih je apostol Peter razlagal drugače, kot so predvidevali stari judovski zakoni. Evangelija ni oznanjal samo Judom, ampak tudi drugim. Vsem.

Kdor noče iskati napotkov neposredno v sanjah in verzih, se posveča poeziji v svetih knjigah sveta, v katerih bo našel razlage in usmeritve, ki jih je življenje v tisočletjih nešteto krat potrdilo.

Vedno so obstajali častilci zlatega teleta, ki niso imeli nobene druge izkušnje kot izkušnjo tega sveta, to je mesa, oblasti in zlata. Gre za ljudi, ki imajo toliko morale, kot je ima ameba, zato jih višje resničnosti ne zanimajo, četudi je kdo izmed njih v desetih letih postal državna elita, torej najbogatejši človek v kateri koli izmed evropskih tranzicijskih držav. Kako uspešna je kompleksnost preživetja amebe, ni velika skrivnost. Sporočila, ki širijo našo zavest, imajo veliko možnih poti, da pridejo do nas, ker je bilo mišljeno, da jih ne zgrešimo, če imamo odnos do njih; kajti del sporočila, ki ga iščemo, je že v nas. Če le gledamo, kaj se dogaja, in prisluškujemo znamenjem, ki pričajo o navzočnosti neba in pekla, ne krepimo vzdržljivosti. Nagon po ohranitvi potrebuje širšo zavest, če si človek želi kompleksnejše preživetje. Nikakor ne smemo pozabiti, da lahko vidimo samo tisto, kar je že v nas.

V sanjah in vizijah čas poteka drugače kakor v kavarni pred mestno hišo, v kateri pijemo kapučino. To je znano že od nekdanj. V kavarni ima dan štiriindvajset ur in leto 365 dni, v vesolju pa je eno leto, imenovano Platonovo leto, čas, v katerem gre zemlja skozi vseh dvanajst nebesnih znamenj, torej je po kavarniško dolg 365 let. Človek pa ne živi samo v mestni hiši in kavarnah, ampak je v svojih globinah vesolje, zato pravimo, da je mikrokozmos. Ima vse možnosti, da v svojem vsakdanjem življenju doseže najvišjo zavest, ki ji rečejo kozmična, vesoljna ali Kristusova zavest. Indijci so jo že davno poimenovali kronška čakra. C. G. Jung, ustanovitelj analitične psihologije, je v osebni pogovoru z Miguelom Serranom leto dni pred smrtjo izjavil: "Čakre so središča zavesti in kundalini ali ognjena kača, ki je zvita na dnu hrbtenice, je čustveni tok, ki teče vzdolž vse hrbtenice ter združuje tisto, kar je spodaj, s tistim, kar je zgoraj, in nasprotno. Nižje čakre predstavljajo živalsko zavest." Kdor je sposoben videti 365 let tako natančno, kakor vidi en dan, je prav gotovo jasnoviden. Razum česa takega vsekakor ne zmore; brez pomočnikov zmore analizo, pri sintezi pa je že bolj ubog, pa če se še tako napihuje. Neskončna sila nezavednega ne more biti ujetnik razuma, kakor tudi mi ne moremo biti ujetniki sanj, čeprav se v *sanjarjenju* radi umikamo.

Zahodna sodobna umetnost in peklenska čustvena revščina vsakdanjika natančno kažeta specialistično, racionalno usmerjenost našega življenja. Racionalni vpliv je še večji kakor po drugi svetovni vojni, čeprav v resnici od prvega pojava racionalizma treniramo svoje zaupanje znanosti in tehnologiji, zelo malo pa se poglobljamo v iracionalna sporočila: sanje,

poezijo in nauk, ki ga je začel širiti Kristus. Ta igra *out – out* je nevarna in za psiho čisto neprimerna. Ko umetnost postane racionalna, nima kam, ko krščanstvo postane racionalno, postane izpraznjen obred in ko se na sanje spravimo le s poznanstveneno metodo, jih lahko parkiramo samo ob seksualnosti. Duh ne opazuje predmetov, ampak gre za pomenom, ki jih povezuje. Že Freud je sanje, ta iracionalni produkt, spravil v specialistično, ozko obravnavo, ker se je kot človek, ne le kot znanstvenik, preveč bal “črne plime blata okultizma”, kakor je zaupal kolegu Jungu.

Kako se na Zahodu zdaj vedemo do somraka prvobitne noči, v kateri zavest še ni bila dokončno ločena od celote? Nebogljeno. Ljudje v glavnem ne vedo, da so sanje zdravilo za čustva, enako kakor tudi pesništvo. Sanje in poezija sta obliki čustvene vzgoje, ki jo v velikem delu sodobnega civiliziranega sveta podcenjujejo; s tem nas silijo, da živimo v nenehnem sporu z dušo. Še nas pesnike kritiki silijo, da se ukvarjamo z njihovimi kompleksi, ker sami dalj od njih ne vidijo. Razumu dovolimo, da si na vseh področjih poskuša podrežati iracionalno, in mu pripisujemo kompetence, ki jih nima. Ker je ta poskus jalov, si razum pomaga z dresuro, še bolj pa s tržnimi mehanizmi. Ker mu to ne uspeva, se hitro zateče k moči, sili in šikani. Nasilje je edini odgovor, ki ga civilizirani svet pozna, ko razum začne “urejati” iracionalno življenje. Kapitalizem domišljijo sistematično usmerja v lastnino in kjer je bilo meščanstvo z vsemi čustvenimi produkti nekdanj uveljavljenega sloja uničeno, kakor v nekdanjih komunističnih državah, so ljudje nesposobni razločevati med kvaliteto in kvantiteto. Prevečkrat postajata isto. V tranzicijskem potrošništvu je kvantiteta že kar kvaliteta. Določenim ljudem v politiki in tudi v umetnosti so od nekdanj pripisovali kvaliteto zaradi lojalnosti skupini. Pri umetniški kritiki je lojalnost skupini ali pripadnost določeni umetniški stranki prvi pogoj za kritikovo kurtoazju.

Kakšen pomen imajo v takšnih razmerah sanje, iz katerih vse pomembno raste?

Umetnost je postala površna, umetniki prav tako, četudi z akademskimi naslovi ostajajo prilagodljivci brez izrazitega horizonta in tudi brez vertikale, saj svoje osebno mnenje podrežajo kolektivni usmeritvi skupine. Ne vsi, večina. Napadi na takšno prilagojenost in “primernost” imajo med mladino le samodestruktivne oblike, ki ne ponujajo nobenega izhoda, samo pozornost zbujejo. Ljudje z domišljijo, s poslušom za simbolni sanjski svet, so ožigosani za “sanjače” ali “čudake”; to materialistično usmerjenim pomeni samo eno: inferiornost. Za tiste, ki svet urejajo z močjo, je iracionalnost samo nadležno čudaštvo, ki ga ne morejo nadzorovati. Rokohitske ekonomiste, ki ne spoštujejo niti prava niti trajnosti

in so privezani k finančnim jaslim, pri katerih pitanje ni vprašanje njihovih osebnih rezultatov, bodo šele življenjski pretresi naučili, da samo s sodelovanjem svoje podzavesti uresničimo kvalitetne dosežke. Ni ga politika, ki bi se zavedal, kaj šele priznal, da prav neodvisni umetniki, ki lobistično niso nikamor vpeti, najnatančneje "napovedujejo" prihodnost. Samo preglejmo literarne zgodovine evropskih narodov. Politiki so se čudili in trgovci in bančniki, ko je završalo in se je dekadenca prekucnila v množično uničevanje. Mnogi umetniki so čutili vse, velikokrat so bili v vlogi razlagalcev *sanj*, ne da bi sami vedeli, zato so težko živeli.

Individualiste so v vseh obdobjih ocenjevali za manjvredne tisti, ki se bojijo individualnega. Kolektivist, ki trepetajo pred svojo lastno specifično težo in svojo podzavestjo.

Ofenziva racionalizma je vse močnejša in sodobna umetnost vzporedno z njo propagira svet teme, precej nesposobna pa je posredovati simbole transformacije, ki jih umetniki na meji med budnostjo in snom tkejo v svojo umetnost oziroma jih noč v sanjah razkrije vsakomur izmed nas. Propagiranje telesnosti, še več, mučenje telesa, rezanje, prebadanje na odru, ki je sredi maničnega tempa sveta, je pripeljalo do *body arta*. Umetniki, ki razširjajo temo, se popolnoma nič ne zavedajo, kaj počnejo.

Pesnik, ki je sposoben okolici "dati" kaj več od narcisoidnih in egoističnih potreb, nima želje, da bi bralcu svoje komplekse ponujal kot umetnost. Vse, do česar se je dokopal s trpljenjem, ki spremlja delo, garanje, bo rad nadgradil z nadarjenostjo; s tem bo svojo "diagnozo" predelal v nekaj, kar je kljub pretresljivosti umetnost. Lepo. Umetnik, ki se upa spustiti v globino, iz katere dobi energijo, bo z ustvarjenim svetil dlje, kot seže nevrotičnost. Človek ni pesnik zato, ker v življenju z eno nogo stoji na eni strani prepada, na kateri ga stiskajo čustva, z drugo pa na drugi strani, na kateri ga bridki razum peha v dvom. Tudi ne zato, ker se brez omejitev prepušča nagonom in strastem in obravnava moralo kot nekaj nenaravnega. Zaradi vsega tega je človek samo duševno neuravnotežen, ni pa pesnik. Slovenski pisatelj in dramatik, najgloblji, Ivan Cankar (1876–1918), je trdil: "D'Annunzio nam je ukradel Reko in kdor krade, ne more biti pesnik." Le kaj bi pisal o serijskih roparjih lepote?

Če bomo razum častili kot Boga in ego omogočili narcisoidno samopašnost, se ne bo dobro končalo. Racionalnost brez modrosti ni kultivirana. Modrost nastane, če so ob intelektu čustvovanje in izkušnje. In šele modrost iracionalnosti dovoli sodelovati, ker jo čuti kot legitimen del celote.

Kako neskončno daleč smo od modrosti, ki jo je izrekel Oscar Wilde: *Narava posnema umetnost!*

Prav vsakdo se lahko sreča z uničevalnimi posledicami podzavesti. A sanje niso le senčni, destruktivni del, čeprav so iz noči, iz čisto tujih predelov, ki se jih ne zavedamo. Njihovi vrednosti grozi inflacija. Malikovalci sanj bi radi vse življenje počivali na analitični zofi. Spet drugič sanje razvrednoti "znanstvena" razlaga, ki jih vidi le kot osebno podzavest. Sanje pa so kot vsako osebno doživetje: zahtevajo, da zavzamemo stališče. Brez tega ne bo zdravilnega učinka. Sanje so kažipot, kakor vse, kar prihaja z onega sveta, ne cilj našega življenja. Freud in njegovi somišljeniki v sanjah raziskujejo osebno podzavest, Jung pa v njih išče tudi vsebine naše skupne podzavesti, v katero sodijo miti in religije. Szondi je v njih raziskoval družinsko podzavest.

Ni mogoče reči, da so bili v Starem Egiptu ljudje modrejši, nekateri vladarji pa so bili vendarle preudarnejši od današnjih politikov. Upoštevali so spiritualna pravila, imeli so nekaj uvida v psihične globine, zato so se vsaj toliko zavedali svoje sence, da so razmišljali o svojih dejanjih in o posledicah, ki so jih imela za vse ljudi. Prav od enega takih faraonov nam je ostal pregovor o sedmih debelih in sedmih suhih kravah. Pregovor je ostanek njegovih sanj, ki mu jih je razložil Jud, kajti faraon se ni smel poglobljati v drug svet, ker bi bilo to zanj prenevarno. Kakor je rekel Oscar Wilde: narava posnema umetnost razlagalca sanj. Odrešilna modrost tudi v analitični ordinaciji prihaja od obeh: od tistega, ki je sanjal, in tistega, ki pomaga, da sanjalec najde pravi pomen sanj. Ne pozabimo, da je prav vzpostavljanje povezave med zavestjo in nezavednim tisto, kar zdravi. Tragičnost junakov raste prav iz porušene povezave med tem in drugim svetom. Zunanja moč in zunanji uspeh sta najnevarnejša, čeprav ne edina uničevalca povezave z lastnimi globinami, kot kaže tisočletja stari ep o Gilgamešu. Zavest, Gilgameš, želi brezobzirno prevladati nad vsem, tudi nad podzavestjo, Enkidujem, dokler usoda boja ne prižene do bridkega konca. Umetnik podobno kot vsak človek hitro postane tragični junak, če dovoli, da ga prevzameta zunanja moč in *hibris*. Od uspeha prevzet, ohol in razuzdan izgubi navdih, zunanji uspeh ga pahne v podcenjevanje, zato ne spoštuje dinamične in dialektične celote. Inferiorno pozicijo odrine, preveč prevzeten je, da bi zmozel videti v njej svojo polovico, in to ga spodnese na njegovem lastnem dvorišču.

Sanje so bile pomemben navdih za vrače in že od nekdaj tudi za umetnike. Celo vladarji, ne le faraoni, in visoki politiki so v njih iskali pomembne vzgibe za svoje odločitve. Kitajski vladarji so imeli profesionalne razlagalce sanj in Aleksander Veliki je pred osvajanji poslušal njihove nasvete; to pa ni pomenilo, da bi mu morali "brati misli" in formalno potrjevati njegove želje. Sanje je poslušal kot opozorilo, ne kot še

en izgovor za egoizem. Pomembni so Konstantinove sanje in glas, ki mu je sporočil: “V tem znaku boš zmagal!” Sprejel ga je (križ), dobil bitko in se pokristjanil.

V Rimu je bilo vse drugače. Sanje so postale hudičevo orožje politične moči. Vladarji so imeli razlagalce, ki so bili precej podobni današnjim vojaškim svetovalcem, in sanje so postajale predhodnica krvavega meča. Vladarji antičnega Rima so imeli do nezavednega zelo slab odnos, to pa je povzročalo politično paranoidnost. Sanje so bile celo predmet špijonaže. Tiberijevim podanikom je grozila stroga kazen, če so sami odšli k profesionalnim razlagalcem in iz oči v oči vprašali za nasvet. Pri konzultaciji je moral biti navzoč vohun, ki je o sanjah in razlagah poročal vladarju. A to še ni bilo vse. Po cestah, shodnicah, trgih in kopališčih so prisluškovali pogovorom, ker je bilo pripovedovanje sanj priljubljeno. Mnoge so zaradi njih usmrtili. Bile so tako nevarne kot pozneje ideje oziroma besede, ki so bile v vseh totalitarnih državah delikt. Še dvajset let ni od tega, kar je bil v Srednji Evropi v kazenskem zakoniku verbalni delikt. Zavest, ki nikoli ne vidi celote, hitro omaga, ker v svoji kratkovidnosti sklepa, da je vse propadlo, če propade tisto, kar zaznava. Ne zaupa ničemur, česar ne nadzoruje ali si ne zna predstavljati; ne predstavlja si, da obstaja še kaj, kar bi človeka lahko izvleklo iz pogubne situacije. V politiki paranoja zapira usta vsem, ki bi znali ponuditi najmodrejše rešitve, pa če prihajajo iz politikovih *sanj* ali *sanj* sodelavcev.

Karel Veliki ni imel predsodkov do sanj, imeli pa so jih mnogi zgodnje-krščanski dostojanstveniki in papeži; s tem so izražali odpor do svoje podzavesti. V sanje so projicirali hudičeve sile, ki so jih bili dolžni preganjati, hkrati pa so bili poistoveteni s papeštvom, z močjo, s svojim položajem “Boga na Zemlji”.

Ko človeka obsede racionalizem in ob tem javno mnenje iz iracionalnega naredi ničvredno bagatelo, odpravi Boga. Brez Boga, Celote, Enosti sanje izgubijo pomen. Če Boga ni, se ne more “vpletati” niti v sanje, kaj šele v življenje. Če pa numinozno ni vpleteno, so sanje res bagatela. Zato postanejo predmet posmeha. Celo Freud je verjel, da je numinozno samo v seksualnosti, zato je sanje postavil na zanimiv seksualni, vendar znanstveni prestol. Totalitarni režimi so odgovorili na odpravo Boga z najpogubnejšo mahinacijo. Iz svojega diktatorja so ob pomoči uzakonjenega kolektivizma – individualnost je bila sankcionirana – naredili boga in to se je prijelo. Človek brez Boga ne more živeti in celi narodi so precej “avtomatično” padli v roke t. i. živih bogov. Najbolj prepoznavni so bili po tem, da so najbolj od vsega ljubili rituale smrti. V demokratičnih državah je opaziti diktat “izmov”. Zdaj vlada konzumizem. Lahko vidimo, kako

počasi se čustva razvijajo, saj smo po dveh tisočletjih zahodnoevropskega krščanstva spet pogani, častimo zlato tele in redki so sposobni doživeti Kristusa kot junaka nad junaki. Zlato tele je inficiralo celo kitajske in singapurske komuniste in seveda že pred stoletjem ameriške puritance, pri katerih se je potrošništvo prerodilo. Denarju podrejamo vse funkcije človekove duše, od umetnosti do znanosti in religije; to razumem kot največjo ekološko katastrofo. Z nezavednim delamo ponižujoče in arogantno in ne pomislimo, da je to vulkan, transcendenčna moč. To ni obetavno, pa tudi to ne, da človekove pravice in svobodo posameznika velika večina povezuje samo s pravno državo, ne vedoč, da vse človekove pravice izhajajo iz krščanskega *Ecce homo!* Videli smo in tudi že izkusili, da brez zavesti posameznika, njegove zrelosti, sprememba družbenega sistema ne pomaga dosti. Do zrelosti pa se ne bomo prigrizli brez sodelovanja z nezavednim. S sanjami.

Svojega odnosa do sanj si nisem oblikovala sama. Oče in mama sta me usmerjala, ker sta sanje spoštovala. Na očeta so bolj vplivale tiste, ki jih je sanjal sam, mama pa je bila tankočutna zasledovalka otroških sanj. Iz mojih je pridobivala namige o spremembi počutja in zdravja. Mama je, kot velika družinska šatulja, vsebovala vse nas, dokler ni v svojem sanjskem boju podlegla še prej, preden se je telesno zrušila. Kadar so sanje očeta navdale z negotovostjo, je delal zamišljen. Tiho je živel nekaj dni, dokler se sanjski občutki niso vpili vanj, čeprav ni natančno vedel, kaj prinašajo, potem pa se mu je vrnil podjeten in samozavesten korak. To je bil naraven vdih in izdih uspešnega poslovnega človeka, ki ni dovolil, da bi ga premagala oholost vsemogočnih materialistov, ki ji danes rečejo kar samozavest. Ljudi grobost fascinira, kadar je njihova zavest groba. Mnogi častijo grobost, čeprav jo javno kritizirajo, kajti prikrita grobost je celo sprejemljiva, čeprav pomeni zategovanje vozlov na zapletenem življenju, ki je popolnoma drugačno, kot je bilo, in ga nihče več ne obvlada. Deklarirani racionalisti postajajo največje žrtve svojih sanj.

Ko prebiram stare in nove avtorje, ki razlagajo sanje ali jih vpletajo v umetniško ustvarjanje, sta v meni še vedno najmočnejša dva občutka. Prvi je spomin na zbujanje iz sanj z občutkom polnosti. Imam pet, šest, sedem let in mami pripovedujem sanje. Ona me posluša, ni nestrpna, ne sprašuje. Nič se ne čudi. Mirna je, da se ne bi strgala tanka nitka, po kateri vlečem slike od bog ve kod. Še zdaj včasih v sanjah zakričim, da sredi noči pritečejo iz drugih sob gledat, kaj je. Tudi sama ne vem, kaj je, imam suha usta in srce mi razbija. Odrasla nisem sanj nikomur pripovedovala. Samo kdaj kakšne prijatelju, ki je jungovski psihiater v Murski Soboti. Edini na Slovenskem. Zapisujem pa si jih.

Drugi nepozabni občutek, ki je povezan s sanjami, ima okus veličastnosti. Leta 1984 sem dobila v roke hrvaško knjigo Carl Gustav Jung, *Psihologija & alkimija*, v kateri je avtor razložil več kot šestdeset sanj; v nadaljevanju so povezane z alkimističnimi besedili. Knjiga kaže, da so se srednjeveški "psihiatri" zavedali procesa človeškega plemenitenja, izdelovanja plemenite kovine, "zlata", sebstva (Selbst). Ta knjiga me je talila, raztapljala in gradila moj pesniški subjekt, prav podobno, kakor so sanje počele z mojim očetom ali z mojo mamo, ki si je razvijala intuicijo, da bi potovala v noč k svojim otrokom. Pravilo je večno: "Ne bo ti uspelo, da bi iz drugih naredil *eno*, dokler ga ne boš najprej naredil iz sebe." Vseeno, kaj je imel v mislih srednjeveški mojster z besedo *eno*. O njej se ne da nič natančnega prebrati. Ne vemo, kaj je *eno*. Alkimist je najbrž *eno* čutil v želodcu, kakor sem tudi jaz več čutila v želodcu kakor v glavi, ko sem brala to nenavadno Jungovo knjigo. Slutila sem, da moram nadaljevati v smer, v kateri je subjekt "pesnika", ker je ta enost *conditio sine qua non* za dokončanje pesmi. S telesom, nič manj kot z glavo ali srcem, sem čutila psihološko plat umetniškega dela. Skrivnost je bila torej v duhu; stari alkimisti so govorili, da je skrivnost v soli – to je še ostalo shranjeno v naši zavesti. Rečemo: *cum grano salis* ali pa *to je brez soli*; to pomeni, da nima smisla ali duha. Od leta 1899, ko je izšla prva znanstvena knjiga o sanjah, so mnogi za Freudom v njih znova začeli resno iskati uporabne, zdravilne pomene.

V zgodnji mladosti sem se z zgledom privadila spoštljivemu odnosu do sanj, do prenašanja skrivnostne teže breztežnega v vsakdanjem življenju. Mama je bila pred drugo svetovno vojno trgovka, po njej pa je ostala doma. Oče je bil vse življenje pečarski mojster. Oba sta me naučila, da se dosežek začne rojevati šele takrat, ko skrivnostne zamisli potonejo v dušo. Še danes pesnike, pisatelje, arhitekta, profesorje, vrtnarje opazujem in presojam po njihovem odnosu do inspiracije. Kdor z nezavednim grdo ravna, bo brutalen tudi v umetnosti, grob bo z ljudmi in življenjem.

Ana Ahmatova, moj amulet, mi je prinesla Marino Cvetajevo in Josifa Brodskega. In Ivana Obrenova iz Vojvodine. Še zdaj lahko živo vidim pred seboj mlado, sedemnajstletno dekle, njene sanje, kako si je za revialno objavo namesto družinskega priimka izbrala ime, ki zveni kot poezija: A-n-a A-h-m-a-t-o-v-a. Njenemu očetu – živeli so v Carskem selu – se je zdelo nemogoče, da bi si ženska ustvarila ime s poezijo, zato jo je prosil, naj ne uporablja njegovega priimka. Spet eden, ki se je sramoval poezije in sanj. Ahmatova pa je bila jasnovidna, ne le s svojim novim imenom, ampak tudi zares. Ljudem je do konca življenja razlagala sanje.

Potem Gala, učiteljica in ljubica, ki je dovolj izobrazila nadrealističnega slikarja Salvadorja Dalija, da je začel svoje psihotične halucinacije sprejemati kot umetniško inspiracijo, dokler ni končno, na starost, izjavil: "V sanjah dobim najboljše zamisli." Tudi Gala je ljudem razlagala sanje.

Intuicija je prav tako dober kažipot kot razum ali čustva ali senzitivnost, če je videti še tako nenavaden za okolje, v katerem živim in delam.

Ali gredo sanje na pot prej kot naš dan, ki je dolg štiriindvajset ur? Ali stare indijske Atharva-vede res pišejo o sanjah ali morda mislijo spanje? Torej na naše resnično življenje, ki je spanje vse dotlej, dokler ne postanemo duhovno prebujeni? kateri svet kažejo sanje in katerega opazujemo mi, ko postanemo *budni*? Kakšna je razlika med budnim in prebujenim človekom? Razsvetljenim, ki pa ni razsvetljenski človek?

Sanje niso ne fasada, kakor je trdil Freud, ne dolgočasne litanije pomenov, opisane v množici davnih in sodobnih sanjskih knjig. Sanje so rudnik poetičnega jezika. Freud, prvi markanten, znanstveni razlagalec sanj, ni bil tako poglobljen kot njegov mlajši kolega Jung, vendar smo si ga zapomnili kot nekoga, ki je sanje rešil z obskurnega obrobja. Ni čisto res, da je šele Freud dovolil sanjam stopiti v znanost.

V srednji kemijski šoli nam je profesor organske kemije razlagal, da je nemški kemik F. A. Kekule na znanstvenem srečanju, ki je potekalo že devet let pred izidom Freudove knjige, zbranim naravoslovnim veleumom razlagal, kako je odkril formulo benzena C₆ H₆. Popolnoma naravnost jim je rekel: "Naučite se sanjati, gospodje!" Povedal jim je, da je zadremal pred kaminom in sanjal o kačah; ena izmed njih je zgrabila svoj rep in se vrtela pred njim. Morda je celo vedel, da je sanjal o alkimističnem Ouroborosu, starem simbolu ustvarjalne energije kozmičnega izvora, kajti nekoč so bili ljudje veliko širše izobraženi, kakor so danes. Tako znanstvenike kakor umetnike je zanimalo veliko več o smislu človeka in evoluciji duha, kakor danes zanima vse mogoče specialiste vseh mogočih ved. Ko bi bili holistični, bi bila njihova specializiranost zares močna.

Zahodni svet se je od srednjega veka naprej hitro spreminjal in od vsakega rodu je zahteval inovativnost. Ni bilo dovolj ponavljati dosežke svojih prednikov in pridelovati modrost, Zahod je zahteval nova in nova odkritja in osvajanja. Vseh zaslug ne moremo pripisati razumu, ker imamo precej pričevanj znanstvenikov, ki so odkrito priznali, da njihovi dosežki niso prišli po utečenih razumskih poteh, ampak po sanjskih, polžastih stopnicah. Einstein je priznal: "Vsakokrat ko sem zamudil na znanstveno srečanje, na katerem mi niso pripovedovali, kaj vse je v fiziki nemogoče, mi je uspelo kaj odkriti."

V Midrašu, v katerem je zapisano, da sanje sledijo besedam razlagalca, najdemo to zgodbo. "Neka žena je poiskala rabina Eliezerja, ker se ji je sanjalo, da je na strehi njene hiše razpoka. Rabin ji je razložil: Zanosila boš in rodila sina. Odšla je in tako se je zgodilo. Znova je sanjala enake sanje in spet je odšla k rabinu, ta pa ji je povedal enako razlago. Ko je imela tretjič enake sanje, je spet prišla k rabinu, a ga ni našla. Sanje je povedala njegovim učencem. Oni pa so ji rekli: Tvoje sanje pomenijo, da boš pokopala moža. Odšla je in tako se je zgodilo. Ko se je rabin Eliezer vrnil, je zakričal na učence: Nesrečniki! Ubili ste človeka! Ali ni bilo rečeno: *In kakor nama je razložil, tako se je zgodilo* (Geneza 41,13).

Poznam nekaj pesnikov in režiserjev, ki so me svarili: "Pazi, kaj pišeš! Meni se je zgodilo, kakor sem napisal v pesmi. Meni se je uresničilo, kar sem posnel v zadnjem kadru. Pazi, kaj boš *sanjala*." Torej smo še vedno programirani po arhetipičnem vzorcu, ki je zapisan v Svetem pismu, v Psalmih (127): "Zaman vam je vstajati pred svitom, sedeti pozno v noč pri delu, jesti kruh trdega truda: saj ga svojim ljubljencem Bog daje v spanju." Paziti moramo, kako bomo sanjski kruh rezali.

Umetnost in znanost potrjujeta, da so sanje globlja resnica, ki je drugače resnična od zgodovinske. Končno je tudi življenje samo preveč skrivnostno, da bi ga gledali le z znanstvenimi očmi, saj ga lahko opravičimo samo kot umetniško delo. Preprostejšim, manj poduhovljenim ljudem se je globlja resnica nekoč razkrivala v sanjah, danes naj bi se jim s poezijo. Že ameriški Indijanci pesmi niso imeli za umetniško delo, ampak so jo sprejeli kot rezultat sanj. Veličino pesnika že od nekdaj spoznavamo iz njegovih sanj, ki jih ni hotel prirejati, čeprav jih kritiki njegovega časa niso sprejeli. Še huje, prav zaradi sanj so mnoge pesnike izrinili iz časa, v katerem so živeli, a sanjski čas jih je prinesel nazaj. V nenehno sedanjost. Sanje marsikaterega sodobnega pesnika bodo morale počakati vsaj pol stoletja, da bodo močni, a podpovprečni sodobniki, ki jih bolj zanimajo nagrade in prestiž, pomrli. Nič novega. Zelo malo je bilo ustvarjalcev, katerih *sanje* še danes nekaj pomenijo in ki so imeli tudi milost, da so jih že za svojega življenja delili z drugimi.

Mare Cestnik

Motnje v raju

Prvi dan je seveda bolj ali manj spoznavni. Izbral sem si bambusno hišico na visokih stebričih, kot že in kot še kdaj, zadnje v vrsti desetih podobnih, z nerodnimi stopnicami oziroma kratko lestvijo na prostorno verando, ki ima prenizek napušč, da bi lahko stoje videl in gledal celoten rečni rokav z gosto zelenim nabrežjem sosednjega otoka, in plahtasto visečo mrežo. Postelja je bila velika in trda in se je ponudila kot potraten blagoslov udobja, ko sem čezno razgrnil mrežo proti komarjem. Cena je minimalna in moja vloga transparentna: na Don Det sem prišel na počitnice, saj je za to namenjen, vzpostavljanje stikov z Laožani bom omejil z ducatom laoških besed, ker z domačini, ki znajo angleško, nočem imeti opravka, in za dolar na dan mi ne bo nikomur treba za nič odgovarjati in nikomur izražati dolžne hvaležnosti.

Pošteno, da bolj ne bi moglo biti.

In ne glede na to, da lahko kadar koli spustim naoknice, zaprem vrata ter med papirnat drobiž v žepu zamešam ključ, sem se neviden in neslišen znašel v neposredni bližini pravega življenja majhne vasi; še več, z njim in z njo sem dobesedno obdan. Tik za mojo počitniško kolibo se po prahu valja dobrodušen rdečkast pujs, vsepovsod rahtajo kokoši in po bilkah trave kljuvajo piščanci, po napol stoječih plitvinah rečnega rokava škropijo race in gosi. Ni slišati psov in petelini pojejo samo podnevi. Po razgibanem kotanjastem nabrežju se z nevsiljivo gostoto križajo kratke poti vaščanov, po leno mezeči gladini vode pa se podpisujejo čolni na vesla ter predejo motorni drevaki. Ribiči vihtijo okrogle mreže z drobnimi svinčenimi utežmi ali do pasu v reki ure dolgo nepremično strmijo v svoja praktična duhovna vprašanja. Na nosilnih drogovih nihajo kangle, iz katerih pljuska voda za zalivanje gosto napikane zelenjave v gredicah, ki temno in sveže zelenijo v lesenih zabojih, za robovi ohišnic postavljenih na kratke, močne lesene opornike. S steptanih dvorišč prihajajo otroci

obračat plitvinske kamne ter preganjat plašne, suhe, krmežljave mačke. Ženske so med kopeljo v reki ovite z mokrimi sini. V govorici vasi ni kričanja, še glasnega klicanja ne – govorjenje je bolj podobno ljubečemu prišepetavanju matere otroku, ki se mora še vsega naučiti in ki za zdaj najraje uporablja onomatopoeične glasovne igre. Čudovita obalna pot, stisnjena med dvoje bambusovih ograj, za kateri se zdi, da sta bolj za okras kot za kaj drugega, široka toliko, da lahko po njej hodi vstric dvoje pešcev, tlakovana z mrežami palmastih senc in posuta z mivkastim prahom, mamlja z zvončkljanjem biciklov in tiho ploska s koraki.

Gospod Tho, čokat sivolas možiček s tihim glasom in slabimi zobmi, je še pred petimi leti ribaril v Mekongu, s svojim bivolom ralal riževa polja, sadil betelove palme in areke, prečrpaval poplavno vodo ter zbiral zidake za zidano hišo – nato pa v zanosu pričakovanja, polnega nejasnih podob varnega brezdelja, postal vodja družinskega podjetja, najprej z dvema in zdaj z desetimi počitniškimi hišicami iz lesa, bambusa in rafije ter z majhnim jestviščem, katerega terasa se od blizu spogleduje s pomembnim otoškim križiščem steza in pristanišča. Takoj za njim mi predstavijo Say, njegovo ženo, ki se je v teh letih naučila toliko angleščine, kolikor je je na jedilnem listu, in ki jo zna – v tem je ves pomen! – kot odlična kuharica prevajati v užitke, ki me bodo v prihodnjih dneh razvajali in redili. Kham, najmlajši sin, je čolnar, ki reže bližnjice po rokavih Mekonga ter iz Ban Nakasanga, tržnične vasi na celini, med snope zelenjave, zavitke mesa in zaboje piva stiska popotnike in njihove nahrbtnike. Šestnajstletna Tiay skrbi za perilo in smehljaje, napete med preračunano sramežljivost in nedostopnost modela z reklame; zaradi njih marsikateri gost moškega spola popije kakšno pivo več, kot bi hotel ali smel. Dve starejši teti pomagata v kuhinji, čistita, zalivata gredice z dišavnicami in kokosove posodice s cvetjem, predvsem pa posedata na robu terase, žvečita betelove liste in ogovarjata mimoidoče. Med kokoši in jate gosi pomaka svoje potepe in cele dneve trajajoče igre kup otrok, glede katerih sem se vnaprej sprijaznil, da mi ne bo nikoli znano, čigavi so in katere hiše imajo za svoje domove.

Prišel sem kakšnih pet let prepozno, pravi Jill, ki bi ji vsekakor zelo težko dopovedal, zakaj se s tem v resnici sploh ne obremenjujem. Angležinja, svetlolaso dekle srednjih let, visokega in nekako lesenega života ter zardelega nosu in pobritih pazduh, ženska užaloščenega obraza, ki je morda videti takšen zaradi smeha, med katerim njena brada poskakuje prek prekratkega vratu, namreč dojema gostoljubje čisto drugače. Pravzaprav se prišteva in jo prištevajo k Thojevi družini, in na Don Detu je bolj doma kot kdo ve kje na tistem čudnem, do življenja neprijaznem otočju, s katerega

prinaša predvsem v dolarje pretopljene funte šterlinge in veselje do piva. Nesmiselno bi ji bilo očitati, da je z denarnim vložkom, iz katerega so zrasle prve hišice, streha nad jedilniško teraso in nekaj reklamnih posegov, sama obsodila na smrt srečne, nedolžne čase brez razvajenega gleduštva nahrbtnikarskih množic, kajti bilo je neizogibno, prej vprašanje mescev kot let – morda sama najbolj trpi zaradi sprememb, ki so sicer še precej prizanesljive do narave in krajine, toda neizprosne do ljudi, s katerih se osipa varna starožitnost ter jo nadomešča žgoča, posmehljivo neizpolnjiva želja po blišču izmišljenih nujnosti. V Jill se je obnovilo spoznanje o izgonu iz razmer, ki jih neutrudno kviri kratkovidna radovednost neukih – v času, ko nas ogledujejo, ogovarjajo in s pisanimi in živahnimi podobami zasipajo sateliti, pa so se vrata v morda preprostejšo preteklost dokončno zaprla. Dokončno! Poglejmo torej, kaj še imamo, sem rekel na glas, se vpisal v knjigo gostov, se sezul pod stopnicami in odvozlal vrvco; iz nje je padel sveženj viseče mreže.

Vzdolž reke vleče svež veter, ki pride od časa do časa toliko k moči, da mi obrača liste zvezkov in knjig. Mirno se vseljujem v navzočnost vaščanov, ki hodijo mimo ali postajajo v bližini, kot da me ni ali kot da me nočejo motiti. Ostajam brez besed, sprijaznjen in zadovoljen, ker me niti ne nagovarjajo in še manj izzivajo, in se vračam v korito iz blaga, v katerem se božam z omamljajočim zibanjem ali varnim mirovanjem. Ko sanjarim, ko dremljem, ko spim in ko se zbudam, me okolje, v katerem sem tujec, *farang*, gleduh, potrpežljivo tolaži, da je prav in da naj bom vesel, da sem tukaj. Prepustil sem se sladki otrplosti, prespal večerjo in se zbudil v temi, ki so jo kot nekoristno ovojnino mečkali zaletavi, zveneči, vznemirjeni, nevsakdanji glasovi otočanov.

Naenkrat je zahrumelo. V hipu sem se naelektren od popolne budnosti in stoje pri ograji s čuti razširil v zvezdnato noč. Kar nekaj časa sem potreboval, preden mi je postalo jasno, da hrup ne prihaja s sosednjega otoka, temveč mi ga kot odmev samo posreduje. Prav v vasi, ki me je bila prepričala s svojim mirom, je moral biti njegov vir, nedaleč stran, morda tik za hrptom moje hišice ... Kakor so bili umetni, popačeni, vreščavi, kovinski zvoki tujek v okolju, ki bi ga bil človek vsega prekril z besedo blagost, tako so mi bili hkrati tudi dobro znani: Tajska jih je bila polna, urbana Kampučija jih je jemala za svoje, zdaj pa je v majhni laoški vasi, še omotični od tisočletne nespremenljivosti, na krhkem kosu kopnine v porečni pokrajini Sipandon dežele Štiri tisoč otokov, ki je čez dan dre-mala, sanjarila in šepetala, dizelski generator od osmih do desetih zvečer uprizarjal napredek! Raje bi bil verjel, da se mi je zmešalo ali vsaj, da bledem. Res. Užaljen in ponižan sem čakal, ne da bi vedel, kaj bi; počasi

sem se prepričal, da ne morem storiti nemogočega in prepričati ljudi, ki so lačni hrupa in bleščic, naj si ne vbrizgavajo najslabše izmed vseh drog. In potihoma, lahkomišelnostno upal, da imajo na voljo samo zvok, da jih za zdaj še nedosegljive podobe puščajo napol nedolžne. Čepel sem na verandi ter drugo za drugo prižigal cigarete. Ob desetih je hrup odsekano utihnil in po vaški poti so se razlile razburjene govornice vseh starosti in obeh spolov.

Kmalu se v svetli porečni temi, ki jo topi vzhajajoča luna, rastoča iz prvega krajca v ščip, razležejo orkestrski dvoboji med godalno razpoloženimi škržati in pevsko navdušenimi žabami. Zbujeni gekoni se tu in tam vmešajo z basovskimi medklici. Vse drugo je skoraj pozabljeno.

Drugi dan kljub strahu pred iznakaženostjo vsakega večera nič manj kot včeraj ne čutim, da je otok Don Det, priljubljena izbira v osrčju porečne pokrajine, tudi zame ljubezen na prvi pogled.

Gospod Tho in Jill klečita na rogovnici ob notranjem robu terase ter urejata knjižne police. Knjige ležijo povsod okoli njiju: Jill jih zavija v celofan in številčni nalepke na hrbtnih, gospod Tho pa jih ljubeče prelaga s police na polico, jih jemlje v roke, prelistava in gladi ter jih spet poravnava tam, kjer naj bi ostale. Vedno obrnjene narobe. Idilično podobo počitnic poudarjajo betelove palme, ki zadnje dvorišče, stekajoče se k preprostim kopalnicam in straniščem, delajo skoraj neprehodno, nag fantek, ki se še kobaca, zleknjen v prazen plastičen lavor, v katerem dela mehurčke iz sline in se vleče za lulčka, kadar mu tega na veliko ogorčenje Jill ne počnejo domači moški, in sončno presejan dan, ki ga božajo praskanje sirkovih metel in zvoneči klici perutnine, ki se kopa v prahu pod kolišči. Jill zavije z očmi, ko gospod Tho vstane, si otrka pomečkane dolge hlače in sede k mizi, na kateri prelagam prazno posodje od poznega zajtrka.

Mož govori tiho in momljaje, toda zvoneč in jasen je takrat, ko poudari, da je imel pred vekom turizma, dolarja in tako rekoč prisilne angleščine manj zapleteno življenje. Nič manj kot to pa je tudi res, pohiti počasi, da ima ljudi rad in da je zanj vedoželjni svet, ki prihaja k njemu na poceni počitnice, dokaz, da je laoski komunizem dober, strpen in prilagodljiv. Še vedno je tudi ribič, poudarja, kot da bi se opravičeval, bolj za zabavo kot iz potrebe, in še vedno tudi obdeluje svoja rižišča, ki jih zdaj, v sušni dobi, spremenjena v prah in drobce slame, teptajo črede rogate govede ter včasih, kadar se ne namakajo v leno tekoči reki, vodni bivoli. Toda turizem je velika skušnjava in Laos brez pretiranih ideoloških predsodkov hiti za svojima velikima sosedama; tisto na zahodni strani, se hahlja gospod Tho, ki je znala vedno lepo postreči močnejšim, je velika vojna, v kateri so Američani priznali Laos z največjo tonažo bomb na prebivalca

v zgodovini človeštva, obogatila z velikimi vojaškimi letališči in velikimi obmorskimi kurbišči, tisto na vzhodni strani, ki ji je bilo vse skupaj namenjeno, pa je nehote spremenila v blešččečo, sicer osiromašeno, vendar ne čisto nedolžno znamenitost. Toda vrnimo se v Sipandon! potrka z debelimi prsti, ki se nenehno drgnejo, kot da bi šteli dolarje, ki jih gospod Tho omenja najraje od vsega ter se ob tem napol smeji in napol joče, po praskah stare mize. Don Det, kraj z bogastvom prvin in prvobitnosti, vročično gradi preproste počitniške hišice in ponuja, kar se ponuditi da, da bi se s tem čim hitreje približal kritični prelomnici, na kateri ga bodo odstrelili kot pokvarjenega, kot banalen turistični škart. Na njegovem vzhodnem nabrežju se stiskajo vrste rjavih hišic, pogosto lepših, udobnejših in razkošnejših, kot so koliščarske bajte starega pionirja – ampak, poudarja gospod Tho, mi smo še vedno prvi in imamo najboljšo lego. To je, ponavljam, verjetno res – čeprav se ne morem prepričati, da bi videl kaj lepega, na primer, v razpadajočem betonu francoskih prekladalnih naprav. Moj gostitelj se dobro zaveda, kaj ponuja, in poudarke s svojega seznama mi zdrdra z nekakšno nemarno vzvišenostjo, ki pripravi ob knjigah klečečo Jill, da se obrne proč. Torej: Don Det ni bogat le s sproščeno, lenobno laoško domačnostjo, pomirjevali vaških glasov in med otoke nagnetenimi rečnimi horizonti, z bogastvom večno zelenih, fotogenično postavnih dreves in bohotnega porečnega rastja, temveč so njegovi čari tesno povezani tudi z bližino mogočnih Mekongovih slapov, katerih zamolklo rjojenje kot šepet boža tihe noči, s sladkovodnimi delfini, ki jih nadlegujejo z motornimi drevaki, in z najboljšim riževim žganjem *lao-lao* v državi.

“Glede tega ima čisto prav!” reče Jill.

Do tod torej vse najlepše, nadaljuje gospod Tho, ki poskuša pokazati, da je preslišal opazko svoje bele posvojenke. Toda, dvigne prst, v poslovne knjige gostišča se je začel nepričakovano vtihotapljati opazen primanjkljaj. Kaj vendar vsiplje pesek v kolesje podjetja, za katerega dobiček skrbijo ne le vestni ljudje, marveč celo dobrohotna narava? Odgovor je takle: pred nekaj mesci je prišel v vas prvi televizor.

Vedel sem, vedel sem! me prevzame, da bi zajokal ali s pestjo udaril po mizi. Ali storil oboje.

Gospod Tho nadaljuje s pritišanim glasom. Da ne bi mislili, da je zarobljen kmet: televizija je pomembna in potrebna, širi nam obzorja, prinaša nova znanja ter nas hkrati zabava. Spotike ne vidi tudi v tem, da si je televizor privoščil tako rekoč nedotakljivi vaški imenitnik, ki je hkrati phoban, upravni in politični zastopnik oblasti, in budist, ki pomaga vzdrževati otoški wat ter daje boncem največ riža, ustekleničene vode in padeka, fermentiranih sladkovodnih rib. Gospoda Thoja ne

moti, da podjetni mož vsak večer ob osmih – razen ob sobotah, ko nova ljubezen žarči po malem ves dan, ampak kar je res, je res, skoraj brez hrupa! – požene generator, vključi tisti čudežni »dalekogled« ter prek na dvorišče napeljanih zvočnikov okolici na ves glas napove, da se začenja program. Ni pa lepo in prav, da vaščanom, ki se po temnih vaških ulicah, ograjenih z bambusovimi plotovi, zlijejo na imenitnikovo dvorišče, za dveurno zabavo zaračuna tisoč *kipov* vstopnine na glavo.

“To je tisto!” se iz ozadja posmehne Jill. “Zavist ga grize!”

Tudi otrokom, se ne pusti zmesti gospod Tho. Tudi njegovim.

“Saj sem rekla!” se izza grla steklenice norčuje svetlolasa Angležinja. “In ko gre za tvojo Tiay, ki jo imaš še vedno za otroka, čeprav bi se že moral sprijazniti, da to ni več, postane televizija naenkrat vir vsega slabega in nevarnega.”

Za šestnajstletno dekle se ne spodobi, momljaje toži gospod Tho, da hodi zvečer v tujo hišo.

“Kakor vsi drugi!” reče Jill. “Vse vas je zastripilo. Niste več prisebni. Sanjate. Z odprtimi očmi. *Farangi* pa se umikajo. Stranke odhajajo.”

Gospod Tho je v zagati. Gostje ga prepričujejo, naj se upre zvočnemu nasilju podjetnega phobana, se posmehujejo, mu grozijo, se mrščijo in odkimavajo. Gospod Tho se brani, kot se more in zna, in kakor noče ničesar slišati o tem, da je televizija trobilo najslabše in najbolj brezvestne vrste, tako tudi prišleki niso pripravljeni poslušati razlag, kako zapletena so razmerja v laoški vasi.

“Nič hudega,” reče Jill, “boš pač spet kisal ribe in spet toliko kot včasih čofotal po blatu svojih zanemarjenih njiv!”

Gospod Tho ne mara takšnih šal in nerad se pogovarja o stvareh, zaradi katerih mora prehajati v obrambo. Vstane izza mize, ne da bi me pogledal, in sede na tla k tetam, ki režejo betelove oreščke in z apnom mažejo betelove liste. Že se smeji v šepetu trepetajoče laoške govornice in šešljajo otrokom, ki z odtisi v prahu primerjajo velikosti svojih dlani.

Tretji dan sem se najprej sprijaznil z jutranjimi glasovi, ki so bili preglasni, da bi samo ljubkujoče pobožali dremež in ga prekopicnili nazaj v spanje. Z nogo sem izpod blazinjaka potegnil rob mreže za komarje, se podrsnil po ležišču, odsunil vrata ter naslonil lice na pomečkano rjuho. Petelini so zganjali kokoši z gredi med stebri hiš, nekje daleč sta se leno oglašala čolnarska motorja, na grbini steze je žvenketajoče poskočilo kolo; na mračnem dvorišču je ženska otrkavala posodo, množilo se je lačno klicanje naspanih otrok, spet od drugod je privekal moten košček zategle pesmi. Potreboval sem cigareto in požirek vode. Iz kota verande, ki gleda

na h količku privezanega pujsa, na razčesani snop trstičja, na zelenjavni vrtiček in na zajemališče vode za zalivanje, je sončni vzhod v hipu pregnal vlažni jutranji hlad. V svetišču med drevjem nasprotnega nabrežja, od koder je v nebo gledala konica pagode in nekaj v rečni rokav v zemljo usekanih stopnic, so pojoče molili menihi. Odškrnil sem vrata v obpotnem plotu ter mimo terase, na kateri je mirovalo vse razen na ograji sedečega tukana, ki si je s čudaškim nosatim kljunom brskal po svetlem trebušnem puhu, ostro zavil na stezo, ki je prepolavljala plosko notranjost otoka.

Deček z bambusno palico v roki je slonel nad risbo v pesku, njegova čreda rdečih krav pa se je čez pot selila na nič manj kot na oni strani izsušene in od paše izčrpane kvadrate riževih polj. Lebdel sem po najvišji kopnini otoka in boljši razgled so imele le ptice, ki so lahkotno plule nad sušnimi ostanki davne žetve. Pot je na koncu zavila ostro na levo in se napela na zidan most, ki Don Det povezuje s sosednjim otokom, Don Khonom. Na nizki, široki mostni ograji sem drugič to jutro počakal sonce, da se je izpletlo iz obrečnih krošenj: takoj ko se jih je otreslo, je porumenelo in začelo oddajati vročino.

Najprej kot da je zbudilo otroke. Kdove kako dolge so njihove počitnice in koliko jim je do bleščočih, a piškavih sadežev, ki jim jih ponuja šola. Njihova so stopnišča, njihove so verande hiš in senčna stebrišča pod njimi. Tu in tam se kateri čisto odmišljeno objema z dvoriščno ograjo, drugi bezajo v ogenj pod glinenimi posodami za riž, tretji popravljajo raztrgano fračo, četrti tekajo za mlajšimi, da bi jih umili in oblekli. Deklice si podajajo škrbaste glavnike in krhlje starih, zamegljenih ogledal, dečki se učijo metati ribiške mreže. Ženske nosijo vodo, za njimi ostajajo v prahu točkaste sledi. Moški ocenjujejo svoja orodja, brusijo žage in leščijo rala, zvijajo cigarete, popravljajo vozle na spodrecanih sarongih. Naj sem hodil še tako počasi, njihovi gibi in premiki so bili strpnjejši in bolj sproščeni. To ni samo zaradi podnebja – kajti celo živali so videti karmično mirne in sprijaznjene z zakonitostmi narave kot mojster Gautama pod svojim indijskim figovcem: prašičev ne motijo povodci, piščančki ne drpalijo na vsak trzaj kokljam pod peruti, kratkorepe mačke sanjajo na slemenih kolib in utic, kravam se solzijo velike oči, kot da so vse okoli njih slepeči odsevi v ogledalu, in psi sploh ne čutijo potrebe, da bi lajali. Vem, veliko je začasnega in marsikaj je tudi varljivo, a če se z obpotja utrinjajo tudi laži, sem prepričan, da niso zavestne. Še vedno imam najraje tako velike oči kot takrat, ko sem bil še otrok, saj je marsikaj tukajšnjega podobno tistemu srečno hrepenečemu času.

V gostišču gospoda Thoja pa je glavna tema še vedno televizija. Čez dan se nekako razprši, kot razpršeno prebavlja njegova terasa, lovi in

izpušča izletnike, ki se vračajo od slapov ali s kratkih plovb z velikimi gumijastimi obroči, kot dremotne sanje na prekrizanih pletenjačah in kot vzvalovane črke v knjigi, na katero mi pada čelo kljub lakoti, ki jo dražijo nadvse počasni drsi korakov v temačni, zakajeni kuhinji – toda v večeru preži neizogibno. Gospod Tho kot da čaka, kaj se bo zgodilo, ves dan navzoč s svojo poklicno ukrivljenostjo in odsoten v mislih, ki belo-črno razvrščajo težave in nezapletene, tako rekoč rutinske odgovore. Da, na primer pogajanja z vaškim imenitnikom, ki je s televizorjem pokoril lahkomišelnih otoške duše, kot jih nikoli ne bi mogel s križem, steklenimi biseri ali pištolo, nikakor ne pridejo v poštev – ker je nedotakljivo in se ne tiče njegovih družbenih obvez. Čaka in dremlje in nepremično sanjari in se nasmiha v zrak nad našimi glavami – dokler v mraku ne zaživi, razširi rok, ko se vrne od generatorja, in ustvari vtisa, da postane v svetlobi žarnic bolj zdrav, bolj sijoč in vsekakor tudi bolj družaben. Že vemo, zakaj: trajalo bo samo do desetih in večer, ki je med prijatelji vedno prekratek tam, kjer je izrečena prva beseda o počitku in slovesu, je treba napolniti z vsem, kar se da naložiti na omizja s steklenicami, pepelniki ter ozadji svetov, razpršenih v naših svetovljanskih izkušnjah.

Ampak ko na terasi našega gostišča kot večno živi čudeži zabrljijo žarnice, se razleže tudi prostaški zabavniški trušč tri dvorišča naprej. Čarovnik phoban kliče oboževalce svojih posredniških spretnosti in sil. Tema, ki je onkraj naših omizij videti črna, čeprav je motna in vsako noč bolj prosojna, se naelektri. Obrazi vaščanov, ki hitijo, krevsajo, poskakujejo, se plazijo, podrsavajo po stezah, ki jih njihovi podplati poznajo na pamet, povedo vse, brez bund, kap, predpasnikov, zastarelih kril, klobukov, razvlečenih jopičev, tesno prilegajočih se srajc, obeskov in celo sintetičnih rokavic čez saronge in sine ali pod njimi, brez takšne maškarade beraške radovednosti, z bankovci med prsti, med katere so si jih bili zatakneli že doma: nebeško sinja, kristalno čista veroizpovedna prevzetost! Pričakovanje, ki bi ga bilo neodgovorno ne izpolniti. V velikih črnih očeh, naj so otroške, odrasle ali starčevske, dekliške ali moške, se iskrijo napovedi barvitega dogajanja. Cirkus za tisoč *kipov*, sejem pravljic za pet kovačev! In nas, ki se zmrdujemo nad njihovim vročičnim pričakovanjem in bi se radi oddaljili še bolj kot samo z zapiranjem v svojo upravičeno užaljenost, gledajo s pomilovanjem, s sočutnim omalovaževanjem. Opice v kletki!

Poljak Janek, ki se tako ali tako ves čas pritožuje, da je v deželi Sipandon premalo adrenalinskih izzivov, s slovesno jezljivostjo oznani, da se ne bo več mazal s to teščo slino in da naslednje jutro odrine na jug, v Kampučijo. Manfred in Petra z nemško navdušeno podjetnostjo in tovariškim pokroviteljstvom razdajata novico, da sta na otoku Don

Xang, ki je še bolj umaknjen, bolj prvinski, bolj ležeren, bolj prijazen in na splošno *unglaublich fantastisch*, našla zasnove prvega gostišča s tremi lesenimi bungalovi. Starikava Francozinja Marie dahne prazno mimo vseh, da zadene trava z gorskega severa veliko bolje kot pleve z nižinskega juga. Edini, ki se ne vda brez boja, je stari Giuliano, Italijan z mogočnimi sivimi brki, s še mogočnejšim trebuhom in gromko dobrodušnostjo: opaše se z veliko kopalno brisačo in odtaca v temo, iz katere pričakujemo vse, od kričanja do tišine, in nič; ko pozornost našega pričakovanja že usahne, se skoraj neopazno vrne na oblaku nespremenjenega televizijskega hrupa. Nič ni zaleglo, sprejeli so ga kot še enega klovna iz elektronske arene moderno mislečega vaškega mogočnika – kot bi odrezal, ga je minilo burkaško veseljaštvo, v katerem je prej kazal jezik mladim dekletom in otrokom, se bobnal po svojem sivodlakem oprsju in južnjaško ogorelem vampu, vabil plesat okoliške laoške gospe, s slabim posluhom rjovel operetne arije in z medvedjimi tacami, s katerimi rahlja kosti tistim, ki jih ima rad, skoraj prelomil gospoda Thoja.

Naše tožbe se počasi polegajo in ko se zdi, da je strupeni tujek zaostal v tekmi z našo dobro voljo, se gospod Tho nagne nad naše omizje in z narejeno skromnostjo oznani, da je našel rešitev. Jill nemo odkima.

“Tudi jaz bom kupil televizor!” reče resno in strogo. “Bom! Jutri.”

Jill spet odkima.

Kupil ga bom, pravi, ker je dobro, da je pri hiši, in ker je potrebna! Kham in Tiay ne bosta več ponočevala in se izpostavljala nespodobnostim, tudi moja žena in moji sorodnici ter majhni otroci se na večer ne bodo več vedli kot teleta, preden jih spustiš sesat h kravi. K nam pa bodo lahko prišli gledat televizijo tudi preostali vaščani, in za to jim ne bom zaračunal ničesar. Ničesar, res. Televizija je javna dobrina, vsakdo ima pravico do nje! Laoški komunizem je dober, ker nam daje to možnost – a ker smo revna država, televizija ne more priti v vse domove naenkrat. In še nekaj, se skupaj z iztegnjenim kazalcem maje gospod Tho: vaščani se bodo na tej terasi srečevali z mojimi gosti. In seveda moji gosti z njimi!

“Kako pa bodo vzpostavili stike, če bodo ves čas buljili v zaslon?” se posmeje Jill.

Gospodu Thoju se ne zdi vredno truditi z odgovorom. Svoje je povedal. Kot mimogrede samo še vpraša, ali ima morda kdo kakšen opravek v Pakxeju – Jill, njegova Jill, se bo jutri odpeljala v mesto in bo tam kupila tako televizor kot satelitsko anteno. Jill zavzdihne, da je res. Gospod Tho ne razume, in si zaradi tega tudi prav nič ne beli las, kako je mogoče, da mu na njegovo domislico ne vrnemo nobenega odmeva – toliko bolj, ker se vidi, da je pričakoval vsaj prijazno potrditev, če že ne iskreno

navdušenje. Ampak terasa se v naraščajočem molku prazni, čeprav bodo žarnice brlele še najmanj pol ure. Tako ali tako nimamo kaj odločati. Do stopnic na verando moje hišice mi sledi vitka senca. Vem, da je to stara teta s krvavo rdečim nasmehom ženske, ki redno žveči betelov orešek: kot vsak večer bo pred vrata postavila prižgano oljenko, otipala vrv viseče mreže, na dolgo pozdravila in odšla v kлокotave glasove umetno osvetljenega predspanja.

Četrty dan se prevesi, prelomi ali morda kar na novo začne takrat, ko me mladi Kham v imenu gospoda Thoja, svojega očeta, povabi na kratko plovbo v Ban Nakasang.

Sonce zahaja, ko postopam po sipini, obrobljeni s plovili in zaprti s stikajočimi se hišami na stebrih, ki jih razpira le široka ulica proti tržnici in glavni cesti. Ali vedo, da si ne želijo drugam? se sprašujem, ko opazujem otroke, ki mahajo s palicami, odrezki kokosovih pahljač in drugimi preprostimi igračkami, fante, ki tleskajo z bambusno žogo ali mahajo z loparji za badminton, sijoče deklice, ki znova in znova plavajo za japonko, vrženo v globljo vodo, moške, ki ljubeče perejo tuktuke, potniške tovornjake, mopede in kolesa, ženske v predvečernem obredu popolne lepote, ko si umivajo dolge črne lase in se jim rdeči mrak blešči na gladkih, mokrih ramenih? Pretiraval bi, če bi rekel, da ob njih verjamem in upam v popolno srečo, a zato me nič manj ne veseli, da se znajo posrečeno vživeti in pretanjeno uživajo, kar se jim daje in kar so si bili preskrbeli. Sreča – čuden, tuj, drag, sebičen dar usode. Vanjo pojejo glasovi, pojejo kretnje, pojejo potratne barve zadnjega sonca, poje dišeča toplota, poje škripajoči pesek, poje trkanje čolnov, pojejo celo rahli oblaki nad dojkami kampučijskih gora.

Ko pride Jill (najprej si z obleke dolgo otrkava prah ter si v plitvini umije stopala; njene oči so rdeče od vetrovne vožnje), čar počasi zamre. Ne da bi bila za to kriva ona. S Khamom preprimeva tovore v skrbno oblazinjenih in prelepljenih kartonastih škatlah: v njegovih rokah se varno ugnezdi televizor, najmočnejše orožje moderne dobe, svetinja in božanstvo hkrati, srce in glava novega hišnega oltarja – obraz mladega moškega daje vedeti, da se zaveda usodnega prestopa v čas izgube nedolžnosti in intimne, v obdobje umetnih pravljic in lomljivih obljub, žari in se hkrati zapira; v mojih rokah pristane satelitski krožnik. Jill se mrka in utrujena molče sesede v zadnji del čolna, kot da si prisega, da pri tej predstavi ne bo več sodelovala. Malce grenko, vem, se je smejati temu, da je danes velik dan za gospoda Thoja in njegovo družino – ki bo kmalu le še na nekaj rodov, dodajam, rodila posameznika, ki bo želel spoznavati, da je bil čas brez

tega zla boljši in da je strupeno slepilo pobilo varno, srečno preprostost. Toda poskusiti morajo.

Še dolgo po tistem, ko je tema zaprla vsa vrata in je mehko oblačno nebo pometlo vse zvezde, se zibljem v viseči mreži in razmišljam o dogodku, ki je danes obsodil stare čase in ki jih bo že jutri začel nadomeščati s slepili, ki bodo popačila vse, kar so ti ljudje mislili in verjeli do zdaj. O, še kako dobro razumem njihovo vznemirjenost, njihovo uročenost: to božanstvo ni skrivnost, s človeškim glasom govori in v razumljivem jeziku, pa še prikazuje se, v nešteti oblikah, in to v barvah! Po gumirani vrvici priteka v stekleni zaboj nevidna sila in tista stvar na strehi lovi duha, duhove vseh ljudstev, tako prejšnje kot prihodnje inkarnacije – potem pa se združita v podobu, ki se gibljejo: tako močan je ta zaboj, da lahko vsrka vase ves svet!

Peti dan večkrat odkrijem, da začenjajo njegovi brsti poganjati že sredi noči. Zbudil sem se večkrat, najtemeljiteje takrat, ko je nad tulečimi veseljaki s sosednjega dvorišča zmagala nočna tišina. Drugič me je že poplavljal dremež, tisti najprijetnejši, ki te strese in je ves sladak, da bi pojedel samega sebe, svoje sproščeno telo s posteljo in odejo vred, ko je zunaj zacopotalo in se je stresla vsa bajta. Težki koraki se niso naravnali po stopnicah, niso se ustavili pri oknu in niso se dotaknili verande: zadišalo je po gnoju in tudi po globokem, rigavem sopenju sem spoznal, da se pod mano, po kolišču, ki ga v deževnem obdobju zalijejo poplavne vode Mekonga, sprehaja krava. Ali morda bivol, tisti, ki ga vsak konec popoldneva opazujem, ko se namaka v plitvini pri čolnarskem pristanišču gospoda Thoja, včasih toliko, da gledajo iz vode samo oči in rogov, včasih še bolj, da ga izdajajo samo krogi valov. Pujs je zakrulil, čivknila je kura, govedo pa je izkoristilo priložnost in se z vseh strani očohalo ob stebrih, na katerih stoji moja bajta.

Slovesen pa sem si poskušal narediti tudi večer. Pri tem sta mi pomagala mesečina in nenavadno, nerazložljivo cingljanje z rečne plitvine, kot da bi se med sabo drgnile drobne kovinske cevčice. Začuda je molčal tudi televizor – ne le bleščeča kitajska ropotulja z debelo nabrekli ekranom gospoda Thoja, ki sploh še ni spregovorila, ne, nekaj je pregorelo tudi v zasebno-javnem kinu prvega izmed tovarišev na Don Detu. Jaz sem mu porezal kable! reče Giuliano. Ne, reče Manfred, jaz sem mu vsul sladkor v rezervoar generatorja! To je laž, pravi Nizozemec Simon, ki je naselil hišico Poljaka Janeka, ki danes morda že z nepretregano erekcijo tuli na hitrih rečnih čolnih po Mekongu navzdol, da ga najbrž ne bo ustavila niti delta, kaj šele romantično-praktične Vietnamke, no, pravi Simon, jaz sem mu kodiral program, ki štiriindvajset ur na dan prenaša samo

vremenske napovedi! To ga sploh ne bi ustavilo, vskoči Petra, in ker se tega zavedam, sem mu ukradla satelitsko anteno! In meni je ostalo samo še to, pravim jaz, da sem mu izmaknil televizor, ga vrgel v prvi čoln in spustil po reki – danes sem videl njegove ostanke pod slapom Li Phi! Vse te nesmisle klobasamo zato, da bi jezili gospoda Thoja. Da bi ga lahko na račun televizije spravili v smeh, si tako ali tako ne domišljamo več. Gospod Tho danes namreč ne zna reči drugega kot:

“Zakaj ne dela!?”

Terasa njegovega gostišča je že od jutra, ki sem ga jaz preganjal po obalni stezi, ali vsaj od zajtrka, ki sem si ga tokrat izbral v zračni, grobo spahnjeni baraki ob starem železniškem mostu, središče vročičnega dogajanja. Gospod Tho je odrinil mize in klopi tesno vzdolž ograj, prinesel in pogrnil nekaj rogoznic, potem pa po njih razstavil vse, kar je bila Jill včeraj pripeljala iz Pakxeja. Preštel je vijake, razpeljal kable, zložil kovinske palice, ki bodo na strehi opirale satelitski krožnik, snel z daljinca pokrovček za baterije, nanizal na žico nekaj objemk in spojčk, potem pa legel pred televizor ter buljil v prazni in mrtvi ekran, medtem ko se je previdno po vrsti dotikal gumbov, lučk in stikal. Say in stari teti so medtem mantrično stiskale in pokale zračne blazinice v plastični oblogi, Tiay se je jezila, ker je morala držati fantka, ki ni smel blizu, mladi Kham pa je hodil od soseda do soseda in se celo s čolnom odpeljal v Ban Nakasang ter v Mueng Khong in Mueng Saen na otoku Don Khong, da bi našel človeka, ki bi znal namestiti in oživiti njihovo še nezbujeno okno v svet. Zaman.

Nejevolja je bila očitna in nalezljiva. Say zlepa ni več razumela polovice jedilnika. Gospod Tho je dvakrat povzdignil glas, enkrat na svojo hčer, ker ta ni pazila na fantka, v zadnjem trenutku so mu preprečili, da ni pogoltnil peščice vijakov, enkrat pa na neznanega otroka z drugega konca vasi; že to je bilo nezaslišano, kaj šele, da je nanj zakričal brez razloga in potrebe. Jill je s privzgojeno mešanico vljudnosti in pikrosti zaprla knjižico z navodili in jo odrinila na vogal mize, za katero se je brez zadržkov ukvarjala zdaj s pivom *lao* zdaj z riževim žganjem *lao-lao* (“Kot dunajski valček,” je modrovala v pridržanem smehu: “... *lao lao-lao, lao lao-lao*, en poudarjen, dva nepoudarjena, *lao lao-lao ...*”): v latinici je zapisana samo vietnamščina, po preostalem papirju so nakracane kitajske pismenke ter kampučijski, tajski in laoški volančki. Gospod Tho je za nasvet in pomoč pri oživljanju televizorja prosil goste, vendar si nima kaj pomagati z upokojenim železničarjem, urednikom lokalnega časopisa, davčnim svetovalcem, absolventko sociologije kulture ter kmetom iz Stržišča nad Baško grapo. Tukaj, pod žarnicami, tik pred obračunom dneva, bi bili lahko kljub vsem vrinkom in tujkom z večerom po malem

sprijaznjeni tako gostitelji kot njihovi gostje, ampak zdaj se skoraj hkrati zavemo, da že ves večer manjka Jill.

Tiay molče vstane in jo odide iskat.

Angležinja se zasliši že na četrtilometra. V domet svetlobe najprej prodre Tiay z biciklom, ki najprej napove in takoj potem izpove pomečkana in opletajoča blatnika, za njo pa z razmetanimi koraki, ki visoko dvigajo prah, cepeta Jill in rjove neko čisto nerazumljivo in nemelodično popevko. Gospod Tho se drži za glavo, ko se svetlolaska iz grčavega anglosaškega materiala skoraj zavalji na teraso. Cmokne ga na čelo in s podobnimi darovi zasuje še Say in stari teti.

“To ni nič!” reče, ko pokažejo na njena opraskana kolena, buško na levem robu čela in vreznino pod komolcem. “Bila sem na predstavi!”

In kdo je imel predstavo? vpraša eden izmed nas.

“Jaz!” se zakrohoče Jill. “Spila sem več kot mister Geoffrey Stampdon, pijandura iz Liverpoola, višji od mene za tri palce in težji za petinštirideset funtov, izzivalec brez baze in rezerve. Sama sem ga spravila v tisti njegov skret, ko je ugasnil, in domov sem prišla brez tuje pomoči. Tiay, kje je moj bicikl?”

Tišina, ki nastane, ne ustreza večeru.

Hčerka, zastoka gospod Tho, ni dobro, kar počneš ...

“No kaj, stari,” reče sitno Jill, “si scopral tisto svojo reč? A veš, da si bil danes neznosen? Da te sploh ni bilo za spoznat!? Do zdaj si se znal pogovarjat samo o poslu in dolarjih, zdaj boš dodal še televizijo. To bo zabavno!”

Pri našem omizju se zasliši ploskanje.

Jill mežika v nas in nihče ne ve, ali nas je prepoznala ali ne. “Kakor koli,” reče, “družbo in zabavo sem si morala poiskati drugje!”

Gospod Tho vpraša, ali je lačna.

“Kaj še,” reče Jill, “povej raje, kaj je nocoj po televiziji!”

In kot nalašč se z dvorišča tri hiše naprej zaslišijo dobro znani komedijantski glasovi, ki jih na gosto prekinja zavijanje popevk, narejenih iz umetnega sladkorja, celofana in računalniških kablov.

Šesti dan je prinesel Jill hudega mačka, gospodu Thoju pa še vedno nobenega upanja, da bo njegov veliki nakup spregovoril in zapel. Hrana je vse slabša, domači so zakrknjeni v neizrekljive in neizrečene očitke, terasi in dvorišču z labirintom betelovih palm se raje izogibam. Vreme se je razpelo kot arija, modrina neba je osupljiva, Mekong je še bolj zelen in raznežen. Morda je naključje, vendar imam občutek, da se ženske in dekleta vse raje zbirajo na kopel prav pod mojo hišico. Zaznavanje

brezčasia je skoraj hujše kot pijanost. Vseeno sem pomislil tudi na to, da bi se premaknil naprej: deset dni bom že v Laosu, pa sem še vedno tik za mejo, kjer sem vstopil vanj.

Kaj naj storim: nocoj je tišina popolna ...

Sedmi dan doživim nekaj všečnih trenutkov in veliko takšnih, ki jih ni prijetno shranjevati niti na papir, na katerem svoje poraze, naj si zanje kriv ali ne, postaviš drugim na ogled in v opomin.

Gospodu Thoju je že sredi dopoldneva spregovorila televizija. Za zdaj, kot da se je hočejo do sitega najprej naužiti sami, so jo postavili na visoko polico v kuhinji, v kotu nasproti ognjišča in s takšnim naklonom, da se jo da udobno gledati z nizkega ležalnega podesta. Družina je zamaknjena, uročena se preliva v šumeči zaslon, posut s sivimi pikami in migetajoč z umazano umetnimi barvami, in njihova brezbržnost za vse preostalo diši po maščevanju za naše nasprotovanje in zajedljive pikrosti. Zdaj so sploh postali nerešljiva uganka. Nič novega ni, da tujcev ne jemljejo resno, in meni je nekako vse manj do tega, da bi se spraševal, ali zaradi strahu, nevoščljivosti in pristransko sprejemane drugačnosti ali preprosto zaradi nemarnosti; prihaja njihova zaprta vzvišenost iz njih samih ali pa sta jim takšen odnos izoblikovali neodgovorna lahkost in površnost našega počitniškega vedenja? Zalepljeni so k zaboju, ki jih zasipa s kičastimi lažmi, ki jim ne povedo ničesar o tem, kako v resnici živimo, delamo, razmišljamo, ustvarjamo razmerja – še bolj zagotovo pa ničesar, kar bi spodbujalo njihovo (samo!)kritično razmišljanje, neodvisnost in potrebo po ustvarjalnosti. In tako se ves čas po malem, danes pa sploh, družčina gospoda Thoja vede podobno kot vse gostiščne postaje te počitniške obale: žaljivo te odstranjajo z nezanimanjem in vzvišenostjo, hkrati pa pri tebi ne spregledajo nobene kretnje in nobenega premika ter svoja opažanja podkrepijo s kvakajočimi opazkami in pomilovalnim smehom, ki peče kot koprive.

Kaj šele bo, ko bodo imeli pri vsaki hiši televizor!

Med kosilom in siesto nihče ne vedri na domači terasi. Jill se je ogradila z dremežem in branjem v viseči mreži na verandi svoje bambusove hišice. Na perišču mlada Tiay v spodrečanem *sinu* čepe na pesku ihtavo in besno mlati s perilom po rebrastem kamnu. Ni pritišanih, neskončnih ženskih klepetov pri tem ali onem kratkem stopnišču, od betelove sline krvavih nasmehov, mehkih starčevskih dotikov, ki se jim ne izmakneš, če greš mimo. Mladi Kham nezadovoljen lazi na streho ter popušča in priteguje objemke in vijake, da bi poravnal anteno zdaj s tajskim Ubom Rachathanijem, zdaj z vietnamskim Da Nangom ali Sajgonom, zdaj spet

s kampučijskim Phnom Penhom. In gospod Tho je izmenoma otročje brbljav in odrezavo nestrpen. Fantek, ki še ni shodil, je zaripel od joka, ker se nihče noče ukvarjati z njim. Če bi ostal na Don Detu, bi odslej hodil jest drugam: v jedeh ni več razkošne materinske privoščljivosti mojstrice Say, je le plehka ter hladna ali nedokuhana krma, ki jo tuje roke zaničljivo treščijo na mizo, ne da bi oči pogledale, kdo jo bo jedel.

Vseeno sem mlademu angleško-italijanskemu paru, ki ga je zapeljalo moje radodarno presipanje časa, predlagal počitek in kulinarčni poskus. Omamljeno osončeni čas mineva v razgibanem, pristrčnem pogovoru. Fantovi rahlo skodrani, slamnato svetli lasje so suhi, dekletove goste in dolge italijanske črnine pa se še vedno drži rečna vlaga, skrita v debelih pramenih: počasna plovba s traktorjevimi velikimi gumijastimi obroči od peščine na gornjem izteku otoka do železniškega mostu na jugu, kjer vodo počasi že vleče na slapove Li Phi, je priljubljena počitniška igra ljudi, ki se ne bojijo tropskih voda in vsega tistega, kar vsrkavajo vase. Jaz bi vsekakor imel pomisleke, rečem: po vseh teh mescih v Indokini sem še vedno osupel in se mi zdi eden izmed vrhuncev azijskega perfekcionizma, kako ravnajo s smetmi: pravzaprav jih sploh ne mečejo stran, kar padejo od njih, kar koli in kjer koli, kot da bi v trenutku, ko izgubijo telesni stik z njimi, izpuhteli. Res je, se smejita Anglež in Italijanka: včeraj sva videla gospodinjo, ki je stresala v reko zvrhano košaro plastičnih smeti; to pa ni dobro! sva rekla, kolikor mogoče prijazno, saj veš, izguba obraza in to – ona pa se je nasmejala s pristrčnostjo, ki bi otalila srce še takšnemu ledeniku, in lahkotno rekla: *No problem, go Kampuchea! Go Vietnam!* No, kaj bi rekel na to? Smejiš se – bolj grenko, ker smo mi to že izkusili. Oziroma svinjamo še s čim veliko hujšim!

Pogovor ostaja živ in tekoč, čas pa teče in lakota se ne pusti slepiti. Mine pol ure, mine ura, mine druge dvakrat četrt, iz kuhinje pa razen jedkega šumenja televizorja nobenega glasu. Končno se dvignem, na neki način se čutim odgovornega, in pogledam v polmrak črne kuhinje. Na ognjišču se sesipajo zadnji ogorki kokosovih luščin in brbotanje v kozici z lečo prehaja v tisti zopni cvrket, ki mu hitro sledi smrad po zažganem. Pogledam še na drugo stran: na podestu, postlanem z nekaj prekrižanimi rogoznicami in okrasnimi blazinami, mirno spijo stare gospe; gospodinja Say rahlo smrči, toda to ne moti od pasu navzdol golega fantka, ki spi na njej, z glavico med vsaksebi ležečima dojkama. Ne morem zatajiti užitka, ko jih zbujam, in ne morem prezreti grdih pogledov, ko jih zbudim.

Ko začnem pospravljati, me Jill ošine z očitkom v pogledu.

Na večer me je še enkrat pognalo na sprehod. Zavil sem v otoško no-tranjost, v kateri kot siv las med rjavimi vijuga ozka prašna steza. Srečal

sem se z belimi pticami, ki so jezdile na črnih bivolih, sušečo se meniško raševino med kamnitimi stupami svetišča, na robu svojega dvorišča sedečo družino, kupolastimi pečmi za kuhanje oglja, ribičem, ki je nesel na drogu viseči mreži, v katerih so se lesketale drobne, še mokre ribe. Na železniškem nasipu, na prostorni in do prsti shojeni stezi, me je prehitel mopedist. Čez nekaj metrov se je ustavil, zasukal zgornji del telesa in z dlanjo potolkel po sedežu za sabo. Ustavil sem se ob njem, ga pozdravil in se mu zahvalil, in ker je bilo videti, da pričakuje še več, sem mu povedal, kam se vračam. “Danes so mu namestili anteno in priključili televizor,” je rekel zavzeto, moški zrelih let, raznežen kot ponosna mati: “Gospod Tho je res srečen človek!”

Sam sedim na terasi; nihče ne opazi, da se poslavljam. Iz kuhinje vrejo zategli kriki. Nocoj so rumenkaste oči gospoda Thoja tudi malo rdečkaste. Jill prihaja po pivo ter si ga odnaša na verando svojega otoškega doma. Vaščani, ki z drobnimi bankovci med prsti hitijo na predstavo k phobanu, se ne ustavljajo niti za kratek pogled ali neroden nasmeh. Reka pljuskne na peščino droben val.

Na večerjo sem čakal skoraj dve uri. Pa še prismodili so mi jo.

Gabriel Zaid

Kam usmerjamo odrske luči

V vsakdanjem življenju smo vsi igralci in gledalci. Vloge se spreminjajo glede na družbene okoliščine vsakega sodelujočega in njegov osebni značaj, pa tudi glede na število udeležencev.

Ob mizi za dva teče en sam pogovor. Za veliko mizo je več pogovorov, kaj šele na banketu. Da pa bi sto ljudi sodelovalo v istem pogovoru, je treba prositi za tišino, prekiniti posamezne pogovore, poleg tega se morajo govorci izmenjevati. Tako nastane potreba po mikrofonskem nadzoru. Čeprav je to urejeno s parlamentarno pravičnostjo (vsak lahko govori, posluša in odgovarja v omejenem času), postane izmenjava pretežno zelo pasivna. Kadar se pogovarjata dva človeka, morda vsak govori polovico časa. Kadar jih je sto, moraš poslušati devetindevetdeset minut, če hočeš eno minuto govoriti. Čim večje je število udeležencev, tem bolj se razmere slabšajo. Povečevanje števila sodelujočih veča pasivnost in igralce spreminja v gledalce celo v uravnoveženih razmerah. Lahko pa celo uničuje uravnoveženost, le razlog je čisto drugačen.

V majhni, trdni skupnosti se vsi poznajo med seboj. Vsak udeleženec pozna druge po imenu, obrazu, glasu, značilnostih in položaju. Ne moreš pa poznati milijona ljudi. Če bi jih toliko sodelovalo v pogovoru, ne bi zadostovalo, če bi se preprosto izmenjavali in govorili vsak milijoninko časa, kolikor bi jim bilo na voljo; udeleženci bi se morali seznaniti med seboj, tega pa ne zmorejo.

V spominu imamo lahko ducat ali sto ljudi, mogoče celo tisoč, več pa ne. Zato morajo organizatorji nastopov ali političnih prireditev (ki jih omejuje tudi trajanje dogajanja) usmeriti reflektor v nekaj oseb, ki jih vsi poznajo. Množično sporazumevanje vsiljuje neuravnoveženost: milijon neznancev, pogreznjenih v anonimnost, posluša nekaj znanih igralcev.

Neuravnoveženost je moč, ta pa hitro postane posel. Znan obraz pritegne množico, kot dobro vedo udeleženci, organizatorji, propagandisti,

pokrovitelji in vsi tisti, ki hlepijo po vplivu. Osebna privlačnost je odkritje za tiste, ki si delijo to izkušnjo: takojšnji vrhunec, ki je sam sebi namen in ne zahteva drugega kot dovoljenje, da traja. To pa je tudi tržna valuta za sodelujoče, njihovo občinstvo ("bil sem zraven"), tiste, ki jih zanima nakup ali prodaja vpliva, in za lastnike mikrofona. To je moč, ki jo vsilimo tako, da utišamo ozke pogovore, bodisi po naravni poti (občudovanje nas prisili, da nehamo govoriti in prisluhnemo) ali s triki za pritegovanje pozornosti, diktatorskimi ali tudi ne.

V manjših krogih imamo naravne voditelje, je pa veliko načinov, kako lahko postanejo znani v večjih krogih: naključje (dobrega pevca po naključju sliši nekdo, ki mu lahko pomaga pri karieri), srečen trenutek (če imamo v določenem trenutku nekoga, ki ugaja prav določenemu občinstvu), nepričakovana priložnost (če nekdo vskoči namesto zvezdnika, ki zboli), ustvarjalnost organizatorjev (ki izberejo novo igralsko zasedbo), pridobljene pravice (tistih, ki upajo, da bodo imeli določen vpliv), samopromocija (tistih, ki hočejo priplezati na vrh, čeprav ne vedo, čemu, in čeprav se to nazadnje izkaže za slabo naložbo). Pri vsakem izmed teh načinov pa srečamo drugačne enačbe moči.

Na nekomericalnih področjih (političnih, akademskih, verskih) vlada neskončna vojna za mikrofon, lastniška razmerja pa so zapletena: Kdo ima pravico do besede v imenu ljudstva, resnice, boga? Imeti v rokah mikrofon pomeni imeti moč. Zato je v političnih, akademskih in verskih organizacijah vse polno govoric o mafijah – neuradnih strukturah moči s prikritimi interesi, ki obvladujejo mikrofon in z nepoštenimi sredstvi vsiljujejo svojo voljo. Enaki pritiski obstajajo na komercialnih področjih, vendar niso tako močni, kajti ustvarjanje dobička je legitimen cilj legalnih struktur moči. Oblast nad mikrofonom je v rokah poslovnih družb, ki se ukvarjajo z zbiranjem velikega števila ljudi, da bi jih prodajali propagandistom. To je poskus ustvarjanja ravnovesja med interesi družbe, producenti, zvezdniki in pokrovitelji. Postopek je omejen na ozek monopol, kajti široko občinstvo ne pozna in ne more poznati večjega števila nastopajočih. Prav tako ni veliko televizijskih mrež, množičnih prirediteljev ali organizatorjev množičnih shodov, kot so družbe, ki proizvajajo zabavo, politične stranke, univerze in cerkve; tudi ni neskončno veliko časa, da bi pritegnili pozornost gledalca.

V tej igri so številni vidiki in ista oseba lahko prehaja iz ene vloge v drugo. Propagandist lahko nastopa kot producent, oddaja mikrofon, odkriva zvezdnike in organizira svoje prireditve. Zvezdnik lahko najame mikrofon, financira svojo predstavo in prodaja pokroviteljstvo propagandistom. Medijska družba lahko pridobi politične ali gospodarske usluge, ker ima

oblast nad mikrofonom. Politiki, akademiki in duhovniki si lahko izmislijo spletke, ki jih objavijo v poročilih, privabijo kamere; lahko služijo denar z oddajanjem mikrofona ali ponujajo blagoslov – človekov, božji ali tak, ki ga omogoči znanstveno dokazana resnica – v zameno za pozornost. Igralci, pevci ali komentatorji lahko postanejo politiki ali poslovneži; poslovneži lahko začnejo politično ali pevsko kariero ali pa postanejo javne osebnosti, da bi njihovo ime prišlo v časopise. Neuravnoteženost je bolj ali manj prenosljiv vir moči, ki se ga da prenašati z enega položaja na drugega. Izkorišča osnovno dejstvo, da množice prepoznavajo le nekaj ljudi.

To pojasnjuje tudi žanr, ki bi lahko veljal za izjemo pri pravilu: resničnostne šove. Uporaba neznancev v okoliščinah, ki vzbujajo pozornost, je lahko dober posel, ker je njihov pogajalski položaj izjemno šibek. Zavedajo se, da morajo pritegniti pozornost, sicer bodo potonili v anonimnost (ki se je bodo nekateri izmed njih pozneje hrepeneče spominjali). Nimajo svojega občinstva. V zvezdnike (čeprav je njihova slava bežna) jih spremenijo senzacionalistične okoliščine, v katerih se razkazujejo. Kupčije, za katere se pogajajo, niso enake tistim, za katere se pogajajo ljudje, ki že imajo svoje občinstvo, množični mediji pa ga bodo le še pomnožili. Tisti, ki so že zvezdniki manjših prireditev, prispevajo svoj kapital (uvečjavljeno ime, legitimnost, priznana nadarjenost) za širše izkoriščanje. To je za organizatorja prednost, vendar ni zastoj. Manjši zvezdniki lahko kaj pridobijo (če se zares da kaj pridobiti) z nastopi pred bolj množičnim občinstvom, vendar imajo občutek, da si to tako ali tako zaslužijo, in na tej izhodiščni točki se tudi začno pogajati.

Seveda tudi neznanci, ki zaslovijo šele po nastopu v javnosti, dobijo občutek, da so nekaj vredni in imajo zato pravico do mikrofona. A to se ne zgodi čez noč, medtem pa plačujejo za svoj vajenski staž. Ko imajo tudi sami moč, se začno pogajati kot mali monopolisti in izkoriščati slavo, ki so si jo pridobili.

V praksi zvezdniki kratkoročno (celo izjemno kratkoročno, če tik pred tem, ko se dvigne zavesa, zagrozijo, da ne bodo peli) zmagajo. Srednjeročno so na boljšem organizatorji. Lahko določajo pogoje propagandistom, še zlasti v najbolj gledanih terminih. Nazadnje pa vedno zmagajo propagandisti. Morda lahko celo vsilijo veto na enega zvezdnika ali zahtevajo drugega. Položaj ustvari iluzijo, da vpliv ali denar sama po sebi ustvarjata zvezdnike, a ta vtis je pretiran. Z občinstvom je mogoče manipulirati, konec koncev pa ima le odločilno moč: da nakloni pozornost ali ne.

Razkazovanje skupine neznanih oseb v javnosti, po možnosti v škandaloznih okoliščinah, ki vzbujajo pozornost, je za producente lahko dobra kupčija, ker se je na kupe neznanih ljudi pripravljeno razkazovati

za nizek honorar, propagandistov, ki bi bili pripravljeni plačevati za tako zbrano skupino, pa tudi ne primanjkuje. To je dobra kupčija tudi za tiste, ki se razkazujejo: dobijo občutek, da so pomembni, pridobivajo slavo in izboljšujejo svoj pogajalski položaj. Pri taki skupinski degradaciji je najteže sprejeti vlogo gledalcev, ki take kupčije sploh omogočajo.

Prevedla Dušanka Zabukovec

Lucija Stepančič

Tomaž Kosmač: *Punk is dead.*

Ljubljana: Študentska založba (zbirka Beletrina), 2008.

“Meni je v čast, če sem razumljiv. Svoji literaturi pravim strip literatura,” izjavlja Tomaž Kosmač v svoji najnovejši zbirki kratkih zgodb. Odločitev je glede na področje avtorjeve dejavnosti še kako pravilna, v njegovem pisanju se namreč izriše svojevrsten zemljevid nočnega življenja. Pri tem pa, in prav to je najzanimivejše, ne stavi na nespečnost urbanega prizorišča, ampak na provinco, na sceno v zakotnih mestecih in po vaseh. Kartografiranje šankov zajema najprej in predvsem špuro Godovič–Idrija, izjemoma si privoščiči skok do Metelkove v Ljubljani in celo do Češke in Slovaške, na koncu pa zakroži po vsej Sloveniji, vendar je njeno pravo težišče še vedno na primorskem koncu. Slovenski road movie? Zgode in prigode povezujejo nočne vožnje, po večini z avtom, vsekakor pa vsakokrat z drugim vozilom, po navadi tudi z drugo zasedbo in v drugačnem razpoloženju, na štop ali z nacejenim prijateljem, vsekakor pa s kripo, ki je ukradena, pokvarjena ali celo oboje hkrati. Sem seveda sodijo še srečevanje z modrimi angeli, nepredvideni izstopi (oziroma metanje ven), enako nepredvideni vstopi ter neskončno pešačenje, zmrzovanje, scanje, prepiranje in fehtarjenje ter mačkasto prebujanje na kartonu in betonu. “Važno nam je bilo, da se premaknemo iz vsakdana in zastonj pijemo.” In to je to.

Prvoosebna pripoved izlušči zanimiv zombijevski lik, introvertiranega žurerja, ki v globini nočnih prigod in razgrajanja išče (in najde) svoj mir. Samoto, ki je njegov element, srečuje vedno le na najbolj utrganih veselicah, teh pa v odročnih krajih očitno ne manjka. Poleg samotnega jezdeca, pijanskega asketa, ki se pomika med različnimi prizorišči v navdihnjeni nalitosti in z nenavadno gotovostjo, se izriše scena, ki, kot v čarobnem gozdu, zaživi šele z nočjo. Tempo pripovedi je čudno vznemirljiv, saj vse povedano prepreda skrivnostni nevidni živec, ki pisca skoraj vsako noč požene ven: od tam naprej pa je vse hudo nepredvidljivo. Največji čar

zgodb tega samotarja pa je prav to, kako vanje vpadajo ljudje: kot leteči norci in s tragikomično brutalnostjo, ki jo spremljajo psovke, krohotanje, cviljenje zavor in vsakršno razbijanje. Včasih pa tudi zlovešče potihlo, tako kot junakinja zgodbe z naslovom Posilstvo: “Nič ji ni bilo. Naveličala se je peljati, pa se je vrgla po tleh.”

Eno najbolj uveljavljenih meril kozmopolitizma določenega kraja, da ne rečem prestolnice, naj bi bila tudi ponudba nočnega življenja. Na tem izpitu Ljubljana prav žalostno pogrne in tako se večina ponočnjaških avtorjev že dolgo preusmerja na prestolnice, kakršni sta Berlin in Amsterdam. Tudi pri Tomažu Kosmaču Ljubljana ni ravno ljubljena, nasprotno, razen Metelkove je le nekakšno “prazno in temačno mesto”. Zanimivo pa je to, da se od neslavne provincialnosti pogumno odvrne v še večjo zabačenost, namesto v London ali Tokio se napoti v najbližjo betulo, prav po starem alkimističnem principu, ki mračno izbija s še mračnejšim. Vse njegovo pisanje je eno samo zavračanje trendov, in to na zelo svojevrsten način. Svojo popolno ravnodušnost do novodobnih obsesij razkazuje prav v razmerah, ki velike večine niso le pahnilo v vegetiranje ob mizerni plači, pač pa so jim vsilile tudi “kešpička razmišljanje”, se pravi brezplodno sanjarjenje o temi pridobivanja. Kosmo nikakor noče veljati za glasnika ponižanih in razžaljenih (pa čeprav ima med njimi lepo število prijateljev in znancev), še manj je eskapist, ki bi želel prešpricati boj za obstanek. Vse, kar hoče, je le živeti po svoje, in ne da se motiti. Pa ne le pri tem, da se nikakor ne zmeni za ponudbo modnih drog in ob vseh raznovrstnih zadetostih ostaja “zagrizen alkoholik”. Kosmo in njemu podobni nikakor niso žrtve globalnih trendov (oziroma nočejo obveljati za take), niti ne trpijo njihovih stranskih učinkov v obliki odtujenosti, izpraznjenosti, brezizhodnosti, čustvene podhranjenosti itn. So sicer marginalci, a ne po sili razmer, pač pa iz prepričanja; če že ne iz zavestnega prepričanja in načrtne ignorance, pa zato, ker jim za vse skupaj pač dol visi. Če rečem, da je v vsej tej drži nekaj bitniškega, nehote namignem na literarne vzore in aluzije, morda celo na epigonstvo, to pa bi bilo spet zgrešeno, saj prav bitniškemu izročilu ne more biti nič bolj tuje od obujanja in posnemanja.

Saj ne, da bi bili alkoholni hlapi zdaj kar samoumevno valilnica inspiracije, in avtor sam se dovolj zaveda omejitev, ki jih nalaga kakršna koli zasvojenost. Domet pijanskih možganov še najbolj poznajo strežajke, ki imajo “že tako vsak šiht poln česnik ukladanj”, iluzij pa si ne dela niti avtor sam. “Prvi mesec v službi je najbrž res zanimiv, ko spoznavajo folk, ki jih plodi z blaznimi načrti. Toda klientela še po petih letih tupi eno in isto štorijo. Nič se ne premakne. Sčasoma natanko vejo, katera beseda bo sledila neizživetim sanjam. Poslušajo, da prodajo kavsno. Boljše so

od vsakega psihiatra.” V Punku kljub krožni zasnovi in mnogim ponavljanjem ni niti sledu pijanske monotonije, nasprotno, proza je neverjetno živahna, vitalna, očiten je tudi smisel za humor. To, kar s svojim pisanjem prinaša Kosmo, ni niti slog, še manj pa poza, in komaj lahko spominja na zavestno izbiro. Je način življenja.

Na koncu knjige se v vzratnem pogledu od zgodbe do zgodbe razkrije celo tako pravilno in dosledno stopnjevanje določenih motivov, da bi bilo vse napisano z minimalnim trdom mogoče spremeniti v roman. Krožna zasnova posameznih zgodb razkrije spiralno zgradbo, čeprav se ves čas ponavlja isti vzorec: “Z Indotom sva celo noč krožila po oštarijah. Za nama so ugašali luči. Zjutraj sva se brez denarja znašla na avtobusni postaji.” Glede Kosma samega se sicer ni bati kakšnih posebnih sprememb (še posebno ne spreobrnitve v smislu trajne streznitve, redne zaposlitve in družinskih obveznosti), prav gotovo pa v pripovedi dozori njegov literarni dar, prikoplje pa se celo do nekakšnega zvezdnitva.

Se avtor zaveda, da je napisal neke vrste razvojni roman? Je to sploh pomembno? Veliko zanimivejše je njegovo samorazumevanje, ki od zgodbe do zgodbe skoraj nenamerno, vendar odločilno napreduje. Začne se precej bedno. “Ljudje so v meni videli zgolj nadlego, k pije z brezdelneži in zadeta komira na klopi v parku. Nihče ni vedel, da pišem, zato sem poklical Peteta. Rabil sem prepoznavnost.” Temu sledijo osupljivi literarni nastopi, ki se še kako razlikujejo od tradicije smrtnega dolgočasje slabo obiskanih javnih branj, ter pojavljanje v videospotih, v katerih so se končno vsi naveličali konvencionalne plešoče lepote. “Postali smo dokaj znani, čeprav nihče ni vedel, kaj pravzaprav počnemo. Bili smo nič in ponujali vse. Obljubljali smo vse in dali nič.” Od tod naprej na sceno poleg pijančkov in zgubarjev uletavajo tudi ustvarjalci, pa naj bodo še tako neartikulirani, še tako marginalni in celo (z izjemami) brez resnejših ambicij. Mimo prinese urednika lokalne revije, ki je zastavil zanjo svoje premoženje, prsato vaško poeteso, pa slikarko, ki se nima kam dati in tako z bratom vodi gostilno. No, in seveda Hidrogliste, avtorjev najbližji krog s Hatlakom (tipom, ki je utrujal s harmoniko in ga je pozneje odkril Terrafolk), s snemalcem Duletom, ki mu je kamera, ki jo je dobil za rojstni dan, odprla vrata v nov svet, ter slikarjema Lazarjem in Indom. “Ne vem, po kakšnem ključu nas je našel, ampak vsi smo bili ljubitelji žlahtne kapljice.”

Bralca bo gotovo razveselila presenetljiva prvinskost prizorov. “Izmenjali smo si darila: liter, bukva, klobase in kruh.” To pa so besede, ki se dandanes berejo z enakim začudenjem kot “svoboda, resnica, pogum” na naslovnici lokalne literarne revije. In ko smo že pri pojmih s posebnim, že

napol pozabljenim nabojem, velja omeniti vsaj še “spokojnost, brezdelje in samoto”, avtorjeve tri gracije. Ljubezen do lenobe je pravzaprav konstanta. “Jaz sem čez dan poležaval, zvečer dremal, ponoči sanjal. Lenariti je lepo. Nobenih problemov nimaš, samo staraš se in boli te kurac za vse.” Saj niti nismo mogli več upati, da bomo stavek, kakršen je ta, še prebrali v časih, ko je boemstvo kot modni dodatek s svojo preračunljivo vnemarnostjo samo šminkerstvo na kvadrat, enako buržujski (kot zloščeni najnovejši modeli terencev na mestnih vožnjah) pa so tudi tako imenovani urbani nomadi.

A ne pri Kosmu, pri katerem ljudje ostajajo svoji, pa kar koli se jim že zgodi. “Edvin je zamenjal precej šihtov. Šele pri Komunali je smel biti svoj. Preprost in pošten. Najraje je sodeloval pri pogrebih. Izrazil je tisto, česar jaz nisem smel,” pripoveduje avtor, ki se izkaže tudi za prodornega opazovalca. Iskanje svoje identitete pri njem kratko malo ne ujema z nateravanjem prepoznavnosti, kaj šele popularnosti, če pa že, se to zgodi le po naključju (še enem izmed premnogih v njegovem življenju). In tako se zgodba ne konča v višavah medijske popularnosti (v katere tako neokusno grebatorsko rinejo starlete iz resničnostnih šovov), pač pa (spet) med klošarji. Avtorjeva premična zabava pa se še vedno navdihnjeno opoteka med nižanimi pričakovanji zgubarskega horizonta in vabljivim klicem noči.

Ana Geršak

Orlando Uršič: *Tadejev dež*.

Ljubljana: Cankarjeva založba, 2008.

Jesenice in njihov pristno socialistični okoliš težke industrije in železarskih naselij niso prvič kulisa za nostalgično obujanje spominov na odraščanje v nekdanji Jugi. Najzvestejšemu popisovalcu njihove pretekle železne slave, Mihu Mazziniju, se je zdaj pridružil še Orlando Uršič s svojim drugim romanom *Tadejev dež*, in to dobrih dvanajst let po prvenecu *Gospoška, mater si ozka*. Podobnost z Mazzinijem pa se ne konča pri poetiki mesta, temveč se razširi na ljudi, ki ga naseljujejo, natančneje – na posameznike, ki se s takšnimi ali drugačnimi lastnostmi razlikujejo od normativov povprečja. Ta razlika se pri obeh avtorjih kaže predvsem v tem, da junaki živijo le še za uresničevanje zloveščice, a tako mamljive krilatice reklamnih sloganov tipa “drzni si sanjati”, “moč sanj”, “uresniči svoje sanje” in kar je še podobnih manier.

Takšna sta na primer Mazzinijeva Egona, tisti iz *Drobtinic* in oni drugi, Egon Vittorio, h kateremu se bomo še vrnil, iz *Kralja ropotajočih duhov*. Prvi sanja o Nastassji Kinski, drugi o gramofonu; drugi svoje sanje zmagovalno uresniči, prvemu pa sreča ni tako naklonjena. Ko smo že pri sreči: ta, kot kaže, ni naklonjena tudi Tadeju, naslovnemu junaku *Tadejevega dežja*, ki želi postati svetovno znan šahist, tako kot Bobby Fischer ali še bolj, vendar se njegova življenjska pot (ne?) predvidljivo zaplete in namesto na šahovskem turnirju stoletja po nekaj (težkih) peripetijah konča z vrnitvijo v domače kraje. Bralec ga sreča v trenutku vračanja, leta 1982, potem ko je bil dve leti na zdravljenju v neimenovani psihiatrični ustanovi, da bi se udeležil očetovega pogreba, jedro romana pa sestavlja obsežna retrospektiva njegovega življenja od otroških let do (pozne?) adolescence.

Na platnicah *Tadejevega dežja* je zapisano, da gre za “razvojni roman iz časov proletariata in krajev težke industrije. Junak Tadej je zaznamovan z osebnostno posebnostjo, ki ga razlikuje od drugih fantov njegove družbe”, vendar ta “posebnost” še zdaleč ni tako obremenjujoča, kot je npr.

nepripravljenost mladega Pavla iz *Smeha za leseno pregrado*, in pri Uršiču ostaja na pripovedovalčevi deklarativni ravni; Tadej jo namreč pokaže le, ko ga pripovedna zanka stisne v kot, pa še takrat svojega stanja ne more opisati suvereno, z “avtohtonimi” vedénjskimi odkloni, temveč potrebuje zunanjega interpretatorja, ki določi njegovo stanje. Na takšen – neprimeren očitien – način vstopi v pripoved socialna delavka, z besedami “Na tem mestu je čas, da vskočim v zgodbo jaz, šolska svetovalna delavka! /.../ Pa ne da bi vskakovala v zgodbo zaradi sebe, da bi govorila o težavah in sivih laseh, ki mi jih je Tadej povzročil. Nikakor ne! Gre za to, da moramo o Tadeju napisati dosje”, in bralca z ustreznimi retoričnimi postopki seznanj s tistim, kar bi moral pisatelj vpisati že v bistvo Tadejevega lika, ki ga v literarnem delu označujejo dejanja in personaliziran govor.

Tadejev problem se že od začetka kaže v njegovi nestanovitnosti, ki pa ne izvira toliko iz značaja, temveč iz zadrege njegovega kreatorja; sklepam, da se avtor ni mogel odločiti, kateri izmed zastavljenih tem bi dal prednost in jo speljal do konca – na primer patološkemu strahu pred oljem, ki je, čeprav pomeni nekakšen moto romana, le občasno nakazan in brez pravega pomena za razvoj dogodkov; morda Tadejevi psihozi, ki vse do ključnega trenutka ostaja skoraj nezaznavna; ali junakovi obsedenosti s šahom in njegovi želji, da bi postal naslednji Bobby Fischer, saj ne naredi nobenega koraka, da bi uresničil svoje “sanje”. V trenutku streznitve se načrti nesojenega šahovskega mojstra razblinijo z enim samim stavkom: “Spoznanje, da se šahovske olimpijade ne bo mogel udeležiti, je bilo v njem kot težak kamen”, in vse do konca nič ne kaže, da bi spodmik življenjskega cilja vnesel kakšno večjo spremembo v junakovo emocionalno doživljanje sveta in sebe; hipersenzibilni Tadej na tolikanj opevano ljubezen do šaha kar prehitro pozabi. V romanu se igra vedno omenja kot Tadejeva močna točka in v okviru pripovedi vznikajo nastavki, ki bi igro šaha lahko spremenili v mazzinijevsko metaforo, simbol želje po spremembi, po boljšem in lepšem življenju, ne nazadnje po Ameriki, ki bi, kot opozicija življenju v Jugoslaviji poznih sedemdesetih let, še bolj razširila pomensko polje izvirnega simbola. Žal ostajajo našteté možnosti neizkoriščene in se razraščajo v nedodelane stranpoti.

Prav to je poglobljena razlika med Tadejem in tistim drugim, prej omenjenim jeseniškim mladostnikom, Mazzinijevim Egonom iz *Kralja ropotajočih duhov*: Egon je aktiven junak, ki si – kot pravi pragmatik – zastavi en sam konkreten cilj, tega pa nato – kot pravi idealist – spremeni v predmet hrepenenja ter smisel in bistvo svojega obstoja.

Pripoved “o dečku, ki je sovražil olje”, se – kot rečeno – začne s spomin-skim preskokom iz sedanjega v pretekli čas, v katerem se dogaja večina

romana, ta pa je žal preobsežna in glede dogodkov težko obvladljiva, zato bralec hitro pozabi tragični vzrok Tadejeve vrnitve ter se prepusti nizu kratkih in včasih celo zabavnih anekdotičnih epizod, ki opisujejo njegov otroški vsakdanjik. Kljub času, ki naj bi minil od otroštva do očetovega pogreba, se zdi Tadej še zmeraj enak, kot da bi ga leta in težavni dogodki le površinsko ošvrknili, ne pa globlje zaznamovali. Z njegovo notranjo razvrzanostjo nas spet ne seznanjajo on sam, temveč didaskalični komentarji vsevednega pripovedovalca, ki se tudi sicer nekoliko prepogosto zateka k redundantnemu izrazoslovju iz šolskih beril; to se kaže predvsem v pogostih konstatacijah očitnega: "Kruh se je podražil do te mere, da si ga veliko ljudi ni moglo več privoščiti. Teh, ki so si ga lahko privoščili, je bilo vedno manj, onih, ki si ga niso mogli, pa vedno več." Ugovor, da gre za otroški diskurz, je le delno sprejemljiv, saj se je Tadej v rojstni kraj vrnil kot odrasla oseba, ki se svoje preteklosti samo spominja; nekoliko bolj upravičena bi bila teza o literarizaciji filmskega postopka, v katerem se preteklost lahko pojavi v neokrnjeni celovitosti, ker je vizualno prikazana in ne pripovedovana, nenadni rez, ki retrospektivo uvede v romanu, pa bi takšno tezo še bolj podkrepil.

Toda ne glede na uporabljene postopke ostaja *Tadejev dež* brez premočrtne fabulativne linije in ustrezne motivacije, ki bi junaka Tadeja gnala do bridkega konca. Glavni lik in preostale romaneskne osebe delujejo po načelu trenutka: vzrok za posamezno dejanje ni njihov značaj, temveč avtorjeva (ne)selektivnost v določanju, kaj je za potek zgodbe pomembno in kaj ne. Tako se pred bralcem v arbitrarnem zaporedju zvrstijo očetova odločitev, da bo Tadeja dal v rejo, socialistično obredje, Titova podoba, zmerjanje s "črnčkom", mati cirkusantka, prizor z enookim hišnikom itn. V vsem romanu tudi ni nobenega koda, ki bi bralca napeljal k misli na končni zasuk; to, kar bi bilo v drugačnih okoliščinah neizpodbitna vrлина romana, v *Tadejevem dežju* ni izpeljano prav posrečeno.

Roman bi lahko omogočil neprimerno večji bralni užitek, če bi si avtor pred pisanjem sestavil trdnjše zgodbeno ogrodje, se intenzivneje posvetil eni temi oz. prikazal junakovo hrepenenje po boljšem življenju s tem, da bi jasneje definiral metaforo šaha in željo po odhodu v tujino in podrobneje izrisal Tadejev psihološki profil (tudi in predvsem v obliki strahu pred oljem, ki kot morebitni simbol upora proti ustaljenim družbenim normam ni optimalno izrabljen); to bi v njegova dejanja avtomatično vneslo potrebno motivacijo za vzpon ali propad.

Milan Vincetič

Veronika Dintinjana: *Rumeno gori grm forzicij.*

Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura (zbirka Prišleki), 2008.

“Vsaka dobra pesem je *nespodobna**. / da ostaneš brez. ko pogleda naravnost vate. /.../ zajedalsko zleze vate, skozi pore v koži, / zavleče se v jetra, mehur ali čreva, tam živi // od tebe, in če je res dobra, napreduje / do simbioze in vrača, kar ji daš, // nihče ne izgubi, dokler ne izgubita / oba (ampak dovolj dobra si najde novega gostitelja). // resnično, dobra pesem ni / straniščna školjka brez pokrova”, je zapisala Veronika Dintinjana v svojem pesniškem prvencu, ki je bil na zadnjem slovenskem knjižnem sejmu ovenčan z nagrado za najboljši knjižni prvenec. Ob tem navedku se nam kot bumerang vrne jedko vprašanje: ali je vsaka dobra pesem res nespodobna ali le dobra do nespodobnosti? Prej drugo: da je *dobra* do bolečega, onkraj vseh meja; to se lahko nanaša tudi na paradoks Duchampove straniščne školjke.

Pesnica seveda pusti to vprašanje nerešeno, pač pa v svoji zbirki, ki je prepolna bolj ali manj bežnih postankov in utrinkov s potovanj po deželah ali samo po izrabljenem vsakdanjiku (Pesem za izrabljen verz), naravnost in malce dvoumno odgovarja, da še malce verjame v ludistično naravo “revolucionarne akcije poezije”, katere gradniki so le “seznam prijetih besed: neskončnost, večnost, neizrekljivost”, besed, ki so “se hotele zaleteti v nebotičnik poezije”, sicer pa “prihaja po navdih v Tišino”. Prav zato najdemo v njeni zbirki na eni strani izrazito lirične reflexije, pogosto obarvane s opisi narave, pa naj bodo to limonovci v Toskani, domače rumeno goreče forzicije ali “oranževac pred hišo, ki je v zenitu”, na drugi pa majhne provokacije, pogosto ažurirane ter obarvane z dobršnim ščepcem ironije. Zaradi te dvojnosti, poleg vsega pa še izbranega besedja, ki ni le “nizanje misli in metafor / brez odgovornosti / brez ambicije trajanja”, temveč prepuščanje notranjemu toku asociacij, spominov ter erotičnih vzgibov, ki dišijo “po potonikah, ki so napolnile njeno sobo s svojim vonjem, ki je trajal ves teden in jo vračal k njemu”, so njene pesmi nabite s polnokrvnostjo juter, ki naj “jih zalezujeva iz postelje”.

Drugi, največji pomenski sklop njene lirike so pesmi “s poti”. Pesnica se prestavi v vlogo sprehajalke, prikrito žejne opazovalke, omrežene od bežnih impresij, ki jih je zadnji hip ujela (Ora di pranzo; Buonconvento, Toscana ...) v pretanjen vzgib, ki je že v istem hipu postal pesem. Seveda v teh pesmih še zdaleč ne gre za listanje po družinskem popotniškem albumu, gre za odslikave, ki so se pognete v “abecedo znamenj, ki zamenja molčanje”, pa naj bo to Brazilija, ki “se odpira kot cvet kavovca, narisana v njenem dnevniku”, ali renesančna Italija, v kateri so po “epikurejsko ostali še nekaj dni”. Iz tega tematskega sklopa, čeprav je posredno vezana na Firence, nekako “štrli” pesem z naslovom Telo brez srca, v kateri pesnica upesnjuje transplantacijo srca v operacijski dvorani (mimogrede – to seveda ni zanemarljivo za njeno poezijo – po poklicu je zdravnica), ki “ni bila mora, prej skupek neurejenih slik, nelogično povezanih v zgodbo, katere podrobnosti kraja so prirejene dogajanju v dvorani”. A v tej pesmi pesnica zastavlja tudi večno vprašanje o “neiztrohnjenem srcu”, češ ali bi pacient prevzel tudi pesnikovo srce, za katero pravzaprav ne vemo, “ali piše iz želodca, kosti, možganov (ali) iz pepela svojih genov”.

Kje in kdo je torej rodnica poezije? Ima še zmeraj demiurgično moč ali pa je (dandanes) samo skrita prepisovalka intimnih trenutkov ter občutljiva popisovalka vsakdanjika (Novo jutro)? Svojo staro kožo, s katero bi “preobrazila svet in človeka”, je že zdavnaj slekla, zato ji ne preostane drugega, kot da postane “pesem iz denarnice”, iz listnice duše, ki se odziva kot “srce, paralizirano od strahu” in pričakovanja. Še več: poezija je torej eno samo spuščanje “po stopnicah stolpa”, na katerem si bil “za trenutek na vrhu sveta”, zato pa je “zdaj svet samo še v tebi”.

Tudi tretji razdelek, po katerem je zbirka tudi naslovljena, je prežet s potoljubljem, z odhodi in vračanju, s prisluškovanjem naravi ter postanki tako v Lipici kot pod staro lipo v Črmošnjicah, ki je “spustila svoje dolge lase, da se je povzpela do njenega okna”. “Če se ne vrnem, bodo oljke in trave, / robidnice, žajbljevi grmi in kače / *enake, nespremenjene**. Če se vrnem, bodo tudi *enake, / samo jaz ne bom** in med nami bodo / *neubesedeni spomini okusov in vonjev**”, je pomenljivo zapisala v pesmi *Concierto de Aranjuez*, moji navedki pa seveda dodajajo kapljico človeškega hotenja po neminljivosti, ki se skriva tudi v negovorici živali in narave, nad katero “stvarnik kadi nebo / in občuduje / socvetja divjih kostanjev”. Čas je torej neviden in krut računar, ki pomete s svoje mize drobtine, saj se zanaša na svojo moč, s katero “po dolžini sence določamo smeri neba, po dolžini korakov pa, katera ura noči je”.

Nad vso magijo sveta, ki jo pesniki strgajo v besed(j)e, pa se prepadno vzpenja “beli strop dneva”, v katerem smo “najbližje koreninam, kar

imamo ljudje”. So to krušne drobtine, ki so ostale vrabcu na bolnišničnem oknu umirajočega? Morda “krhkost in ranljivost človeškega telesa, ki je še zadnjič razpoznavno”, preden izgine v žrelu krematorija? Ali pa so le naše nevidne “odsotnosti, ki so hkrati povabila”? A kam? “Ne onstran,” odgovarja pesnica, “*ampak navznoter** / kjer ne nehajo prebivati ljudje, svet, / kot smo ga poznali”. Pesnica se torej zareka na humanum, pa ne po modni/dekadentni newageevski maniri, ampak preprosto zato, ker verjame, da jo vse, “kar se vedno globlje vrašča vanjo, dela še vedno bolj živo”. Zanjso so dražljaji življenja, pa naj bodo vseh barv in odtenkov, kazalniki, ki jih polaga v svojo knjigo poezije, v kateri “trik ni v izjemnosti, bolj enostavno je: / biti *nenadomestljiv za nekoga** – / ni nujno Toskana, ni nujno poletje / niti ni nujno, da traja // (kajti) to je najtežje, zato vadi(m) / vsak dih sproti” (Vaja v avtomatskem dihanju).

Pesniški prvenec Veronike Dintinjane prinaša v sodobni slovenski pesniški prostor dvojje osebnih “izkušenj s poti”: izkušnjo fizične poti ter potovanje po brežinah poezije, na katerem pa se pesnica bolj zanaša na svojo intuicijo kot na poznavanje pesniškega metjeja. Zato so njene pesmi pisane v eni sapi, kot da so se po žarnem vzgibu kar same narekovale, zato delujejo doživeto, čeprav ne popolnoma izčiščeno – v ciklu Verjamem v revolucionarno akcijo poezije skoraj hektično; sicer pa gre za umirjeno plovbo, ki je zarezala močno opazno prvo brazdo, ki zavija proti otoku poezije; pesnica je nanj pravkar stopila, z naslednjimi knjigami, ki jih nestrpno čakamo, pa ga bo, upamo, podrobneje raziskala in navsezadnje tudi osvojila.

* Vse podčrtal M. V.

Matej Bogataj

Miran Košuta: *E-mejli: eseji o mejni literaturi.*

Maribor: Založba Litera (zbirka Nova znamenja), 2008.

Košuto, če začnem kar v njegovem pogosto zelo osebnem slogu, sem verjetno nazadnje videl v gledališču. Natančneje, na odru, za klavirjem, za katerim je bil eden izmed dveh podpornih akterjev v satiričnem kabaretu Borisa Kobala; tam je bilo vse v službi še večje že tako neugnane in neprizanesljive satiričnosti, ki jo je ob domačem terenu, primorsko temperamentnem in našpičenem do vsakršnih državnih tvorb (so jih “dali skozi” že kar nekaj, zato skepsa), še dodatno podžigala skorajšnja priključitev zamejstva matici ali pa vsaj odpravljanje mej zaradi zedinjenja v novo, razširjeno evropsko državno združbo – če uporabimo to rahlo zastarelo in zasilno dikcijo, ki jo tudi Košuta jemlje zasilno in z njo tu in tam polemizira; zamejstvo se je namreč s svojo matično državo Italijo združevalo v neko novo državno tvorbo, v zvezo evropskih držav. Pianist Košuta – ena izmed njegovih diplom je tudi iz klarineta na beneškem konzervatoriju –, glasbeni kozer in občasen izstreljevalec replik, v primerjavi s frontmanom Kobalom, ki je sploh eden osrednjih gledaliških “vicarjev” in natančen igravec, ki natančno useka naravnost na gledalčevo smejalno žlezo in se mu nihče ne izmuzne, če si to vsaj malo zasluži, je deloval malo zadržano in skoraj sramežljivo, odmaknjeno; bil je pozoren spremljevalec in glasbenik, čeprav je bil, če se prav spomnim, tudi soavtor štosov.

Zdaj pa tole. Saj ga poznamo tudi po znanstvenem in pisateljskem delu, brali smo njegove muzikalične novele, zbrane v Rapsodiji v treh stavkih, konec osemdesetih, konec devetdesetih njegove eseje, zbrane v zbirki Krpanova sol, E-mejli pa so, kot sugerira naslov in še bolj poudarja podnaslov, eseji. Eseji na prehodu proti znanstveni razpravi, po večini že objavljeni v strokovnih revijah, recimo v Slavistični reviji, v zborniku Obdobja, v Jadranskem koledarju; nekaj je tudi ponatisov spremnih besed k pesniškim zbirkam zamejskih in primorskih avtorjev, Marija Čuka, Aceta Mermolje in Cirila Zlobca, nekaj pa se jih ukvarja s tistim, čemur

bi v komparativistiki rekli vpliv (namreč faktični in preverljivi vpliv recimo Petrarke na domačo retoriko – in presenetljive omembe v črkarski pravdi – pa na Prešerna in še kaj, pa recimo dialog ali vpliv med Srečkom Kosovelom in Carlom Curciom – predvsem drugega na prvega, kljub diametralno nasprotnim ideološkim izhodiščem in politični orientaciji); eden izmed prispevkov je namenjen nekoliko prezrti Bartolovi dramatik, predvsem tistemu, kar je ostalo v rokopisih in skicah, drugi je portret tržaškega rojaka Borisa Pahorja, tretji je namenjen goriškemu humoristu, vsaj meni do zdaj čisto neznanemu Damirju Feiglu, pa Fulviu Tomizzi – ta je nastal kot spremna beseda ob izidu njegovega romana Frančiška, ki ga je Košuta tudi prevedel; četrti je obdelava “knjižnega vzorca italijansko-slovenskega pogovora”, kakor ga je v obdobju protireformacije zapisal kronist in biograf cerkvenih veljakov Gregorio Alasio. Kot vidimo, je ost ali središče Košutovega premišljevanja vse tisto obmejno, včasih tudi marginalizirano in premalo znano, kar se literarnega in kulturnega dogaja v multietnični in multikulturni regiji, na Primorskem in v zamejstvu; že drugo besedilo Ime in duh rože poglobljeno in pregledno govori o sodobnem slovenskem slovstvu v Italiji, izčrpno, z biobibliografijami posameznih avtorjev; pri tem Košuta ne samo skrbi za refleksijo tega brez dvoma premalo znanega literarnega pojava – poskrbi, pač v skladu z uveljavljenim reklom in napotilom “deluj lokalno, misli globalno”, za uvrstitev posameznih avtorjev, za katalogizacijo, tudi s potrebno (ne)prizanesljivostjo do vsega tistega brambovskega in domačijskega, kar se ogroženi etniji in njeni književnosti zaradi izpostavljenosti asimilaciji in delovanja v težavnem finančnem položaju, pa ob težji dostopnosti obeh knjižnih trgov, italijanskega in matičnega slovenskega, pritakne v obrambnih, vase zaprtih razmerah. Se nam zdi, pa ne moremo najti pametnih razlogov – tudi Košuta ne – za to, da je pokritje ali pa vsaj informacija o tej literaturi zelo skopa in priškrnjena, čeprav so ideološki razlogi odpadli, do vsega sumničavi komunistični ekskluzivizem se je združil sam vase, tržišče, distribucija, prodaja, širjenje tržišča, ti novi aduti razvitega založništva in knjigotrštva, pa bi morali naravnost spodbujati večjo ponudbo takšnih knjig povsod, kjer jih lahko berejo; ne moremo razumeti (čeprav je potem v enem izmed besedil Košuta prerešetal bipolarno motnjo in razdeljenost, ki tržaški prostor razdvaja že od konca vojne), zakaj je ta del literarnega ustvarjanja manj znan kot recimo sredi osemdesetih, ko nas je vsaj založba Wieser sproti seznanjala z deli koroških zamejcev, knjige Založništva tržaškega tiska pa so bile dostopnejše in pogosteje recenzirane; ali je vse to posledica razmeroma velike monopolizacije knjigotrštva in razbitja drugih knjigarniških in prodajnih mest, ki so posledica podivjane

privatizacije pretežnega dela slovenskih založb? Kakor koli, Košutov pregled zamejske ustvarjalnosti – pri tem se moramo zavedati, da je izraz res anahron, vsaj načelno ni več ne mej ne pregrad – je poučen in sugestiven, s tem pa ena redkih informacij in odlično napotilo na branje predmejnih avtorjev; enako kot je za matičnega bralca verjetno marsikaj novega v besedilu o zadnjih šestdesetih letih zamejske ustvarjalnosti in delovanju kulturnih inštitucij – sam žal razmere in razprtije dobro poznam, nekaj iz neformalnih pogovorov z zamejskimi literati, še bolj pa iz zagat, v katerih se vedno znova znajde vsako malo bolj ambiciozno umetniško vodstvo slovenskega tržaškega gledališča vsakič, ko poskuša na repertoar uvrstiti kaj sodobnejšega in umetniško provokativnejšega – pa se obe strani takoj konsolidirata proti novemu, proti estetskim izzivom, in vlečeta repertoar vsaka na svojo stran.

Nekaj tega lahko preberemo tudi v Košutovem pregledu stanja; pri tem je zelo uglajen in prijazen, poziva k spravi, sploh se zdi, da mu je ljubezen osnovno določilo človeka; deluje nenavijaško in pomirjevalno, pa tudi sicer v svojih esejih – in razpravah, a o tem malo pozneje – poskuša najti pozitivne učinke multikulturalnosti. Že sama izbira tem – recimo Alasio, ki je zaljubljen v slovenščino in kljub protireformacijskemu delovanju uvidi potrebo po slovenskem katoliškem bogoslužju ter naredi celo glosar, čeprav pri tem očitno nekoliko zamolči, da se napaja iz že prej opravljenega dela heretikov, Trubarja, recimo – ali pa odnos med Srečkom Kosovelom in italijanskim fašistom Curciom, ki je s kraškim pesniškim profetom prijateljeval po nerealizirani projekciji v njegovo sestro Karmelo – ta je morala biti fatalka! Ali ni izšla tudi knjižica z njeno korespondenco z Josipom Vidmarjem? Tudi po Srečkovi smrti so se še obiskovali. – Ali pa do vsakršnega ideološkega in nacionalističnega početja sumničava drža Fulvia Tomizze, ki je kljub svoji optantski preteklosti deloval v duhu strpnosti, sožitja, pa tudi na konkretni promociji slovenske književnosti v Italiji – vse to so zanj primeri, ki kažejo možnosti kohabitacije različnih kultur in literatur, prijateljevanja, ki presega nacionalno, ki je enako skeptično do vsakršnega šovinizma – večinskega, pa tudi manjšinskega. Tudi temu Košuta namenja nekaj opazk; seveda, bunkerirana skupnost, ki je izpostavljena in na udaru, se pogosto tudi sama stisne in strne vrste in je lahko militantna in neprizanesljiva do vsega, kar prihaja od drugod, od večine, od drugega pola manjšine. Košuti, ki objavlja v tudi v italijanščini, so ti primeri skoraj svetilnik, vzor, kako delovati, pri tem pa ne prizanaša ne lokalnim, nekdam razredno superiornim italijanskim šovinistom ne vsakršnim nespravljivcem na drugi, manjšinski strani; zdi se, da pomeni tisti most med starim in novim razumevanjem kulture, njene potrebnosti

za nacionalno konsolidacijo in konstitucijo, hkrati pa zagovarja nekakšno spravljivo pomirjenost s stanjem stvari, pragmatizem, če ga razumemo afirmativno, in ponuja zdravo perspektivo za naprej. Čeprav je v uvodnem eseju o Lepi Vidi precej polemičen do nastajanja kakršnih koli podskupin in grupiranja – nekaj takega je zanj tudi vileniški projekt Srednje Evrope, predvsem v času, ko je postal epigonski, ko so vsi po vrsti ponavljali iste zguljene fraze, čeprav za nekatere, recimo tiste o slovenski odtegnitvi krvavemu balkanskemu loncu, ni bilo več nobene potrebe, saj smo se od brbotajočega lonca medtem že odmaknili.

Košutovo pisanje je samo napol esejistično ali pa vsaj ne vedno; to je razumljivo, saj je del besedil nastal za znanstvene publikacije v matici, zato so te razprave opremljene z bogatim navajanjem virov, pa ne samo na koncu besedila, ko imamo včasih cele strani naslovov citirane literature ali pa natančne preglede opusov posameznih ustvarjalcev. Njegova manjša esejističnost se kaže tudi pri sami uporabi jezika, ki je sicer včasih, predvsem v atmosferilijskih uvodih, res poetičen, sugestiv; za to pisanje se zdi, da pogosto izhaja iz fascinacije z osebnim poznanstvom ali pa vsaj s pretežno in bolj znano avtorjevo dejavnostjo, recimo pri Mariju Čuku z njegovim televizijskim voditeljstvom, novinarstvom in urednikovanjem, ali pa pri Tomizzi s pogovorom, ki je priskrbel ime romana, tik preden je bil dokončan; to vpletanje subjektivnega, večje pri ponatisnjenih spremnih besedah, je seveda izrazito osebno in tako esejistično, siceršnja jezikovna raba pa manj. Res je, da je v tem spisju veliko neologizmov, vendar pa je v njem na delu tudi specifičen, akademski način povzemanja; Košuta gradi svoja besedila v izrazitem dialogu s predhodniki; če uporabimo kar v zbirki E-mejli uporabljeno primerjavo, verjame, da smo palčki na ramenih velikhanov, tako značilno za odnos do tradicije. Naj spomnimo: nastala je takrat, ko se je bojevala bitčica med starimi in modernimi in so drugi utemeljevali svoje inovatorstvo nasproti Starim, se pravi antiki, kot pogled naprej in dlje, ravno zato, ker so stali na velikanskem kolosu tradicije, tako da so samo nadaljevali tisto, do česar stari kanon ni segel. Podobno nosi štafeto tudi Košuta; v njegovem pisanju je razmeroma veliko klasike, ki se včasih kaže kot citiranje v latinščini, in v tem je morda podoben svojemu klasičnofilološkemu rojaku Alojzu Rebuli, hkrati pa je Košutova uporaba citata vedno afirmativna, v njej ni prostora za parodijo ali kakšna drugačna nižanja; to je spoštljiva drža do sogovorcev in predhodnikov, ki jih tudi vedno navaja. Zelo pogosto se sklicuje na pesnike ali pa ruske formaliste, na Bahtina, pa tudi na nekatere sodobne mislece, in pri vnovični uporabi njihovih sintagem, pri tem, ko jih uporablja kot zidake, se jim vedno tudi poimensko pokloni. V tem je ne samo akademski, temveč tudi razkazuje

svojo erudicijo. Pri njegovih matičnih sodobnikih mu je v tem morda najbolj soroden esejistični in publicistični opus Aleša Debeljaka.

V E-mejlh pa je tudi nekaj sodobnejših prijemov, recimo polemičnost s stanjem stvari, ki se kaže tudi v neologizmih tipa *cooltura*; zdi se, da v slogu korektnosti napada tisti neoliberalizem in kulturno pišmevuharstvo, o katerem beremo pri nekaterih domačih kolumnistih in polemikih, da so postali problemi zamejstva ob svojih specifičnih v nekaterih segmentih tako podobni našim, domačim, torej globalni. E-mejli so brez dvoma dragocena, visoko artikulirana in izčrpna informacija o osenčenem delu nacionalne književnosti, hkrati pa zanimiv, tu in tam že kar na borgesovsko fascinacijo z zgodovino naslonjen niz primer in eksemplov – tisti o Curciu in Alasiu in odkopavanje Feigla so že taki. Zdaj potrebujemo samo še nekoga, ki bo v sodih – no, v avtomobilskem prtljažniku, ne pretiravajmo s trubarjevščino – prepeljal čez mejo, ki je ni, nekatere knjige, o katerih Košuta piše, mi pa jih po večini ne poznamo.

Tomaž Toporišič

Aleš Erjavec: *Postmodernism, Postsocialism and Beyond.*

Newcastle: Cambridge Scholars, (2008).

Ko je francoski filozof Alain Badiou v *Malem priročniku o inestetiki* zapisal, da je filozofija dejansko posrednica za srečanja z resnicami, je tej trditvi dodal, da mora biti lepota v ženski, ki jo srečamo, nikakor pa se ne zahteva od zvodnice, in zaključil, da so tudi resnice umetniške, znanstvene, ljubezenske ali politične, ne pa filozofske, se je na sebi lasten način spraševal o transformacijah sodobne umetnosti, civilizacije in mišljenja, ki so se zgodile v XX. stoletju in katerih dediči smo, in seveda tudi z zanj značilnimi odgovori.

Hkrati pa se giblje znotraj mišljenja in dilem, ki so zelo blizu tudi Alešu Erjavcu in njegovih zadnjim knjigam, posvečenim estetiki in sodobni umetnosti ter njenim filozofijam in teoretizacijam. Tako kot Badiou tudi Erjavec vedno znova spregovori o krizah, levitvah teoretizacij umetnosti: npr. o tem, da je še pred tremi desetletji, v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, za estetiko veljalo, da sodi k akademskemu diskurzu, ki je popolnoma ločen od predmeta svojega preučevanja, umetnosti, da pa se je položaj v estetiki od tedaj precej spremenil. Tako kot se je v zadnjih desetletjih transformirala tudi sama umetnost in je tradicionalna ločnica med popularno in elitno umetnostjo postala vprašljiva ali celo izginila.

Estetika, tako Erjavec, danes lovi ravnotežje med tremi področji: a) najprej še vedno zadeva vprašanje spoznavanja – je znanost o čutnem spoznanju; b) zadeva problem lepega; c) se umešča v filozofijo umetnosti. Ali, kot pravi Badiou – pri njem je poimenovana inestetika – tako kot filozofija “pride za stvarmi, kot so ljubezen, umetnost, znanost, politika, ki so kreacije prvega nivoja, medtem ko filozofija pride v drugem polčasu; to ne pomeni, da je sekundarna, ampak druga.” Filozofija kot “zvodnica” torej ne more in ne sme več zagotavljati privilegija misli nad območji zgoraj naštetih singularnih procesov resnice. Njena funkcija ob umetnosti

je, v nasprotju s klasičnim konceptom filozofije in estetike, da beleži in prikazuje resnico, ki jo kot “imantno singularno mišljenje” proizvaja umetnost.

Erjavca pri raziskavah odnosov med kulturo in njenimi teoretizacijami, povedano posplošeno, zanima sprememba statusa umetnosti, ki v zadnjih desetletjih brez dvoma drsi v območje marginalnosti in kulture ter se sooča z izginjanjem razlik med visoko, elitno in množično kulturo. Množina lokaliziranih in prehodnih dogodkov, pri katerih nihče več ne pričakuje, da bodo zgodovinske pomembnosti, postaja opazno pravilo umetnosti. Postmodernizem, ki je s seboj prinesel tolikšno demokratiziranost in razširjenost umetnosti in kulture, je povzročil tudi odpor do oblikovanja nekega splošnega konsenza, ki ga tudi doseči ne skušamo več. Proces izdelovanja umetniških izdelkov tako vse bolj postaja podoben procesu porabe.

Danes smo priča situaciji, v kateri se je v vsej daljnosežnosti uresničila Adornova napoved: “Samo po sebi je očitno, da ni nič glede umetnosti več očitno, (...) celo niti njena pravica do obstoja.” Zdi se, da se stanje, ki ga je lucidno opisal nemški filozof, samo še stopnjuje. Estetika kot transverzalna vednost, ki po mnenju Aleša Erjavca danes prehaja ne le disciplinarne meje, ampak tudi kulturne razlike, se je danes še očitneje kot v času Adorna in razvite faze modernizma prisiljena soočiti s spremenjenim statusom temeljnega predmeta svojih raziskav: umetnosti.

Knjiga *Postmodernism, Postsocialism and Beyond* (po slovensko *Postmodernizem, postsocializem in onstran*), ki je pred kratkim izšla pri ugledni britanski založbi Cambridge Scholars, podobno kot avtorjeva prejšnja slovenska knjiga *Ljubezen na zadnji pogled* ves čas odprto, nedogmatsko beleži in se sooča s specifično transformacijo umetnosti v kulturo, kot se je izvrševala v prejšnjem stoletju. Hkrati pa je tudi lucidna samorefleksija estetike in njenih dilem od poznega modernizma do postmodernizma in onkraj tega, v postpostmodernizmu ali – kot čas, v katerem živimo danes, lucidno označuje ruski filozof Mihail Epstein – dobo **proto**, prihodnosti po prihodnosti, ki zamenjuje vse po- ali postdobe.

Erjavca v treh sklopih knjige obravnava odnos med modernizmom in postmodernizmom, ob tem pa seveda status umetnosti v obdobju avantgarde, modernizma, postavantgarde in postmodernizma; problemom estetike danes skozi razprave o vizualni kulturi in njenih teorijah in na koncu odnosu med umetnostjo, kulturo in teorijami drugega, postsocialističnega in prvega sveta.

Pri tem Erjavca izriše nove zemljevide možnih teoretizacij umetnosti, njihovih poti in stranpoti. Če institucionalna teorija umetnosti (tako kot

Arthur Danto) trdi, da danes ni “nobenega razloga več, da bi mislili o umetnosti kot o nečem, kar ima napredujočo zgodovino”, da smo v postzgodovinskem obdobju umetnosti, v času kulturnega imperializma, preoblečenega v internacionalizem, Erjavec v svoji najnovejši knjigi, namenjeni mednarodnemu bralnemu telesu, jasno opozarja, ob tem pa nakazuje poti iz krize estetike kot filozofije umetnosti. Ta je resda doživela izjemno širjenje svojega območja, a je hkrati postala ujetnica svoje moči: nekakšen prazni označevalec, sposoben pripeljati skupaj nezdružljive discipline, npr. umetnostno zgodovino, antropologijo, kulturne študije. Estetika se mora tako v času, ki ga Erjavec označuje za prehodno obdobje transkulturnosti, iskanja novih pojmov in mapiranj, s katerimi bi dojeli sedanjost, sprijazniti s tem, da meje med umetnostjo in neumetnostjo ne obstajajo več. Da živimo v (post)demokratični dobi kulture, ki je zamenjala umetnost, in da zato estetika sicer pogojno še ostaja filozofija umetnosti, hkrati in primarno pa predvsem kulture, ki je globalizirana, še zmeraj v obnebu postmodernizma kot komodificirane kulturne dominante brez kritične sposobnosti.

Izjemno poveden je pri tem Erjavčev sklepni poudarek knjige: zahteva po vnovičnem zapisu zgodovine umetnosti drugega in tretjih svetov, ki bo tudi teoretizacijam in refleksiji umetnosti in kulture prinesel novo svežino v dobi telecityja, ko je vedno očitnejši stavek še enega ruskega teoretika umetnosti Borisa Groysa: “Dejanski porabnik umetnosti ni javnost, ampak umetniki.”

Erjavčeva naravnost k razkrinkanju poznega socializma Drugega sveta pri tem opravi pomemben proces razkritja ideoloških in korporativnih mehanizmov umetnostnega trga in zgodovine Prvega sveta. Njegova knjiga tako povezuje lyotardovsko *Postmoderno stanje* z drugim, hkratnim političnim stanjem, namreč s stanjem postsocializma in prevlade vizualne kulture. S tem opozarja: čas poznega socializma je tudi čas specifične politizirane umetnosti v državah, ki so imele svojo lastno, specifično zgodovino, hkrati pa – globalno – čas primata vizualnega in doba kulture. Umetnost in kulturo v tem času je treba sprejeti kot dejstvo, ki osvetljuje (post)postmoderno dobo zadnjih dvajsetih let na globalnem teritoriju. To pa je – predvsem za slovenski prostor, ki se z izjemnimi težavami vpisuje v svetovne zgodovinske mape – izjemen met.

Cvetka Hedžet Tóth

Zbornik (uredila Iztok Simoniti in Peter Kovačič Peršin): *Religija in nasilje: eseji in razprave: Jan Assmann in drugi.*

Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Revija 2000, 2008.

V zborniku na kar 400 straneh dvajset prispevkov avtorjev različnih poklicev, nazorskih prepričanj, generacij, spolov in tudi osebnih izkušenj (Jan Assmann, Irena Avsenik Nabergoj, Janko Bohak, Aleš Črnič, Osman Đogić, Ana Frank, Cvetka Hedžet Tóth, Tine Hribar, Janez Juhant, Gorazd Kocijančič, Peter Kovačič Peršin, Jože Krašovec, Christian Moe, Vinko Ošlak, Pavle Rak, Iztok Simoniti, Marjan Smrke, Ivan Janez Štuhec, Andrej Ule) razpravlja predvsem o monoteizmu in nasilju, ki naj bi ga utemeljevala religija.

Vsi posamični prispevki so zanimivi in že prvi, Assmannov, *Monoteizem in jezik nasilja* (str. 13–29) opozarja, da jezik nasilja izvira pretežno “iz političnega pritiska, izpod katerega nas hoče monoteizem ravno osvoboditi”, kajti “semantični dinamit, ki tiči v svetih besedilih monoteističnih religij, se ne prižiga v rokah vernikov, temveč fundamentalistov, ki jim gre za politično oblast” (str. 29) in pri tem uporabljajo nasilne religiozne motive. V tem smislu tudi prispevek Tineta Hribarja z naslovom *Assmannova interpretacija monoteizma in slovenski katolicizem* (str. 163–180) trezni in boleče nagovarja z ugotovitvijo, kako zdajšnji “klerokatolicizem na Slovenskem” žal “izpostavlja prav potrebo po meču (po razločitvah), medtem ko na posledice uporabe meča pozablja. Jih morda tudi namerno spregleduje in zamolčuje.” (Str. 170) Takšen klerokatolicizem oblikuje “pogoje in žarišča ponovnega izbruha nasilja, preganjanja drugače mislečih in zapostavljanja tistih, ki se niso pripravljene pokorno vključiti v katoliško akcijo, v misijonarsko spreobračanje pod okriljem samozvane nove evangelizacije. Za zdaj v okvirih verbalnega nasilja in teženj po duhovni nadoblasti, slej ko prej pa tudi z ukrepi realnega nasilja in političnega oblastništva.” (Str. 170) Toliko o razmerah pri nas – in kako je v svetu, še posebno v zahodnem, katerega del smo tudi mi?

V času globalizacije postaja svet čedalje manjši in obvladljiv v nekaj urah, vendar se napetosti, še posebno med monoteističnimi religijami vedno bolj stopnjujejo; nasilje se povečuje, tudi občutka ogroženosti je vse več, zato iz prispevkov avtorjev izhaja nujnost negovanja dialoga. Tako je beseda dialog že kot nekakšna čarobna beseda in “magična beseda upanja”, celo “življenjska nuja sodobnega sveta” (str. 7). Razvita dialoškost naj bi bila zmožnost za soočenje različnih, medsebojno nasprotnih pogledov, ki nam o nas samih sporočajo tudi kaj neprijetnega. Z dialogom vidimo sebe z očmi drugega in uspešen dialog priznava in vzpostavlja pluralizem kot povsem normalno družbeno stanje; z razlikami se naučimo živeti že v vsakdanjosti. Ideal sobivanja na podlagi različnosti, vsaj v naši, zahodni družbi je svoboda, ki jo zagotavlja politika, in “danes je nujno, da v tem uspemo kot človeštvo” – takšno stanje, lojalnost svobodi, mora ostati imperativ našega bivanja. In to lojalnost svobodi zahodna družba mora zahtevati od tujcev, lojalnost, ki jo tudi mi moramo zagotavljati imigrantom. Vrednostno središče naše, zahodne svobode zbornik opisuje takole: “Zahodna svoboda temelji na demokraciji (enakopravnosti ljudi), republiki (vse politično je javno), libertarnosti (neodtujljivosti temeljnih človekovih pravic) in vse bolj tudi na odgovornosti za živo in neživo naravo. Zahodna družba z naporu nekako uveljavlja znotraj svojega prostora tako svobodo, po kateri sam nisem svoboden, če ni svoboden tudi drugi.” (Str. 8)

Prav tako velja za zahodno družbo tudi “etični imperativ globalne solidarnosti, ki pravi, da ima tisti, ki zmore več, tudi večje obveznosti” (str. 8). Nikakršen etični relativizem ne more veljati za določilo zahodne svobode, ne glede na človekovih pravic in ne glede na varstva okolja. Nujnost in celo pogoj, da ljudje kot različni lahko živimo in delujemo svobodno je sekularnost kot “predpogoj idejnega in vsakršnega pluralizma” (str. 9) in sekularnost od države zahteva, da je tako versko kot ideološko nevtralna, to pomeni, da ne prevladuje niti teizem niti ateizem ali celo agnosticizem. “Sekularna država se zato zavzema za zasebnost in javnost vere, vendar proti poseganju religije na nereligiozno področje, proti religioznemu integritizmu. V zahodni sekularni in vedno bolj raznoliki družbi lahko vsak veruje v svojega boga in ga zasebno in javno časti, vendar nobeno od verstev ne določa javnega prostora. Tudi kadar verske ustanove delujejo javno s svojo karitativnostjo, z javnim manifestiranjem verovanja in podobno, ostaja to področje ločeno od države in njenih institucij.” (Str. 9.)

Zelo jasno in povsem nedvoumno zbornik že na začetku razloži, da sekularna toleranca nastopa proti diskriminaciji drugačnih, vendar mora biti in ostati netolerantna do netolerance. Nasilje, ki bi ogrožalo svobodo

različnih, je nujno preprečiti, tudi s silo, če je nujno, čeprav tolerance ne uporabljamo kot argument za nasilje. “Konkretno to pomeni, da, na primer pripadniki tujih kultur in civilizacij ne morejo uveljavljati v zahodni družbi svojih običajev, ki niso v skladu s temeljnimi vrednotami enakopravnosti (na primer mnogoženstva, neenakosti moških in žensk, obrezovanja ipd.) in se pri tem sklicevati na dolžnost zahodne družbe, da v imenu svobode tolerira običaje, ki predstavljajo za zahodno civilizacijo kratenje temeljnih človekovih pravic. To pomeni da morajo države zahodne demokracije vztrajati na načelu sekularnosti, po katerem se nelegitimne vse interpretacije svetih spisov, ki v imenu vere kršijo temeljne človekove pravice ali pa spodbujajo nasilje nad pripadniki drugih veroizpovedi.” (Str. 10.) S temi ugotovitvami se nam po jasno izraženih stališčih urednikov zbornika “razkrije civilizacijska vrednota sekularnosti kot eden nepogrešljivih temeljev zahodne družbe” in priznati jima moramo, da gre za zelo jasna in vsem sprejemljiva stališča.

Izkustvo religioznega nasilja je prispevek urednika revije 2000 Petra Kovačiča Peršina, ki svari, da osebno ni mogoče “verovati slepo” in da samo “dogmatična verovanja” zahtevajo “slepo sprejemanje nauk”. Smisel religije je, da se vse bolj sidra v jedro osebnega, postaja osebna drža in prepričanje, bolje rečeno duhovno izkustvo, in “vera kot drža je način bivanjskega samouresničevanja”, ki izhaja iz “prapotrebe po religioznem izražanju” (str. 224.). Iztok Simonitti v svojem obsežnem članku z naslovom *O naravi monoteizmov in monizmov*, ki je zelo pregledno podan in že s podnaslovi opozarja na konkreten problem, ki ga obravnava, v *Sklepni misli o identiteti in svobodi* opozarja, da “teisti, agnostiki in ateisti vseh barv” razumemo, da svoboda “predvideva skupno življenje različnih”, predvsem pa, da “ne dopušča nikakršen moralni relativizem” (str. 329). Avtorica prispevka *Ideja mesijanstva – ideja enega človeštva* (359–386) izhaja iz trajnega vpliva in pomena mesijanstva, ki vpelje kategorijo zgodovine in s filozofom Ernstom Blochom, ki je po svoji samooznaki ateist po volji Boga, poudarja znotrajzgodovinske razsežnosti nečesa odrešenjskega, in tu vidno in odločno izstopa etika. V občekulturnem smislu ideja mesijanstva tudi ne daje podlage za postutopično razglabljanje o koncu zgodovine, saj bi to bil tragičen konec človeka samega.

Iz *Uvodnega razmisleka* obeh urednikov (str. 7–10) izhaja spodbudna ocena o optimizmu avtorjev prispevkov, ki so prepričani, da se je nasilju mogoče upreti, ga zaustaviti: “Razmišljanje in delovanje proti nasilju je vedno dejanje humanizma.” (Str. 7.) To je tudi misel, ki jo velja imeti za vodilno idejo vseh zbranih in zelo solidnih prispevkov v zborniku, ki je kot celota še najlažje razumljiv na tej ravni: dialog – svoboda – sekularnost.

Ta tri načela so oba urednika vodila pri zamisli za ta zbornik “in pri izboru njegovih avtorjev” (str. 10).

Je pa še nekaj, česar danes ne moremo in ne smemo zamolčati. Po branju tega nedvomno izjemnega zbornika ostaja zavest o tem, da v času, ko mnogi govorijo celo o nekakšni renesansi religije in religiozne zavesti, ostaja nujnost, celo prednostna, da k vsakemu razmišljanju o religiji in religioznosti nujno spada tudi človekova pravica do brezreligioznosti, in to celo kot ena najbolj temeljnih človekovih pravic. Na to pravico do brezreligioznosti, ki ni nedovzeta za etiko, danes ne sme pozabljati nobena, še tako utemeljena in upravičena razprava o človekovi pravici in potrebi po religioznem izražanju.

Brezreligioznost ni odpadništvo, ni sramota, ateizem tudi ni isto kot nihilizem. Pravica do religioznosti danes se mora že v izhodišču odpovedati vsakršni demonizaciji ateistov in vsem diskriminacijskim oblikam proti tem, ki svoje etike ne utemeljujejo na religiozni podlagi, skratka dojemanju etike, ki odločno vztraja, da etika ni in ne more biti glas theosa. Naj bo jasno povedano tole: odprava absolutov nikakor ne pomeni nujno nastopa nihilizma in k zdajšnjemu humanizmu, še posebej, ko gre za etiko, spada izrazita prepoved enačenja ateizma z nihilizmom.

Vesna Jurca Tadel

Z Badioujem in brez njega

**19. novembra 2008, Slovensko mladinsko gledališče
– Damjan Kozole: Noč ali Klic v sili**

Prvih nekaj minut sem bila prikovana na stol: odpiral se mi je srhljivo intimen vpogled v sosednje stanovanje. Pozno zvečer. Urejena kuhinja, zadaj se vidi predsoba. Moški srednjih let pride domov, vidno utrujen. Sleče se, obleko skrbno obesi na obešalnik. Obuje si copate. Z vajenimi kretnjami in drobnimi rituali začne večer doma. Prižge radio. Zadoni neznosno osladen pop, italijanski hit Felicità (mislim, da uspešnica Ala Bana). Vzame si pijačo. Sede za mizo. Pozvoni telefon. Mama je. Očitno eden njenih običajnih klicev, s katerimi drži nevidno roko nad sinovim življenjem. Jutri bo skuhala polnjene paprike, bo prišel? Prišel bo, seveda. Mota se po stanovanju. Felicità še kar doni. Tiho sedi za mizo. Odide na rampo, tam je markirana balkonska ograja. Nasloni se nanjo. Pogleda dol. Premišljuje. Ne more se odločiti. Vrne se k mizi. Sede. Zdaj on pokliče. Koga? Na drugi strani se oglasi mlad ženski glas: društvo za pomoč v stiski. Prizna, da ga preganja misel na samomor.

Do tod je to odlična študija, briljantna igralska miniatyrka: disciplinirana, natančno odmerjena igra Iva Godniča kot nesojenega samomorilca Martina. Potem pa sledi precej neroden pogovor po telefonu, v katerem ona poskuša izvleči iz njega kaj konkretnjšega. Kar hitro (čisto prehitro) obupa in zazdi se ji, da bo lahko pomagala le, če pride kar k njemu domov.

On protestira, ona, Tina, vseeno pride. Študentka psihologije je, mlada. Sledi nekaj duhovitih in dobro premišljenih detajlov: npr. ko jo on prisili, da se sezuje; ko jo sili jesti (tako kot najbrž njega mama polnjene paprike, ne?). Vendar postane sčasoma vse skupaj nekam nerodno. Okorno. Nekaj malenkosti, tudi čisto banalnih, ki zmotijo. Zakaj si npr. ona ne sleče

plašča, če res namerava ostati in mu pomagati (če pa naj bi bil to pomenljiv gledališki znak, kot bi lahko bil, saj bi pomenil njeno neodločnost, ni pravilno izkoriščen).

Njun zastajajoči pogovor, ki naj bi (oziroma bi lahko) razkrival, se vedno znova in vedno bolj spotika ob njeni nesposobnosti, da bi mu pomagala, ob moteči nerodnosti – ne samo likov, ampak, vse bolj se zdi, tudi avtorja. Vedno močnejši vtis imamo, da bi se bil Martin čisto pripravljen pogovarjati, če bi ga le Tina znala prav spraševati.

In tako se počasi prebijamo, skupaj z njima, skozi noč, dokler končno Tina v stiski ne pokliče svojega fanta Aca, naj ji pride pomagat, saj sama očitno ne obvlada položaja. Ko Aco vidi, da je Tina popolnoma nebogljenka, se Martina loti drugače: z njim se začne pogovarjati čisto spontano, na njegove replike odgovarja ne kot študent, ampak kot sočlovek, s tem pa mu da vsaj malo “štofa” za skoraj čisto normalen pogovor. Ko pa dialog res ne gre več nikamor, ga pošljeta spat (?).

In potem sledi niz klišejskih klimaksov. Na primer, ko Martin poskuša narediti samomor, medtem ko Aco spi, Tina pa je šla iskat pomoči ven. Ali ko Tina kar naenkrat pove, da se je tudi njen brat ubil. Ali ko Aco prizna, da pa je tudi on nekdanji samomorilec. Ni to malo za lase privlečeno? In papirnato?

Mogoče pa je to avtorjeva poanta: da s(m)o vsi enako v “riti”; da vsak v resnici želi rešiti tudi svoje probleme? Da smo vsi nemočni, v groznem položaju, pravzaprav vsi nekoliko zafrustrirani in si ne moremo prav pomagati? To posploševanje je zaznati tudi v scenografski rešitvi (Katjuša Kranjc in Rok Kuhar), saj je vsa dvorana obdana z okni, v katerih gori luč ali pa ne; vsi smo nekakšni voajerji. Vsi smo vpleteni, vsi smo sokrivi za to, da rešitve problema ni. Vsi mi kot družba.

Tako so tudi vsi drugi liki izrazito klišejski: oba soseda, ki se nad prizorom, ki se jima ponuja nasproti, naslajata kot nad malo bolj razburljivim, a precej manj udobnim resničnostnim šovom, in predstavnika “sistema”, zdravnica na urgenci in dežurni psihiater (ne morem si kaj, da ne bi čisto razumela odgovora zdravnice na urgenci, da ne more pustiti polne čakalnice umirajočih bolnikov in oditi pomagat potencialnemu samomorilcu na dom), pri katerih poskuša ta nebogljenka in precej nesposobna študentka psihologije (v prav taki upodobitvi Vesne Vončina) izsiliti pomoč sredi noči, ne učinkujeta tako zelo negativno, kot naj verjetno bi. Je torej sporočilo predstave, da nikakor ni dobro, da so pri društvu za pomoč v stiski zaposleni študenti psihologije s skritimi travmami?! In zakaj Tina in Aco pravita, da ju Martin izsiljuje? Ali ni jasno, da kadar je človek v taki stiski, verjetno pač potrebuje nesebično pomoč sočloveka – tudi

privolitev v (sploh ne tako nelogično) zahtevo, kot je recimo ta, da mu mora Tina obljubiti, da vso noč ne bo odšla od njega (če je že, na svojo lastno iniciativo, prišla).

A Kozole se, podobno kot Potočnjakova v igri *Za naše mlade dame*, ne sprašuje naprej. Pri tem pa izpusti nekaj priložnosti za zaostritve, za postavljanje bolj zavezujočih vprašanj. Kaj se je zares zgodilo z dvema drugima, ki ju Tina (spet) ni znala prav obravnavati? Ali so kakšne posledice?

Konec, tak kot je, izzveni čisto neobvezno. Po tej mučni noči končno napoči jutro. Martin se odpravi v službo. S podobnimi rituali kot na začetku. Počasi se obleče in odide. Eno noč je torej preživel. Kaj pa jutri?

Skratka: vsekakor škoda, da eden najrelevantnejših filmskih ustvarjalcev pri nas pri debiju v drugi umetniški zvrsti ni še malo izpilil tega besedila. Kar ostane v spominu, je dovršen lik samomorilca, ki ga Godnič spretno vodi po robu komike in tragike, dosleden v popolni zaprtosti v svoj svet, iz katerega ne zna več pokukati. Kako pa to zadeva nas?

P. S.: Dramaturg dr. Tomaž Toporišič se v gledališkem listu, tako kot pri analizi *Viharja*, znova sklicuje na Alaina Badiouja, tokrat ob primerjavi Kozoletovega teksta z besedili Sarah Kane, saj naj bi, po Badiouju, oba izrekala “tisto, kar se ne govori in kar prakticira politika, ne da bi to zares priznala” oziroma s performativnim jezikom odra poudarjala, da je rana tista, “ki priča, da je bilo telo izpostavljeno realnemu”. Tudi prav.

* * *

21. novembra 2008, SNG Drama Maribor

– Ivan Cankar: Za narodov blagor

Cankar že nekaj let vztraja na odrih in zanimivo je opazovati, s kako različnimi in raznovrstnimi prijemi poskušajo režiserji, ki ga dobijo v roke, dokazati, da je oziroma ni naš sodobnik. Da to je oziroma ni pomembno. Da znajo tudi preseči “aktualnost, neposrednost, ki naj se izraža skozi specifični gledališki žanr politične farse”, kot deklarira tokratni režiser. Sebastijan Horvat se je torej po *Lepi Vidi* v prejšnji sezoni v Mariboru kar takoj lotil novega Cankarja, medtem ko je pred dvema sezonama v ljubljanski Drami režiral *Romantične duše*; res zanimivo. Le kaj ga tako vznemirja?

V zgodbi gre za dva tekmeča, narodna veljaka, Grozda in Grudna, ki želita pridobiti vsak na svojo stran prišleka, bogatega Gornika. Prvi mu želi podtakniti svojo nečakinjo Matildo, drugi bi bil pripravljen zamižati na obe očesi, če bi si Gornik raje izbral kar njegovo ženo. Vmes pa je novinar Ščuka, s "telesom" sicer odvisen od Grozda, a v duhu vseeno išoč izhod iz sprenevedavega in neskrupuloznega moralnega blata, v katerem se valja gospoda, in ki na svoji existenci izkuša ceno prikrivanja resnice. Cankar je tu prepletel nekaj motivov, ki jih je natančneje obdelal drugod: pojav prišleka, ki popolnoma razburka lokalno skupnost (kot v *Pohujšanju v dolini Šentflorjanski*); politično igrico med dvema strankama (kot v *Romantičnih dušah*), lik oblastnika (Grozda), ki tako navzven kot v družini brezobzirno manipulira z ljudmi (kot v *Kralju na Betajnovi*), in ne nazadnje seveda ljudstvo, ki se pusti manipulirati (kot v *Hlapcih*).

Navzven je Horvatov *Za narodov blagor* vsekakor radikalna predstava (v nasprotju s čisto razpršeno uprizoritvijo Shakespearjeve igre *Milo za drago* tudi bolj koncentrirana, nekako pospravljena na manjši kupček): vsi nastopajoči so namreč vseskozi navzoči na odru, to pa avtomatično takoj onemogoči iluzijo in hkrati vzpostavi povezanost med vsemi, namigne na prepletenost vseh niti njihovih posameznih usod in seveda čisto zabriše mejo med javnim in intimnim. Posebno vlogo ima služinčad, ki na koncu (kot "narod"?) tudi demonstrativno odide z odra; gospodinja npr. premika pohištvo, nastavlja mikrofone, govori didaskalije, na trenutke usmerja dogajanje. To je vsekakor vznemirljiva domislica, ki poleg tega, da navaja k neobveznosti, (samo)gledališkosti (ki se dokončno izrazi s "poljubnim" koncem, saj nastopajoči kar naenkrat nehajo igrati in se priklonijo), omogoča tudi učinkovite mizanscenske rešitve, saj se nastopajoči sami nekajkrat prelevijo v občinstvo in s tem še poudarijo imanentno teatralizacijo vsega dogajanja.

Horvat je Cankarjevo besedilo močno zgostil, premetal replike, pospešil in koncentriral dogajanje; npr. drugo in tretje dejanje, v katerih si obiskovalci, vsak v svojem interesu, dobesedno podajajo kljuko, najprej pri Grudnovki, potem pri Gorniku, je skrčil tako, da so ti prihodi tekoči, hitri, en obiskovalec se meša z drugim, vsi preostali pa v ozadju opazujejo, vsi vidijo vse; tudi ko se Grudnovka nastavlja Gorniku. Nič ni intimnega, vse je v interesu celotnega ljudstva – tudi pri Grudnovkini žrtvi gre za narodov blagor, ne? Ta princip je lahko efekten in na trenutke ploden, vendar pa se sčasoma izrabi in predstava se spet začne drobiti na skupek domislekov, ki so premalo selekcionirani. Medtem ko so nekateri prizori močno poantirani – recimo Gornikov prihod, ki ga vsi napeto pričakujejo v tišini, potem pa se jim Gornik, precej manj uglednega videza, kot bi

pričakovali, v resnici prikrade izza hrbta – se drugi čisto izgubijo; najbolj znameniti prizor zavezovanja čevlja, ki dobi dovolj močen smisel le, če je, kar zadeva napetost, ustrezno umeščen in napovedan. Podobno se najprej najdejo in pozneje izgubijo smisli nekaterih drugih elementov – na primer izrabljena in popolnoma nedosledna uporaba mikrofona ...

Še radikalnejši pa je režiserjev vsebinski poudarek: Horvat namreč ubije nosilce svetle ideje. Ščuka, Matilda in Kadivec pred našimi očmi naredijo samomor. Zdi se – kot tudi pri nekaterih drugih režiserjevih domislicah, da je bila ideja hipna in ker je, roko na srce, prvi trenutek zelo učinkovita, tako rekoč dih jemajoča, bi se ji, ko jo je enkrat dobil, najbrž težko odrekel, čeprav ni naredil nič, da bi jo podkrepil s čimer koli prej ali pozneje v predstavi. In res prinese strašno pezantnost in omogoči nekaj duhovitih mizanscenskih situacij (nerodno prekladanje, skrivanje in nastavljanje Ščukinega trupla pred pretresenim Grozdom; razpoka med govorjenjem o tem, kako škoda je, da se Ščuka ne bo več vrnil, in njegovim na odru navzočim truplom). A očitno se Horvatu ta ostri preobrat iz satire v skoraj tragedijo ni zdel dovolj močen; verjetno je mislil, da gledalci še vedno niso dojeli, kaj je hotel povedati, in tako je dal na koncu ustom pesnika Sirotko izkričati divji pamflet – ki je bil tako poln raznih floskul o pokvarjenosti sveta, da konkretnejše aluzije, ki jih je vseboval, precej hitro izpuhtijo iz glave. Horvat se je torej spet znašel v zanki, ko je v želji, da bi prekomuniciral svoje sporočilo – ki je pač le bolj generalizirana Cankarjeva slika moralno propadlega sveta, a toliko generalizirana, da z našo sedanostjo nima kake bistvene zveze –, postal na eni strani preveč deklarativen, na drugi pa precej težko razumljiv. In spet se zdi, da je zaradi tega “kako” vprašanje “kaj” ostalo odrinjeno na rob.

Igralci so sledili tej v deklarativni pozi ponarejeno naivni kaotični režiserjevi viziji in se zatekali v preverjeno učinkovite interpretacije; najbolj Nataša Matjašec kot pač afektirano spogledljiva Grudnovka. Radko Polič - Rac je kot Grozd imel premalo prostora, toda to je znal nadomestiti ob koncu, ko se je njegova veličina začela sesuvati ob Ščukovem odhodu. Vlaškalič je bil kot Ščuka izmuzljiv in sproščeno pišmevuhovski, s tem pa je bil precej neprepričljiv “držalec zrcala” korumpirani vladajoči kliki, zato je tudi njegov samomor učinkoval kot poza. Podobno velja za edina zares “svetla” lika, Matildo (Eva Kraš) in njenega nesojenega ljubega Kadivca (Kristijan Ostanek), ki nista pomenila dovolj močnega (ali vsaj dovolj poudarjenega) kontrasta, da bi se zazdel njun samomor edini možni izhod. Najbolj zares so bili prizori z Gornikom, ki ga je Horvat, zanimivo, zasedel z (kot vedno odličnim, tu duhovito dvoumnim) Vladom Novakom.

Cankar je imel pred sto leti težave s praizvedbo te igre v Ljubljani, saj se je v likih Gornika, Grozda in Grudna baje prepoznalo kar nekaj takratnih imenitnih ljubljanskih meščanov, z županom na čelu. Tokratna postavitev ni do oblasti niti malo subverzivna, saj je po eni strani preveč zapakirana in zakodirana, neoprijemljivo fluidna in poljubna, da bi njena končna plakarna manifestnost koga lahko zmotila. Kaj pa razmerje med politiko in kapitalom, med politiko in mediji? A ne gre le za to. Tudi narod, kar koli naj bi že pomenil, se v njem bolj težko prepozna. Ne gre za deklaracijo, s katero gledalca udariš po glavi, ampak za relevantno branje detajlov, ki gledalca spodbudijo k razmisleku.

P. S.: Pa ne kot grožnja, ki sem jo prebrala v kolegovi kritiki v Večeru: "Nemara je ob Horvatovi uprizoritvi Blagra kleč v tem, kar je ostalo ne-uprizorjeno, izključeno in odstranjeno. Na vprašanje, zakaj tako, si boste morali odgovoriti gledalci sami, sicer govori ta predstava: o vas." In citira – koga drugega kot Alaina Badiouja. "Bolje je ne početi ničesar, kot pa prispevati k invenciji formalnih načinov prikazovanja tistega, kar Imperij že priznava kot obstoječe." Tudi prav.

* * *

22. novembra 2008, SNG Drama Ljubljana, Mala Drama – Thomas Bernhard: Moč navade

Kaj je lahko relevantnega v jalovih poskusih petih (najbrž niti ne preveč briljantih) cirkuških artistov, da bi perfektno zaigrali Schubertov *Postrvji kvintet*?

Nič manj kot to namreč zahteva direktor cirkusa Caribaldi od svoje vnukinje vrvohodke, žonglerja, krotilca in burkeža. Vsak dan morajo po nastopu v areni priti v njegov voz in vaditi vedno isto skladbo. Vsak dan, že dvaindvajset let. In očitno se ta vaja vsak dan popolnoma izjalovi. Vzrok za to nenavadno prisilo je banalen: za Caribaldija naj bi bilo na priporočilo zdravnika igranje violončela terapija za izboljšanje koncentracije pri pokanju z bičem. In tako je že dvaindvajset let obseden z željo, da bi to skladbo vsaj enkrat zaigrali perfektno. Prizadeva si za dovršenost. Prizadeva si za umetnijo.

Tako kot Bernhard v jeziku in strukturi te svoje mojstrovine, v kateri (podobno kot Schubert) v prvem delu v dialogu med Caribaldijem in žonglerjem najprej predstavi osnovno temo in izriše osnovno "zgodbo", v

drugem uvede (kot variacije) nove like (instrumente), v tretjem pa konča z velikim crescendom. Jezik nas, podobno kot glasba, dvigne in ponese s svojim tokom in nas ne spusti iz zakonitosti svojevrstnega ritma. Začnemo uživati v nesmiselnih ponovitvah polovičnih replik, ki izrazijo več kot še tako s smislom obloženi in povedni stavki – so namreč polnokrvni notranji izraz nesmiselnosti, jalovosti in brezupnosti obsesivnega početja oseb.

Kako se nas torej lahko tiče absurdno prizadevanje direktorja Caribaldija, da bi iz čisto nezainteresiranih soigralcev izvalil nekaj glasbi podobnega? Kaj za nas gledalce pomeni prikrito in v različne finte zavito sabotiranje štirih podrejenih? Kaj, kljub njihovem velikemu odporu do tega početja in absolutni odsotnosti smisla v njihovem sizifovskem početju, jim preprečuje, da bi se nadrejenemu odkrito postavili po robu? In kaj, kljub dnevom, mesecem in letom neuspehov, žene direktorja, da se ne odpove svojim sanjam? Zakaj ima natančno izdelano teorijo o tem, kateri instrument je za kateri dan/kraj/vreme najprimernejši? Zakaj toliko časa posveča pripravi na igranje, v nedogled maže strune s kolofonijo, ki mu, kot zanalašč, venomer pada iz rok?

In ko tako torej opazujemo frustrirajoče poskuse, da bi Caribaldiju uspelo speljati vajo za *Postrvji kvintet* – pri tem ga ovirajo pasivna ne-bogljenost vnukinje violinistke, pijana zarobljenost krotilca pianista, prostodušna topoglavost burkeža kontrabasista in frustrirano neiskrena servilnost žonglerja violista –, ko se v vedno bolj nepredvidljivem ritmu in divjem tempu pred nami zatikajo strune, kolofonija pada iz Caribaldijeve roke in kapa z burkeževe glave, ko se vedno bolj sproščeno hahljamo vedno bolj gegovskim absurdnim domislicam (kot je npr. žonglerjevo prizadevanje, da bi uravnal postrani visečo sliko na steni, in seveda padanje kape), vedno bolj vemo, da se v resnici smejemo sami sebi. Da je to noro prizadevanje metafora. Za svet v celoti. Za ukvarjanje z umetnostjo. Za celotno in nenehno človekovo vsakdanje prizadevanje. Prizadevanje za popolnost. Za hrepenenje po in hkrati grozo pred “jutri” (Jutri v Augsburgu. Ali drugo leto v Moskvi?).

Bernhard je v tej svoji zgodnji drami manj naperjen proti družbi; bolj je usmerjen v položaj človeka v svetu na splošno. In poleg skoraj mazohističnega užitka, ki ga daje njegovo brutalno neprizanesljivo razgaljanje temeljnih mehanizmov človekovega dejanja in nehanja, ta uprizoritev pomeni tudi užitek ob dovršeni umetnosti igre – užitek ob spremljanju igralske briljance vseh protagonistov. Tu je predvsem mojstrska stvaritev Iva Bana, cirkuškega direktorja, manično natančnega izgovarjalca monologov z naravnost neverjetnim razponom nians, drobnih trzlajev ustnic, vražjih pobliskov v očeh, domislekov, ki sprožijo naslednjo repliko,

nenehnim obvladovanjem vseh svojih podrejenih (kako na primer vrže kolofonijo le zato, da bi lahko žonglerja ponižal s tem, da se mora plaziti po tleh in jo iskati). Branko Šturbej je na videz do skrajnosti servilen žongler, ki pa poskuša z drobnimi sabotажami in dvoumnimi pripombami dati vedeti, kaj si v resnici misli o vajah (je pravzaprav edini vsaj približni antipod direktorju); vendar se njegov upor kaj hitro izkaže za popolnoma žalovega, saj je jasno, da ne bo nikoli mogel uiti; v prepletu uslužnega klanjanja in trenutkov izražanja lastne volje je odličen. Preostali trije liki so sicer bolj shematizirani, a vseeno dajejo priložnost za neponovljive igralske kreacije: tako je Andrej Nahtigal kot burkež nepozaben v tretjem delu, v katerem nagaja z zatajevanimi izbruhi smeha in "padanjem" kape; Alida Bevk kot vnukinja, čeprav skoraj brez besed – včasih le mehanično ponavlja direktorjeve replike kot topa izvrševalka njegovih ukazov – je vidno navezana na žonglerja, z izrazito mimiko preigrava plejado čustev in z njo pove več, kot bi s katero koli besedo; (tudi s kostumom) poudarjeno animalični krotilec Rok Kunaver (k. g.), poln zadrževane energije, pa je s svojim omejenim besednjakom in miselnim horizontom najbolj eklatanten kontrast direktorjevi asketski zavezanosti in prizadevanju za popolnost.

Moč navade je prva predstava v tej sezoni, pri kateri sem imela občutek, da večina stvari (če ne pravzaprav kar vse?) preprosto "štima". Od režije – ki je nevsiljivo, a zanesljivo in dosledno poskrbela za to, da gledalci z odra dobivajo tolikšne odmerke in takšne informacije, ki jih lahko med predstavo prežvečijo in se jim na koncu lepo sestavijo v smiselno celoto – do igre, saj je vsak izmed nastopajočih ustvaril izjemen, popolnoma izbrušen lik. In ko režiser Janusz Kica precizno, z izjemnim občutkom za ritem in prave poudarke (enako kot Bernhard s svojim prepoznavnim jezikom v odličnem prevodu Mojce Kranjc) začrtuje obrise zunanjega toka dogajanja, se pod njim počasi, a vedno zanesljiveje luščijo obrisi tistega, kar je vmes, kar je za vsem skupaj.

P. S.: Kaj pa Alain Badiou? Za razumevanje te predstave ga ne potrebujemo.

Matej Bogataj

Družbena patologija: samomorilci, morilke, zlorabe otrok, alkoholizem

Besedilo in režija Damjan Kozole: Noč ali Klic v stiski. Slovensko mladinsko gledališče. November 2008.

Lani je Tomaž Štrucl v Gleju režiral izbrane odlomke iz slovenske dramatike, ki so jih v danes skoraj pozabljenih dramah najdevali njegovi sodelavci in tudi igralci, in projekt poimenoval SLODRA: Dolina solz. V njem lahko vidimo kar precej nekdanjega pretežno ruralnega patosa, incesta in alkoholizma brez sramu, obupavanja in sploh. Slovenska dramatika preteklih časov, po večini iz prve polovice prejšnjega stoletja, se nam v takšnem izboru kaže kot zbirka pretežno patoloških seksualnih leg, osebnostnega in družbenega propadanja zaradi zapijanja ter medsebojnega in navzkrižnega flodranja, vendar brez strasti in poželenja; vse je bolj mehanično in incestno, napol zavestno, in eden ključnih trenutkov, ki sem si jih zapomnil, je govorjenje o tem, da bo čez sto let, ko nas ne bo več, vse bolje – tudi zato, ker nas ne bo več in ne bo več trpljenja v tej solzni dolini. S tem, da bo čez sto let vse minilo, da v tem času razpade tudi plastika in podobnim, se – skoraj spravljivo in optimistično – konča tudi prva Kozoletova gledališka režija lastnega gledališkega besedila. S to razliko, da se Štrucl ves čas norčuje iz klišejev in pesimističnega ter avtodestruktivnega samorazumevanja Slovencev, iz pretekle mračne in jamrajoče dramatike, ki je kot vzeta iz kakšne realistično-naturalistične tradicije; Prekleta kri in V krvi, recimo, bi bila že dva možna naslova, Kozole pa po večini misli na smrt resno, čeprav dobi predstava tu in tam prav smešne zaostritve.

Kakovost in prodornost Kozoletovih scenarijev precej niha; verjetno so se ravno zadnji, recimo Rezervni deli ali pa tisti kratki film o spremembi obmejne table z napisom, ki je simboliziral naš prehod v Evropo, izkazali

za boljše, manj hermetične, bolj komunikativne, stranskega filmskega projekta, ki je nastal hkrati z Nočjo ali Klicem v stiski – nizkoprorračunskega celovečernega filma Za vedno – pa še nisem videl.

Klic v stiski je namreč obsodba sistema, ki sili v suicidalnost; po njem smo Slovenci v samem evropskem vrhu na glavo prebivalca, hkrati pa je tudi obsodba vse tistih struktur in oseb, ki bi morale to suicidalnost preprečevati. V tem je seveda kritičen in angažiran, tudi mesto, ki ga napada, se zdi primerno, vendar pa je sama realizacija skoraj naivna, očiten pa je tudi odklon od siceršnje delitve poklicev; to, da je nekdo uspešen filmski režiser, še ne pomeni, da obvladuje tudi gledališki oder, čeprav so v zadnjem času prestopi režiserjev kar pogosti; tudi Lapajne se na primer loteva gledališke režije, Vito Taufer filmske, Vinko Möderndorfer pa je tako ali tako na obeh polih, zato včasih kakšen filmski kritik zapiše, da je preveč gledališka, kot recimo ob njegovem “ufilmenju” svoje lastne komedije Vaja zbor.

V Kozoletovi igri gre za razkrivanje depresije in suicidalnosti; možaka, Martina, potem ko pride domov in opravi očitno obvezen predspalni pogovor z materjo, v katerem ji v vsem pritrjuje – ura je nekje v času radijskega nočnega programa, torej takšna, da večina ljudi že spokojno spi –, ga nekaj žene na balkon, kot očitno vsako noč. Ob in malo tudi čez ograjo, iz enajstega nadstropja, dovolj visoko, da bi se razbljuznil, če bi sledil svoji samomorilni želji. In pokliče klic v stiski, pa ne pomaga, pa ga punca pokliče nazaj (!), ker je kot študentka psihologije prvič brez mentorja (!), potem se še preplaši, pride tudi k Martinu na dom (!), tam v stiski zaradi kompleksnosti situacije, ki ji ni kos, prekine svojega naslednjega samomorilskega sogovornika (!), po vsem tem pa pokliče v stanovanje še svojega fanta (!), ki je kar malo ciničen in vzvišen ter Martinu pravi, da je treba imeti za samomor voljo in pogum, zraven pa še izda Tino, da dela diplomsko nalogo iz samomorilcev. Hudo! Razkrije samega sebe kot ponesrečenega samomorilca in od čisto izmučene Tine še izve, da se s suicidalnostjo teoretsko in študijsko ter prostovoljno ukvarja tudi zato, ker je nepričakovano “odšel” njen brat.

Že na tej točki se takšen Kozoletov angažma izkaže za kontraproduktivnega; človek v stiski in eksistencialno zaostreni situaciji zbere pogum in pokliče neizkušeno punco, potem pa ima opraviti še z njenim fantom, neuspešnim samomorilcem, ki ga naravnost podjebava in se gre igrice moči, vse v imenu nekakšne resnice in neprizanesljivosti. Punca medtem odhiti na urgenco, tam pa menda ne morejo nič in ves čas sprašujejo samo to, ali ima bodoči samomorilec potrjeno zdravstveno, pa zakaj ne pride kar sam in naj si zdravstveno vendar potrdi, če si bo kaj naredil. Edine

pametne besede slišimo od dežurnega psihiatra, ki punco malo okrca, ker je prekršila nekaj pravil svetovanja v stiski, recimo obiskala klicatelja, se emocionalno vpletla, takšne stvari, vendar pa tudi psihiater najprej povpraša po potrjeni zdravstveni. Tako po svoji intenci realistično besedilo, ki je neposredno didaktično, očitno namenjeno mlajšim obiskovalcem, dijakom in študentom, hkrati pa še družbeno angažirano, ustrelji mimo svojega poučnega in topločloveškega angažmaja; dovolj inteligenten gledalec s količkaj prebujenimi suicidalnimi nagnjenji namreč doseže sklep, da je vse skupaj brez zveze, klici v stiski in psihiatrična hitra pomoč in urgence in pogovori, da je še najbolje, če se vrže z balkona (zastrupi, obesi, ustrelji) takoj, brez mučne procedure z institucijami, predvsem s tistimi očitno pridobitniškimi in manipulantskimi nevladnimi, ki cuzajo denar, potem pa na klicih v stiski dežurajo punce prek študentskih servisov, brez izkušenj, pa še s svojo lastno nepredelano družinsko samomorilsko travmo, ki buta ven in ven, brez distance. In da se ne bi slučajno oglasil na urgenci, tam so dohtarji brez srca, hočejo samo potrjeno zdravstveno (to, mimogrede, ni res, vsaj urgencia se je tej mučni papirologiji doslej dovolj dobro izogibala, nismo še pri ameriškem zdravstvenem modelu, čeprav je Michael Moore v svojem dokumentarnem filmu za ponazoritev tega uporabil kar slovenski "fakt", odlomek iz Naše male klinike – to samo kaže na njegovo enostranskost in očitno pretencioznost).

Vem, igro mora sprožiti več nesporazumov, sicer replik in soočenja med liki sploh ne bi bilo, vendar je količina faktičnih napak in prejudicev v Kozoletovem besedilu prevelika, da bi zdržala svoje poslanstvo in prišpičila svojo kritično ost. Veliko bolj nam je všeč recimo tam, kjer vidimo, da gospod Martin pravzaprav izsiljuje, da je sicer res močno deprast, vendar pa je hkrati tudi zvijačen, zahteva pozornost, je odrezav in sarkastičen, in to je verjetno tudi tisti adut predstave, ki jo je potem po igralski plati nekoliko reševal; Kozole je namreč postavil dogajanje na razmeroma odprt oder s paravanom, izza katerega v kontraluči presevajo ihtave, spačene in gestikulacijsko pretirane akcije preostalih klicateljev, urgenco in zdravniške brezbrizneže je postavil nekam visoko nad občinstvo, k vhodu v zgornjo dvorano SMG, zato imamo še močnejši občutek, da so neživljenjski in vzvišeni; sosedski par, ki voajersko snema poskus samomora, je do konca karikiran in takrat res vse skupaj bolj cikne po komediji takšnega črnega tipa; balkon, s katerega naj bi vsako noč nameraval skočiti gospod Martin, je postavljen na raven odra, le malce dvignjen, in spominja na tisto brv iz piratskih filmov, po kateri potem silijo obsojence v smrt, spodaj, pod ladjo, pa morski volkovi. Za scenografijo sta poskrbela Katjuša Kranjc in

Rok Kuhar in zdi se, da bi moral Kozole za svoj gledališki prvenec izbrati bolj izkušene in scenografsko bolj premetene sodelavce.

Kar predstavo rešuje in jo dela gledljivo, na trenutke tudi zanimivo, je predvsem Ivo Godnič kot Martin, "osamljen, v kronični depresiji", kot ga opiše uvodni seznam dramskih oseb; suicidalca odigra z veliko discipline, kakršno včasih v njegovi igri pogrešamo, predvsem pa tako, da se nam jasno kaže dvojno izsiljevanje: tisto, ki ga nad njim zganja njegova mati, ko ga zjutraj in zvečer nadleguje po telefonu in govori vse mogoče, mati, na katero je očitno pripet s popkovino, ki je ne zna presekat, se osamosvojiti, se hraniti z bolj zdravimi in odraslimi stvarmi, mislim tudi v psihološkem smislu, jasno razvidno pa je tudi njegovo izsiljevanje svojih sogovornikov; najprej Tine, ki jo Vesna Vončina zaigra z dovolj entuziazma, da deluje rahlo naivno in izgubljeno v svetu, v katerem stvari potekajo na življenje in smrt ali pa se tako vsaj zdi, pa tudi njenega fanta Aca; tega igra Boris Kos, čisto korektno, kot nekoliko bolj izkušenega in izmodrenega, vendar do konca neetičnega provokatorja, ki mu je draženje in spodbujanje k avtodestrukciji nekoga v eksistencialno zaostreni situaciji pravzaprav izziv, štos v slogu pa poglejmo, koliko si upaš, svet je res v kurcu, stari, vrzi se. Godnič svoj rezultat doseže z menjavo ponotranjene napetosti, ki se kaže kot nekoliko sključena, obrambna in nekomunikativna drža, omejena možnost komuniciranja, na drugi strani je učinkovito agresiven navzven, vidimo njegov užitek ob vsaki vrnjeni repliki in z dvema psihologoma začetnikoma mu pač ni težko nabirati točk. Že dolgo ga nismo videli v kakšni podobni karakterni vlogi, večkrat je igral karikature ali pa vsaj komično pretirane značaje, recimo profesorja v Tauferjevi uprizoritvi Ionescove Učne ure, tokrat pa se zdi, da je s njegov nedvomni igralski dar popolnoma zadel tisto nedoločljivo mejo med tragičnim, patetičnim in komičnim, ki jo igra zahteva.

Dragica Potočnjak: Za naše mlade dame. Režija Tijana Zinaić. Mestno gledališče ljubljansko, Veliki oder. November 2008.

Igra Za naše mlade dame je dobila Grumovo nagrado za leto 2007, bila je torej prepoznana za najboljše domače dramsko besedilo tega leta, prejšnja besedila Alisa, Alica, Kalea, Metuljev let ter Sanje in strah pa so bila v ožjem izboru za nagrado že prej. Za naše mlade dame – naslov je vzet iz otroške pesmice Rdeče češnje rada jem – je drama o socialno zaostrenem odraščanju Brine, ki jo po uvodnem umoru in samomoru gledamo v retrospektivi, sledimo njenemu odraščanju, materinim vzgojnim metodam,

ki so primerne skrušeni in nemočni alkoholičarki z občasnimi pivskimi prekinitvami, vidimo kup emocionalnega izsiljevanja, ki ga mati uporabi, da bi vzgajala svojega odklonilnega in prestrašenega otroka, ki pa je mimogrede in milo rečeno kruto, neprimerno, na primer grožnje z grobkom in bogcem namesto prepričevanja, nezavedno prevračanje krivde na otroka zaradi spodletelega odnosa z njegovim očetom in možem, za katerega pa se izkaže, da se z otrokom vse preveč ukvarja, in to na napačen način. Njegovi umišljeni samogovori o "naravni" povezanosti otroka in očeta, o tem, kako se za očeta vse spremeni, ko namesto smrdeče, zapite matere voha dišečo kožo svoje štiriletne hčerke, pa kako je normalno, da otroka obdrži tisti izmed staršev, ki več zasluži – vse to so, ob nekaj namigih na njegovo zadrževanje v hčerini spalnici, le izgovori, saj gre za zlorabo, zlorabo otrokovega zaupanja. Dejanja kot da zahtevajo rešitev in manifestacijo namesto potlačitve, ker pa je liki niso sposobni, se začne mučen krog skrivanja, nefunkcionalnega vedenja, uporništva, zloraba drog; verjetno je najmučnejši zadnji prizor med materjo in hčerjo, v katerem je prva nalita, čeprav ne pije, druga pa zadeta, čeprav se ne drogira, in v katerem na Brininem rojstnem dnevu, ob polnoletnosti, izbruhne na dan vsa resnica, tisto, kar sta obe potlačevali, s čimer se nista upali soočiti: incest, spolna disfunkcionalnost obeh, odvisnost, sovraštvo, obupni in vnaprej na neuspeh obsojeni poskusi, da bi med materjo in hčerjo vladal normalen odnos, brez očitkov, izsiljevanja, zamolčevanja. Poskus spodleti, to vemo že od začetka, konča – v tem primeru začne – se z dvema truploma.

Ob tej brez dvoma angažirani tematiki, ki ima kar nekaj zaostritev, recimo tisto, ko je župnik, ki se naključno znajde na policijski postaji in kotira s popolnoma noro in neobvladljivo Brino, ki se provokativno slači, tudi preiskovalni sodnik – pri tem naj bi bralec/gledalec prepoznal stebre družbe in njihovo krivdo za nastalo stanje – pa se Potočnjakova izmika realizmu, predvsem v tako imenovanih irealnih prizorih. To so sanjske slike, v katerih mati in hči rešujeta tisto, česar v realnosti ni mogoče, in v njih vidimo njun razcep, nezmožnost, da bi to opravili pri belem dnevu, v realnosti, ki obe peha proti izmišljenim svetovom, proti (u)toposom, v katerih so možne sprava in resnica in ljubezen; v enem izmed teh svetov je govor tudi o solzni dolini, da se malo navežem na iztočnico o stereotipizaciji del resne slovenske dramatike.

Za naše mlade dame je tako živahen kolaž posameznih fragmentov, ki se dogajajo zdaj in tik pred zdajci, če je tisti dramski zdaj trenutek, ko policija preiskuje vzrok dvojne smrti, pa tudi pred štirimi in štirinajstimi leti; tako vidimo Brinino začetno upornost, pa tudi materino nemoč, da bi se z njo spoprijela, vidimo začetke očetove spolne zlorabe, pa tudi njegovo

naštudirano obrambo, ki hoče stanje prikazati kot normalno, izgovore, da je vse posledica ženine zanemarjenosti; vidimo materino začetno popivanja in poskuse, da bi prenehala, pa tudi Brinino postopno tavanje proti delinkvenci, drogam, prikrivanju, skrivanju, vsakršnim nefunkcionalnostim. Besedilo Potočnjakove je kritično, ostro zareže v vse tisto, kar se dogaja za temi stenami, če rečemo malo grumovsko, je pa v nekaterih izpeljavah pretirano, recimo v enačenju duhovnika in preiskovalnega sodnika, pa pri opisih mačizma policistov, ki s čevlji odgrinjata haljo s trupla in imata zraven prav moške pripombe; pa ne govorim samo o strokovnosti in zaščiti dokazov, ki jih tudi ne zelo blaten čevelj hitro uniči – verjetno nekrofilija med policisti ni tisto, kar bi moralo biti kolateralna žrtev takšne v bistvu znotrajdružinske analize.

Režiserka Tijana Zinaić je ob dramaturški asistenci Andreja Jakliča besedilo močno oklestila, na nekaterih mestih upravičeno, saj je recimo močno skrajšala nekaj kako tipkano stran dolgih monoloških fragmentov, v katerih se oče sam zase ali pred ogledalom očitno pripravlja na govor ob razsodbi o očetovstvu na sodišču, postrgala pa je tudi vso iracionalno, nerealno plast besedila, torej tisto, iz česar se napaja Brinina nevrotičnost; punci poreže tisti zapik, ki se nam kaže kot precej domišljena in učinkovita plast te drame. Res je, da bi se pojavil problem, kako v uprizoritvi označiti irealne prizore, vendar pa je že samo nekronološko sprehajanje in preskakovanje iz časa v čas dovolj naporno in zahtevno; hkrati pa je pri črtanju postalo manj jasno, kako in kdaj naj bi se umor in samomor res zgodila, brez predhodnega poznavanja besedila morda teže rekonstruiramo sam potek dogodkov. Sicer pa je predstava izrazito mračna, zaznamuje jo ravno pridušenost svetlobe v scenografiji Jasne Vastl, ki je tudi kostumografka predstave; poudarja drevo v ozadju in markira prostore, kuhinja je nekje zraven, sicer pa je to pretežno jedilnica oziroma dnevna soba, ki hitro postane tudi eksterier; odprt, delno zamračen oder ponuja hitre menjave, hkrati pa je dovolj abstrakten, da omogoča nagle prehode med različnimi časi. Predstava je izčiščena, z nekaj dobrimi poudarki in rešitvami, o samih igralskih kreacijah pa morda kdaj drugič; ustvarjalcem in igralcem bi naredil krivico, če bi ocenjeval ogled predstave, v kateri je bil dvojni vskok; obljubil sem si, da si jo bom za tale zapis ogledal na kateri izmed decembrskih ponovitev, pa saj veste, kako je decembra, tako da bo to verjetno šele na Tednu slovenske drame, službeno.

Slavo Šerc

O prevajalskih merilih ali Grassu in Maierju v zagovor

I

Od 13. do 15. septembra 2006 so se v literarni hiši LCB v Berlinu zbrali na konferenci predstavniki iz Bosne in Hercegovine, Belorusije, Češke, Rusije, Nemčije, Francije, Litve, Nizozemske, Srbije, Slovenije in Ukrajine ter izmenjali mnenja in opisali položaj prevajanja in prevajalcev v posameznih državah. Iz Slovenije je na konferenci sodelovala Urška P. Černe; ne vem, ali jo je poslalo DSKP ali je bila povabljena iz Berlina, vendar to na tem mestu niti ni pomembno. Skratka, referati so bili pozneje objavljeni tudi na spletni strani DSKP, po prenovi spletne strani jih sicer nisem več našel, so pa še vedno dostopni na spletni strani LCB, na naslovu: http://www.lcb.de/news/Kirschen_in_Nachbars_Garten.pdf. Najbrž je kdo izmed prevajalskih kolegov v Sloveniji prebral prispevek referentke iz Slovenije (mimogrede: napisan je v precej slabi nemščini, v besedilu je kar preveč napak), v katerem gre – to je kvintesenca – za to, da je na sicer temnem slovenskem prevajalskem nebu le malo zvezd, najbolj svetla in žareča pa je prav referentka sama. (Vsaj tako se predstavlja, če besedilo beremo natančno.) Na začetku referata na kratko podaja svojo predstavo o tem, katere naj bi bile kompetence, ki bi jih prevajalec moral imeti. Gre seveda za jezikovno, literarno in kulturno znanje in razumevanje, za nadpovprečen besedni zaklad tako v ciljnem kot tudi v izhodiščnem jeziku. Prevajalec bi moral biti strasten bralec literarnih besedil, bil naj bi vsesplošno razgledan in kar je še podobnih oznak. O tem ne more biti nobenega dvoma, brez težav lahko pritrdimo in se strinjamo z vsem, tudi z marsikatero splošno oznako in karakteristiko položaja prevajalca in knjige na Slovenskem. Proti koncu referata vzbudi pozornost teza, da na Slovenskem vse prehitro postaneš prevajalec, da je na knjižnih policah vse

polno knjig, ki so nemarno prevedene in so bile pomanjkljivo korigirane ali lektorirane. Avtorica se huduje nad uredniki, ki ne izpolnjujejo svojih obveznosti (torej branja in urednikovanja besedil) in zaradi katerih na knjižne police priroma vse preveč slabih prevodov. Ob tem pa še dodaja, da ona – referentka Urška P. Černe – dobro sodeluje s kolegicami, s katerimi si izmenjuje prevode. V njenem lastnem interesu naj bi bilo, da bi bili prevodi dobri, zato investira še dodaten čas za večjo kakovost prevoda, preden ga odda. Še malo prej pa poudarja – spet –, da je vse prelahko postati prevajalec in da celo tistih, ki prevajajo “šlampasto”, zamenjujejo besede in izpuščajo cele pasaže, založbe ne ignorirajo. Dragi prevajalski kolegi, to so hude obtožbe; poimensko ni naveden nihče, teoretično pa je mišljen vsakdo izmed nas, slovenskih prevajalcev ... In ker se zavedamo, da je prevajalski poklic nevhvaležen, da v vsaki besedi in v vsakem stavku tiči kakšna zanka, se posipamo s pepelom in pomislimo, da je še sreča, da imamo prevajalko, ki je prevajalsko znanost posesala tako rekoč z materinim mlekom, ki ima vpogled v vse skrivnosti in misterije literarnega prevoda. Iz skromnosti se vrnemo za računalnik in prevajamo še naprej, saj nimamo časa in možnosti – pa tudi značajske nam to ne ustreza –, da bi po svetu razlagali, kako neverjetno dobri smo in kako slabi so drugi. Referentka Urška P. Černe še pravi, da je na Slovenskem vse premalo povratnih informacij o literarnih prevodih, in obžaluje, da ni prevajalske kritike, če pa že je (ona je bila pač seveda ena redkih izjem, ki je to poskušala – spomnimo se njene ocene Grassove novele *Mačka in miš* v *Literaturi* leta 2001), velja kritik za nekolegialnega, arogantnega in domišljavega. Skratka, zaradi tega referata in še posebno zaradi Sovretove nagrade za roman Binkoštni torek si je treba stvari ogledati natančneje, saj – naj to poudarim že takoj na začetku – njeno delo ne more biti merilo prevajanja na Slovenskem, temveč kvečjemu za zgled, kakšen prevod ne bi smel biti. Za svojo prevajalsko analizo sem izbral novelo G. Grassa *Im Krebsgang*, ki je v slovenščini izšla leta 2005 pri založbi Litera v Mariboru z naslovom *Po rakovo* in ki obsega 195 strani. Odločitev za to novelo je lahko razložiti. Prevajalka se je, skupaj z drugimi prevajalci, udeležila seminarja, ki ga Grass vedno pripravi do izidu nove knjige. S tem namreč želi preprečiti, da bi se v prevode vtihotapile napake, oziroma poskrbeti, da bi jih bilo čim manj. Predvidevam torej, da si je lahko skupaj z drugimi kolegi razjasnila vse podrobnosti in jezikovne težave v knjigi. Sodelovati s piscem knjige in z drugimi prevajalci je brez dvoma privilegij, ki obeta izvrsten prevod. Prevajalka je delo prevajala med drugim v Berlinu leta 2003 in na spletu lahko beremo, da je v neki izjavi za *Potsdamer Neueste Nachrichten* izjavila, da je prepričana, da bo branje Grassove novele v

tej mali deželi med Avstrijo, Madžarsko in Hrvaško (torej Sloveniji – op. S. Š.) velik izziv. In še kako prav ima. Prim. spletno stran: <http://www.kulturforum.info/pdf/1009407h.pdf>.

II

Primerjava originala s prevodom Urške P. Černe moje domneve, da gre za dober prevod, saj sem računal na efekt “avtorjeve pomoči”, žal ni potrdila. Ugotoviti moram, da je rezultat katastrofalen, naravnost porazen. Ob tem se je tudi izkazalo, da prevajalka ne izpolnjuje nobene izmed zahtev, ki jih ima do prevajalcev na splošno (besedni zaklad, znanje jezika, kulturna razgledanost, prevajanje sloga ...). Tu so, za nemščine večče in vse tiste, ki bi se radi spoprijeli s tem prevodom, objektivne napake, nerodnosti in lapsusi, ki sem jih našel, vsega skupaj kakih 115. Seveda vseh teh napak tukaj ni mogoče analizirati, vsem zainteresiranim pa jih lahko pošljem po elektronski pošti (slavo.serc@sprachlit.uni-regensburg.de). Omejil se bom samo na “izbor”.

Vse gradivo – objektivne napake, ki sem jih našel v prevodu – bi rad razvrstil v posamezne kategorije, da bi se bralci v tem močvirju napak morda bolje znašli.

A) V prvo uvrščam napake, ki original popolnoma skazijo, ga popačijo, prevod pa tu in tam zveni absurdno in se ponekod bere že kot parodija Grassovega besedila:

... begann **aus Laune** oder Langeweile von einem Chatroom zum anderen zu hüpfen (str. 8) ... začel v **dobrem razpoloženju** ali iz dolgčasa skakati iz ene klepetalnice v drugo (str. 8). *Tu prevajalka ni razumela besedne zveze “aus Laune”. Gute Laune je zares dobra volja, dobro razpoloženje, vendar gre pri Grassu na tem mestu za muho, kaprico: ne v dobrem razpoloženju, temveč iz kaprice ...*

Sich **mordsmäÙig** steigerte (str. 11) ... se je **morilsko** stopnjeval (str. 11). *Nesmisel: gre za strašno stopnjevanje, ne pa morilsko stopnjevanje. Z “umorom” to nima nobene zveze.*

Zu Hause sprach man **Jiddisch** und Deutsch (str. 15) ... Doma so govorili **hebrejsko** in nemško (str. 14) ... *Jidiš nikakor ni hebrejščina! Nepoznavanje kulturnega ozadja!*

... daß mein Sohn eines Tages mecht **Zeugnis ablegen**.“ (Str. 19) -> “... da bi moj sine enkrat **dobil izkaz**.“ (Str. 17) *Tu gre za besedno frazo “Zeugnis ablegen”, ki ne pomeni nič drugega kot “pričati”. Zelo znana – ko gre za to frazo – je knjiga Viktorja Klempererja z naslovom Ich will Zeugnis ablegen bis zum Schluß.*

Menschen, die immer nur auf einen Punkt starren, **bis es kokelt**, qualmt, zündelt (str. 68) ... Ljudje, ki zmeraj le buljijo v eno točko, **dokler ne pride do igrackanja z ognjem**, dokler se ne začne dimiti in vnemati (str. 59). *Lepa metafora se zaradi prevajalkinega “kreativnega, reflektivnega” prevoda povsem izgubi: ne gre za nobeno igrackanje z ognjem, marveč za tlenje, žarenje ... Prevedeni stavek je nesmisel. Pravilno bi se moral glasiti: Ogenj vztlji, začne se dimiti in goreti.*

Na strani 68 v originalu (in 59 v prevodu) gre za film Rolfa Lyssyja, ki so ga posneli v šestdesetih letih. Grass je zapisal: in Kinos läuft der Schwarzweißfilm schon lange nicht mehr. Prevajalka pa je prevedla tako: **Črnobelih filmov v kinodvoranah že zdavnaj ne vrtijo več.** *To je seveda prava neumnost, saj črno-bele filme še vedno tudi snemajo, prav tako si jih v kinotekah – na srečo – še lahko ogledamo.*

Natürlich war der Truppenverband dieses Namens dem alles wiederkäuenden Internet **ein gefundenes Fressen** (str. 71) ... Seveda bataljon s tem imenom za vse prežvekujoči internet **ni bil nič novega** (str. 62). *Fraza “gefundenes Fressen” pomeni, da jim je to prišlo prav, komaj so čakali na to, ne pa, da to ni bilo nič novega.*

Lepo se sliši tudi tole: ... konnte als Zugabe die Mitternachtssonne bestaunt ... werden (str. 78) ... so lahko brezplačno občudovali polnočno sonce (str. 68). Gre za to, da so za nameček opazovali tudi opolnočno sonce, ne pa brezplačno (!).

Na strani 82 v originalu in 71 v prevodu imamo prav tako lep primer prevajalske zmote. Stavek se glasi: Er, der Einzelgänger, aufgehoben im schweißgesättigtem Mief. V prevodu pa: On, individualec, dvignjen nad zatohlost, zasičeno z znojem. Morda bi lahko rekli: Lepo na varnem v zatohlosti, prepojeni z znojem. Pomen v prevodu je na žalost popolnoma spremenjen, popačen. Spet primer, ko je prevajalka pogledala v slovar in za glagol aufheben našla pomen pobrati, dvigniti. Aufgehoben lahko pomeni tudi geborgen sein, in Obhut sein itn.

Zelo lep primer spreminjanja pomena stavkov je tale: na strani 106 v originalu pri Grassu beremo: ... “son dicker Bengel mit Sommersprossen” ... der den an der Kette liegenden Hund annähernd ähnlich gezeichnet haben soll. V prevodu na strani 92 pa: “en tak pegasti debelajs”, ki je bil skoraj podoben psu (!), ki je bil privezan na verigo. Neverjetna

neumnost, ena izmed tistih, ki so pripomogle k temu, da sem posamezne pasáže Grassove novele v prevodu bral že skoraj kot parodijo (!) na Grassa. Situacija je takale: Ta debelušni fant s sončnimi pegami je risal psa, in to, kar je narisal, naj bi bilo psu precej podobno. Ni pa bil fant podoben psu!

Eden najhujših – že kar tragičnih – nesmislov v prevodu je tale (str. 150 v originalu): “Judengesocks” und “Auschwitzlügner” waren die mildesten Schimpfwörter. “Genialni” prevod Černetove se glasi: “Židovska svojat” in “lažnivci iz Auschwitza” sta bili najmilejši zmerljivki (str. 130). Na tem mestu na žalost ni razumela pomena besede Auschwitzlügner. Tako namreč vsi zanikovalci Auschwitza pravijo tistim, ki vedo, da je Auschwitz obstajal. Prevajalka pa s svojim prevodom vse žrtve holokavsta, taboriščnike, tako rekoč ozmerja z lažnivci – bili naj bi lažnivci iz Auschwitza; tragično, že kar usodno nepoznavanje kulturnega konteksta.

Lep primer nerazumevanja jezika je tudi tale: pri Grassu piše (str. 179): ... als sie den Jugendstaatsanwalt ins Gebet nahm; to se v prevodu glasi: ... ko je naslavljala priprošnjo na državnega tožilca za mladoletnike (str. 157). Iz besede Gebet je torej nastala priprošnja (molitev?); spet popolno nerazumevanje besedne zveze ins Gebet nehmen – nekomu krepko povedati svoje mnenje.

Roganje Grassovemu besedilu se nadaljuje; prevajalka je povozila Grassovega “nepopoljšljivega kadilca” in vpeljala svojega, “postaraneja”: ... wies ihn als rückfällig gewordenen Raucher aus (str. 203). V prevodu se ta stavek glasi: ... ga prikazuje kot postaraneja kadilca, ki se ga je spet polotila stara bolezen. Gre preprosto za to, da je spet začel kaditi, recimo, da je nepopoljšljiv kadilec. Kajenje samo še ni bolezen; kot kaže, je tu spet delovala in izbruhnila na površje prevajalkina refleksivnost.

B) Prevajalka za silo razume le najpreprostejšo strukturo nemškega stavka. Brž ko se ta značilno razveji, ko dobijo samostalniki svoja določila, se v relacijah med njimi čisto izgubi. Posledica so poenostavitve, nesmisli in popačenja. A to še ni vse, težave ima že pri nekaterih najpogostejših besedah, na primer prislovih ...

Na strani 10 v izvirniku beremo: ... hat etwa fünftausend Mitglieder angeworben ... und auf jemanden vereidigt. V prevodu (str. 10): je pridobil pet tisoč članov ... ter se zaobljubil nekomu. Sploh ni res,

da se je on komu zaobljubil (!), temveč je teh pet tisoč članov nekому zapriseglo!

... **denn kurze Zeit lang** hat sich diese lokale Zusammerottung "Kameradschaft Wilhelm Gustloff" genannt (str. 82) se v prevodu na str. 71 glasi: ... **kajti kmalu zatem** se je lokalna klika imenovala "Kameradi Wilhelma Gustloffä". *Ni bilo kmalu zatem, temveč le nekaj časa!*

Prevajalko bi lahko na nekaterih mestih – če bi bila pri stvari – kontekst posvaril, da besedilo razume samo napol ali napačno, toda zavest se ne prebudi, pustošenje se nadaljuje:

So diffus ihr Bild zu jener Zeit gewesen sein mag ... (str. 170) je prevedeno: **Naj mi je bila njena podoba iz tistega časa še tako zabrisana ...** (str. 148/149). *Zakaj meni? Od kod to? Gre za njeno podobo v tistem času na splošno.*

... der auf **achtzehn Jahre** bemessenen Zuchthausstrafe (str. 158) ... kazen **osemnajst mesecev** strogega zapora (str. 139) ... *Z osemnajstih let je prevajalka kazen samovoljno znižala na osemnajst mesecev!*

C) "Izboljševalka" Grassa je množično izpuščala posamezne besede ali tudi cele stavke. Tu je samo nekaj primerov, gradiva je ogromno.

Da ne gre le za drobne izpuste, kažejo primeri pravega cenzuriranja velikega avtorja. Mati, ki je v originalu omenjena na strani 55, v prevodu (str. 48) ne sme "biti nekoč mlada", "Gabi (str. 92) v prevodu (str. 80) ne sme "imeti nič proti", ruski tanki (str. 101) pa se v prevodu (str. 87) ne smejo valiti čez vzhodno mejo države itn.

Unseren Sohn Konrad hatte sie eingeladen und, **weil Gabi nichts dagegen hatte**, wie ein Beutestück mitgenommen (str. 92) ... Povabila je tudi najinega sina Konrada in ga <**manjka!**> pripeljala s seboj kot plen (str. 80). *Tu je prevajalka izpustila pomembno informacijo – ker Gabi ni imela nič proti!*

... seitdem im Oktober vierundvierzig russische Panzer **über die östliche Reichsgrenze** gerollt und in die Landkreise Goldap und Gumbinnen vorgestoßen waren (str. 101) ... ko so se privalili ruski tanki <**manjka!**> in prodrli v okrožji Goldapp in Gumbinnen (str. 87). *Tudi tukaj je izpuščena pomembna informacija – čez vzhodno mejo.*

Die über die zurückeroberte Ortschaft verbreiteten Zeitungsberichte, Radiokommentare, Wochenschaubilder lösten in Ostpreußen eine Massenflucht aus (str. 102). V prevodu *manjka die zurückeroberte*

Ortschaft. Časopisna poročila, radijski komentarji, posnetki iz tednika so v Vzhodni Prusiji sprožili množični beg (str. 89). *Manjka torej informacija, da je šlo za kraje, ki so jih vnovič osvojili.*

D) Pa še nekaj virtuoznih prevajalskih zmot, zastranitev in zablod:

Zwar spreche sich das Versagen dem Sohn gegenüber ohnehin aus (str. 151). –

Očetovske napake do sina bi bilo sicer na vsak način treba izreči na glas (*gre za to, da je razviden iz predstavljenih dogodkov*).

Kalkirana nemška struktura je ne le estetski kolaps, temveč tudi zamagljuje razumevanje tega mesta: In peinlich deutlicher Mehrheit wurden Männer gerettet (str. 152). –

V mučno pomenljivi (!) večini so se rešili (!) moški (str. 133).

*Od primerov, ki kažejo prevajalkino nevednost, površnost, neznanje in nepopisno aroganco, se nekoliko razlikuje tale, saj se je ob njem treba vprašati, ali ne gre morda za namerno parodiranje Grassa: ... gab sich Mutter als **seelisch gebrochen** (str. 180) ... je mati **prikazovala (!) zlomljenost(!) svojega duha (!)** (str. 157) *Mati je bila preprosto duševno potrta oz. zlomljena.**

Prevajalka je dobessedno prevedla tisto, kar se ne prevaja: gramatično strukturo. Opustošenje je veliko: namesto resnično zlomljene matere nam "Grass" (ki ni več Grass) v slovenskem prevodu govori o osebi, ki svojo zlomljenost nekako teatralno hlina.

III

Oglejmo si še roman *Binkoštni torek* (Litera, Maribor 2006). Verjetno ni treba poudarjati, zakaj smo izbrali ta roman – prevajalka je zanj dobila Sovretovo nagrado. Po razglasitvi (ali pa že prej) se je vnela polemika, zato je prav, da zadevo z analizo nekoliko podrobneje osvetlimo.

Tudi tukaj bi lahko – zaradi preglednosti – ravnali podobno. V prvo kategorijo bi uvrstili stavke, katerih pomen je čisto popačen, saj je prevod preprosto napačen (A), potem tiste, ki so prevedeni precej samovoljno (B), nato še tiste, pri katerih manjkajo celi deli stavka ali cele besedne povedi (C), na koncu pa – za nameček – nekaj virtuoznih prevajalskih stavkov (D).

A) Primeri, v katerih je pomen popolnoma popačen, izkrivljen ali izničen:

Sie habe ihm in den letzten zwei Jahren **sogar Geld überwiesen** und **eine Kur bezahlen wollen**, die der Sturkopf aber abgelehnt habe (str. 19) ... V zadnjih dveh letih da mu je **celo hotela nakazati denar** in **plačati zdravilišče**, kar pa da je, trma trmasta, odklonil (str. 14). – *Napačna interpretacija: redno mu je nakazovala denar, ob tem mu je hotela plačati še zdravilišče ... In samo to je potem odklonil.*

Der Vermieter verletze seine **Verkehrssicherungspflicht** (str. 39) ... Najemodajalec da krši **odškodninsko odgovornost** (str. 28). – *Najemodajalec ne krši svoje "odškodninske odogovornosti", kakšne le?, temveč svojo odgovornost, da zagotovi varnost v hiši – da bi lahko vsakdo varno hodil po njej.*

Zwanzig Minuten später habe er auf der Tanzfläche herumgestanden und sehr eng mit einer **Elftklässlerin** getanzt (str. 73) ... Dvajset minut pozneje naj bi se prestopal po plesišču in zelo tesno plesal z neko **petnajstletnico** (str. 53). *V Nemčiji se začne šola s šestim letom, šest plus enajst je sedemnajst. Torej je dekle staro že najmanj sedemnajst let, ne pa petnajst ...*

Man müsse den Menschen, das sei die Aufgabe der Kirche, in jedem Augenblick Vorbilder geben, gerade **heute** (*tu je heute v pomenu heutzutage ... dandanes!!!*) (Str. 110.) ... Ljudem je treba, in to je poslanstvo Cerkve, v vsakem trenutku ponujati vzore, še posebej **na današnji dan**. (Str. 79) – *Ne gre za "današnji dan", temveč za danes na splošno! Prav tako slogovno slabo: Ljudem je treba biti na vsakem koraku za zgled.*

Wir haben lediglich den Arzt hier **am Ort** kommen lassen, um ihn **abzuhorchen**. – *Moški ima pljučnico in poklicali so lokalnega zdravnika, da mu je poslušal pljuča – op. S. Š. (str. 122) ... Samo enkrat smo k njemu poklicali <manjka!> doktorja, da ga je malo izprašal (str. 88). Gre za to, da zdravnik bolniku, ki ima pljučnico, posluša pljuča, ne pa da ga izpraša!*

Frau Rudolf habe wieder ein Lachsschnittchen in der Hand gehalten, Mayonnaise **sabbernd** (str. 128) ... Gospa Rudolf naj bi spet držala v roki lososovo rezinico (*bolje: rezinico lososa*) in **sesala z nje** majonezo (str. 93) ... *ni sesala majoneze, temveč ji je majoneza kapljala na tla ...*

Aber die Ute habe ihm damals so sehr in **den Ohren gelegen**. **Verrückt von der Ute** (str. 143) ... Vendar naj bi mu Ute takrat tako vztrajno prigovarjala. **Ves nor zaradi Ute** (str. 104) ... *Ute naj bi mu nenehno kvasila neumnosti in to je bilo nepremišljeno (noro) od nje! Ni pa bil "ves nor zaradi nje"!*

Wie viele Leute aus wie vielen Autohäusern hätten sie inzwischen schon kennengelernt, die Sachen **verschieben!** ... (Str. 145) – Koliko ljudi iz koliko avtoservisov so v tem času že spoznali, ki **predelujejo** reči! ... *gre preprosto za ilegalno prodajo motorjev, ne pa za predelovanje ...*

Die soll **der Schlag** treffen! (Str. 255) ... Da bi jo **strela!** (Str. 183) ... *Stroblonko je res zadela kap, drugi pa pravijo, da naj jo kap ... zato je tukaj "da bi jo strela" popolnoma zgrešeno in ne podaja poante ...*

Alle anderen Werkstätten, **bis auf die** Markenwerkstätten (str. 263) ... Vsi drugi servisi, **inključno** s pooblaščenimi servisi avtomobilskih znamk (str. 189) ... *Razen teh, ne vključno z njimi!*

Das seien wohl **Motoren**, habe Wachmeister gesagt. Ja, klar, habe Bucerius gesagt, das seien **Motoren** (str. 266) ... To sta najbrž **motorni kolesi**, naj bi rekel policist. Ja, seveda, naj bi odvrnil Bucerius, to sta **motorni kolesi** (str. 191) ... *Gre za to, da po kraji avtomobilov v delavnici avtomobile razstavijo in potem motorje ilegalno prodajajo. Ne gre torej za motorna kolesa, temveč za avtomobilске motorje ...*

Alle bis auf die Schlafenden hätten die Person (es habe sich um Anton Wiesner gehandelt) angestarrt, eine völlige Stille habe in dem Raum geherrscht, **aber nur, weil die Polin zu fassungslos gewesen sei, um lauthals loszuschreien und die Glocke zu läuten** (str. 284). Vsi razen speče bolnice naj bi strmeli v tega človeka (bil naj bi Anton Wiesner), v sobi naj bi bila popolna tišina, ampak vseeno samo zato, **ker naj bi bila Poljakinja tako iz sebe, da je na ves glas zavpila in pozvonila sestram** (str. 201) ... *V sobi je vladala tišina in Poljakinja je bila tako zbegana oz. prestrašena, da ni mogla niti zakričati in pozvoniti oz. preveč iz sebe, da bi lahko zavpila.*

Wißt ihr, habe Wiesner gesagt und sich gestikulierend an die beiden Männer gewendet, wißt ihr, wie lächerlich ich das noch gestern **gefunden hätte**, von der Jungfrau Maria zu reden? (Str. 284/285) ... Vesta, naj bi rekel Wiesner in krilil z rokami, vesta, da **se mi je še včeraj zdelo** smešno, če je kdo govoril o Devici Mariji? (Str. 203.) – *Tukaj je konjunktiv I, moral bi biti pogojnik ... kako smešno bi se mi še včeraj zdelo, če bi kdo govoril o Devici Mariji ...*

Ja, ich sage absolut, denn ich hätte jeden, der daran gezweifelt hätte, **sofort für verrückt erklärt, nicht nur für dumm, nein, für verrückt, für verblendet** (str. 285) ... Ja, absolutno, pravim, ker bi vsakogar, ki bi dvomil o tem, **takoj razglasil za norca, zaslepljenca** (str. 203). *Korektno: Takoj razglasili za norega, ne le za neumnega – ne, za norega, za zaslepljenega.*

Er habe da gestanden und **hyperventiliert**, Schuster habe ihn auf den einen Stuhl gesetzt (str. 286) ... Stal je tam in se **zibal v hitrih sunkih**,

Schuster naj bi ga povlekel na stol (str. 204) ... *Moral je hiperventilirati, torej hitro dihati, ni se zibal v hitrih sunkih ... in S. ga je posadil na stol ...*

Wiesner seien diese Gedanken sehr einleuchtend erschienen, obgleich er sie drei Minuten später schon **nicht mehr verstanden hätte**. (Str. 304.) ... Wiesnerju naj bi se te misli zdele zelo prepričljive, čeprav **jih tri minute pozneje že ni več razumel**. (Str. 217.) *Spet konjunktiv I – moral bi biti pogojnik ...*

B) Primeri prevajalske samovolje in nerazumevanja besedila:

... und sich dort eine **beliebige** Speise zubereitet (str. 10) ... in si pripraviti **želeno** jed (str. 7). *Gre za poljudno jed, ne za želeno ... Pripravil si je torej kar koli za pod zob.*

... er habe es bisher **genaugenommen** noch gar nicht richtig fassen können (str. 19) ... in da tega **odkrito rečeno** še danes sploh ne more prav dojeti (str. 14) ... *Natančno vzeto, ne pa odkrito rečeno ...*

Habe er sich plötzlich **von dem zu Abstrakten und zu dem zu Hohen** abgewendet und sich **irgendeinem Ding der Empirie** zugewendet (str. 61) ... naj bi se **od abstraktnega** nenadno obrnil in se posvetil **empiričnim rečem** (str. 44). *Od abstraktnega in previsokega ...*

... so daß man nicht mal sagen könne, er habe **versucht, die Situation auszunutzen**, vielmehr habe er sie gar nicht verstanden, sei möglicherweise schon viel **zu betrunken** gewesen, zumindest (str. 75) ... tako da niti ne bi mogli reči, **da je izkoristil situacijo**, bolje bi bilo reči, da je sploh ni prav razumel (54) ... *Poskusil je izkoristiti situacijo, ni pa je izkoristil ...*

Hud nonsens dobessednega prevajanja, brez spraševanja, za kaj sploh gre:

Und anschließend **glaubt er sich in Besitz** der Wahrheit (str. 93) ... potem pa **si lastijo** pravice (str. 66). *Misli, da ima pravico v lasti ...*

Um die Erbschaftssteuer **zu drücken** (str. 158) ... Da bi se **izognil** davku na dediščino, seveda (str. 115) ... *ne da bi se mu izognil, temveč da bi ga znižal ...*

Ja, habe er gemurmelt, ich begreife ... **einiges begreife ich ... einiges zumindest begreife ich**, habe er gesagt (str. 219) ... ja, naj bi zamrmral, razumem ... **zdaj razumem ... zdaj vse razumem**, naj bi rekel (str. 157) ... *Nekaj razume, ne vsega ...*

Ona ali on, za prevajalko je to vseeno: Hast du sie nicht gesehen? (Str. 267.) ... Si ga morda kje videl? Njo, ne njega ...

Primera, ob katerih bi se lahko vprašali, ali prevajalka ne mara čaja:

Gegen halb eins sei Frau Adomeit im Gastraum der Linde erschienen, habe sich an den Tisch gesetzt, sehr aufrecht, fast steif, und habe sich einen

Tee bestellt (str. 194). – Okrog pol enajstih naj bi se v točilnici gostilne pri Lipi pojavila gospa Adomeit, se usedla za mizo, zelo vzravnano, skoraj togo, in si naročila **kavo** (str. 193).

Sie habe sich lediglich mit ihrer **Teetasse** beschäftigt (str. 271) ... Zato-pljena naj bi bila v svojo skodelico kave (str. 194). *Zgoraj je prevajalka iz čaja naredila kavo in iz skodelice čaja **skodelico kave** – morda pa je hotela samo ostati v cankarjanski tradiciji (!!!).*

C) V tem razdelku manjkajo posamezne besede, deli stavka ali celi stavki, zato je pomen večkrat čisto popačen:

Sei er **auf seinen Weg durch Florstadt** in die Obere Kirchgasse gelangt (str. 32) ... naj bi **<manjka!>** prispel v Zgornjo cekveno ulico (str. 23).

Za čajem se na "črnem seznamu" znajde tudi Anglija:

Früher sei er verreist, **er sei in England gewesen**, in Italien (str. 59) ... **Pred leti** na bi še potoval **<manjka!>**, po Italiji (str. 43).

Anschließend hätten sie endlich wieder einmal von ihrer Reise gesprochen, **von der Route, die sich übrigens immer mehr konkretisiere**, und Wiesner sei bald wieder in bester Laune gewesen (str. 77) ... Potem naj bi se končno spet pogovarjala o njunem potovanju **<manjka!>** in Wiesner naj bi bil kmalu spet dobre volje (str. 55).

Tu doživijo izgon iz prevoda tudi Judje:

Genauso wie das Wort Ausländer. **Und das Wort Jude. Überall verbotene Worte.** Nein ich höre nicht auf zu reden (str. 116) ... Enako kot beseda tujec. **<Manjka!>** Ne, ne bom nehala govoriti (str. 84) ...

Er: Du kannst echt türkisch? **Also er finde das überaus aufregend.** Dann sag doch mal was auf türkisch! (Str. 168.) ... On, a res znaš turško? **<Manjka cel stavek!>** Daj, povej kaj po turško!

Ogleich sie in Eile gewesen sei, habe er ein sehr freundliches, man müsse sogar sagen herzliches Gespräch mit ihr begonnen. **Die Sätze seien aus ihm herausgesprudelt, ohne dass er sich sich irgendwelche Gedanken gemacht hätte.** Er habe von der Nacht auf dem Buceriushof erzählt (str. 213) ... Čeprav naj bi se ji mudilo, jo je zelo prijazno, reči je celo treba, pristržno nagovoril. **<Manjka dolg stavek!>** Pripovedoval naj bi ji o noči pri Buceriusu (str. 154) ...

Kuhn: Er finde das zuhöchst interessant. **Was habe denn Adomet mit all diesem Geld gemacht?** Rühl sei nun wieder dazwischengefahren und habe Kuhn zurechtgewiesen, er solle endlich ordentlich zuhören, der alte Adomeit habe nichts besessen, sie redeten von Gerüchten (str. 222)

... Kuhn: Njemu se to zdi skrajno zanimivo. **<Manjka!>** Rühl naj bi spet posegel vmes in Kuhna opomnil, da naj že končno dobro prisluhne, stari Adomeit da ni imel nobene posesti, pogovarjajo se o govoricah (str. 160).

Der alte Heuser sei doch ein vertrauenswürdiger Mann, ganz und gar vertrauenswürdige. **Er glaube unverhohlen, was der alte Heuser sage.** Ganz unverhohlen glaube er das, ganz unverhohlen! (Str. 222/223) ... Stari Heuser je vendarle zaupanja vreden mož, absolutno zaupanja vreden mož. **<Manjka!>** Čisto iskreno verjame, čisto iskreno! (Str. 160.)

Um so auffälliger sei es, wie sie sich nun **in diesen Tagen** gegen die Florstädter verhalte, nämlich höflich, **ohne irgend etwas zu sagen** (str. 225) ... Toliko bolj zdaj bije v oči, kako se vede **<manjka!>** do Florstadtčanov, namreč zelo vljudno, **ne da bi jim kar koli zamerila** (str. 162).

Ich habe hier eine Anwesenheitsliste, die ich nun verlesen werde. **Ge-murmur sei entstanden.** Was für eine Liste, habe man gerufen (str. 251) ... Tukaj imam seznam navzočih, ki ga bom zdaj prebral. **<Manjka!>** Kakšen seznam, se je slišalo vzklikanje. *Bolje: so vzklikali* (str. 179).

Frau Rudolf sei darunter gewesen und Frau Rohr, die Frau des Spenglers (str. 251) ... **<Manjka!>** Med njimi je bila tudi gospa Rohr, kleparjeva žena (str. 181).

Natürlich sei das kein echtes Gewehr. **Wieso sei das kein echtes Ge-
wehr, habe Wiesner gefragt.** Er habe sich mit dem Gewehr umgedreht, um der Frau mit dem Schnapseimer zu sagen, daß dieses Gewehr kein echtes Gewehr ein echtes gewehr sei (str. 314) ... Jasno, da ni prava puška. **<Manjka!>** S puško v roki naj bi se obrnil, ženski z vedrom hlajenega žganja je hotel povedati, da puška ni prava (str. 223).

D) Še nekaj prevajalskih virtuoznosti:

Nein, habe Schossau gesagt, er habe überhaupt nicht darauf geachtet, dafür sei er in Gedanken viel zu sehr beim alten Adomeit gewesen, der, wie er meine, **völlig überraschend** gestorben sei (str. 19) ... Ne, je dejal Schossau, da niti ni bil pozoren na to, za kaj takega da je bil preveč zatopljen, v mislih pri starem Adomeitu, ki da je, po njegovem mnenju, **umrl po-polnoma nenapovedano** (str. 14) ... *Zakaj nenapovedano? Kdo pa umre napovedano? Bolje: nepričakovano, nenadoma ali na vsem lepem ...*

Wenn man keine richtige Beschäftigung habe, komme man immer auf falsche Gedanken (str. 33) ... Kdor nima nobenega pametnega dela, mu vedno padejo na pamet samo zgrešene ideje (str. 24). *Ali tega ne bi mogli povedati drugače, manj zapleteno in bolj v duhu slovenščine, recimo:*

Kdo nima nobenega pametnega opravila, se mu vedno utrne kakšna neumnost ...

Der Neffe der Nachbarin habe Frau Strobel in der Küche gefunden, sie habe auf dem Boden gelegen mit einer heftigen Wunde am Kopf, **da sie an der Tischplatte aufgeschlagen sei**. Sie sei völlig starr gewesen, in einer absonderlich verkrampften Haltung, und **habe immerfort die gegenüberliegenden** Gardinen gemustert (str. 245) ... Sosedin nečak naj bi bil gospo Strobel našel v kuhinji, ležala da je na tleh s hudo rano na glavi, **morala je udariti ob rob mize**. Bila naj bi čisto odrevenela, z nenaravno zakrčenim telesom, in strmela naj bi v (**manjka**) zaveso (str. 177). *Bolje: in najbrž (ali: gotovo) je udarila ob rob mize ...*

Ich habe **einigen Personen** Einladungen zukommen lassen, und ich möchte gerne überprüfen, **wer davon** erschienen ist (str. 250) ...

Nekaj osebam so bila poslana vabila in zdaj bi rad preveril, **katere teh oseb** so tukaj (str. 179) ... *Morda bi bilo boljše takole: Nekaterim sem poslal vabila in zdaj bi rad preveril, kdo izmed njih se je vabilu odzval ...*

IV

Naj povzamem: Pomanjkljivosti obeh prevodov, kot so popačenja, izkrivljenja, izničenja pomenskih sestavin obeh romanov ter nepojmljivi izpusti, v katerih se kaže aroganca do obeh avtorjev, jasno kažejo na to, da prevoda Grassa in Meierja v slovenski literarni in prevodni sferi kot taka sploh ne obstajata in nista ter ne moreta biti del slovenske kulture – tako kot je vsako dobro prevedeno delo. Obstajata le dve samovoljni besedili, ki sta ustvarjeni na njuni podlagi, prevoda le po nazivu. A ne le to. Če k temu dodamo še slogovne kolapse, ki se dogajajo ob vsaki malo bolj zapleteni stavčni strukturi, se še jasneje pokaže, da ne gre samo za negacijo avtorskih del, temveč tudi za degradacijo izvirne literature na raven naivne, trivialne in banalne plaže. Kaj storiti?

Prevod Grassove novele je takšne vrste, da po mojem prepričanju (zaradi številnih absurdnosti) škoduje ugledu in dobremu imenu Nobelovega nagrajenca in bi knjigo morali umakniti s knjižnih polic in tega klasika prevesti še enkrat, saj je nevzdržno, da ga imamo v tako banalnem in katastrofalnem prevodu. Pri Maierju je prevod prav tako vse prevečkrat popačen, na premnogih mestih prevajalka ni razumela besedila ali pa konteksta, zato je branje tega romana še bolj oteženo. Vendar pri tem delu ne gre za veliko literaturo in je zato škoda manjša.

Iz analize je razviden tudi prevajalkin postopek: pogosto, ko gre za bolj zapletene stavčne vzorce, pomena ne razume, zato vse skupaj zmeče v koš in sestavlja nove, "svoje" stavke. Rezultati so ponekod absurdni (recimo v primeru, ko je po njenem fant podoben psu, ne pa skica, ki jo je narisal ...), vsekakor pa nepravilni. Šibka točka prevodov je vse prepogosto izpuščanje besed in celih stavkov, pri Maierju po moji oceni vsega skupaj približno za dve do tri strani – rekord na enem mestu se glasi: 11 vrstic skupaj – tega primera nisem navedel, ker bi vzel preveč dragocenega prostora. Zato večkrat ne vemo, kaj se na kaj nanaša. Poseben problem je po mojem prepričanju tudi prevajalkin pristop k prevajanju poročanega govora. Besedilo se ne bere v duhu slovenščine, pač pa deluje tuje, nenaravno. Slovnična oblika, ki je v nemščini popolnoma nevtralna in vsakdanja, dobi tukaj pomen, ki ji ne pripada. Naj to ponazorim s tem primerom: Nemški zdravnik, ki je sestavil pacientovo anamnezo, bi zapisal takole: *Im Kindesalter sei er immer gesund gewesen. An Kinderkrankheiten könne er sich nicht erinnern ...* V slovenščini pa bi zdravnik zapisal: V otroških letih je bil vedno zdrav. Otroških bolezni se ne spominja. Če bi nemška stavka povedali tako, kot je roman *Binkoštni torek* prevajala Černetova, bi se to slišalo takole: V otroških letih da je bil vedno zdrav. Otroških bolezni naj se ne bi spominjal. Ali to ne deluje nekako nenaravno, skoraj bizarno? Po drugi strani pa prevajalka ni dosledna tam, kjer gre za pravi pogojnik (gl. razdelek A).

Sprašujemo se tudi, kje je tisti "dodatni čas", ki ga prevajalka, kot trdi, vlaga v prevode, ki naj bi bili potem dobri. In kdo je bil tisti, ki je preverjal njen prevod z izvornikom? In kaj bi na vse to rekel Günter Grass? Ne vem, pač pa ni dvoma, da si noben pisatelj ne zasluži takšnega popačenja svojega dela, zato je ta zapis tudi svojevrstna obramba Grassa in Maierja: nista pisatelja tista, ki pišeta neumnosti, temveč je to brez dvoma prevajalkina zasluga.

NAGRADA SLOVENSКИH DNEVOV KNJIGE za najboljšo kratko zgodbo 2009

Društvo slovenskih pisateljev in revija Sodobnost razpisujeta natečaj za nagrado Slovenskih dnevov knjige za najboljšo kratko zgodbo. Nagrada znaša 1000 evrov in bo podeljena ob izjemni pozornosti medijev v navzočnosti predsednika Republike Slovenije, ministrice za kulturo in drugih uglednih gostov na slovesnem odprtju 14. Slovenskih dnevov knjige v parku Zvezda v Ljubljani, 23. aprila 2009. Nagrajeno zgodbo in šest nominiranih besedil bo objavila revija Sodobnost. Poslana besedila bo ocenjevala tričlanska žirija. Avtorji, ki želijo sodelovati, naj pošljejo **s šifro opremljena besedila v treh izvodih najpozneje do 10. marca 2009 na naslov: Društvo slovenskih pisateljev (za nagrado SDK), Tomšičeva 12, 1000 Ljubljana.** Besedilu naj v posebni zaprti ovojnici (označeni z isto šifro) priložijo svoje podatke: ime in priimek, naslov, telefonsko številko, lahko tudi elektronski naslov. Zgodba ne sme biti daljša od ene avtorske pole (30.000 znakov s presledki). Vsak avtor sme sodelovati samo z enim besedilom.

Nagrada za najboljši slovenski esej 2009

Revija Sodobnost razpisuje natečaj za najboljši slovenski esej leta 2009. Zmagovalec bo prejel nagrado v znesku **1000 evrov**; podeljena bo v navzočnosti najvišjih predstavnikov slovenske kulture in države 23. aprila 2009 na slavnostnem odprtju Slovenskih dnevov knjige na Kongresnem trgu v Ljubljani. Šest najboljših esejev (vključno z nagrajenim) bo objavljenih v reviji Sodobnost. Besedila, ki jih bo ocenjevala tričlanska žirija, je treba poslati v treh izvodih do **10. marca 2009** na naslov: **Sodobnost, Belokranjska ulica 5, 1000 Ljubljana**. Besedila avtorjev, ki ne bodo upoštevali vseh pogojev, bodo izločena. Pogoji so: a) besedila je treba opremiti s šifro, b) v posebni ovojnici, označeni z isto šifro, je treba priložiti ime, priimek, naslov, telefonsko številko in morebitni elektronski naslov, c) esej naj bo splošne oz. literarne narave; strokovnih esejev z opombami žirija ne bo upoštevala, č) avtorji smejo sodelovati z največ tremi prispevki, ki morajo biti poslani ločeno, d) avtorji ne smejo biti člani uredniškega odbora Sodobnosti, e) eseji ne smejo biti krajši od 20.000 in ne daljši od 40.000 znakov s presledki.

